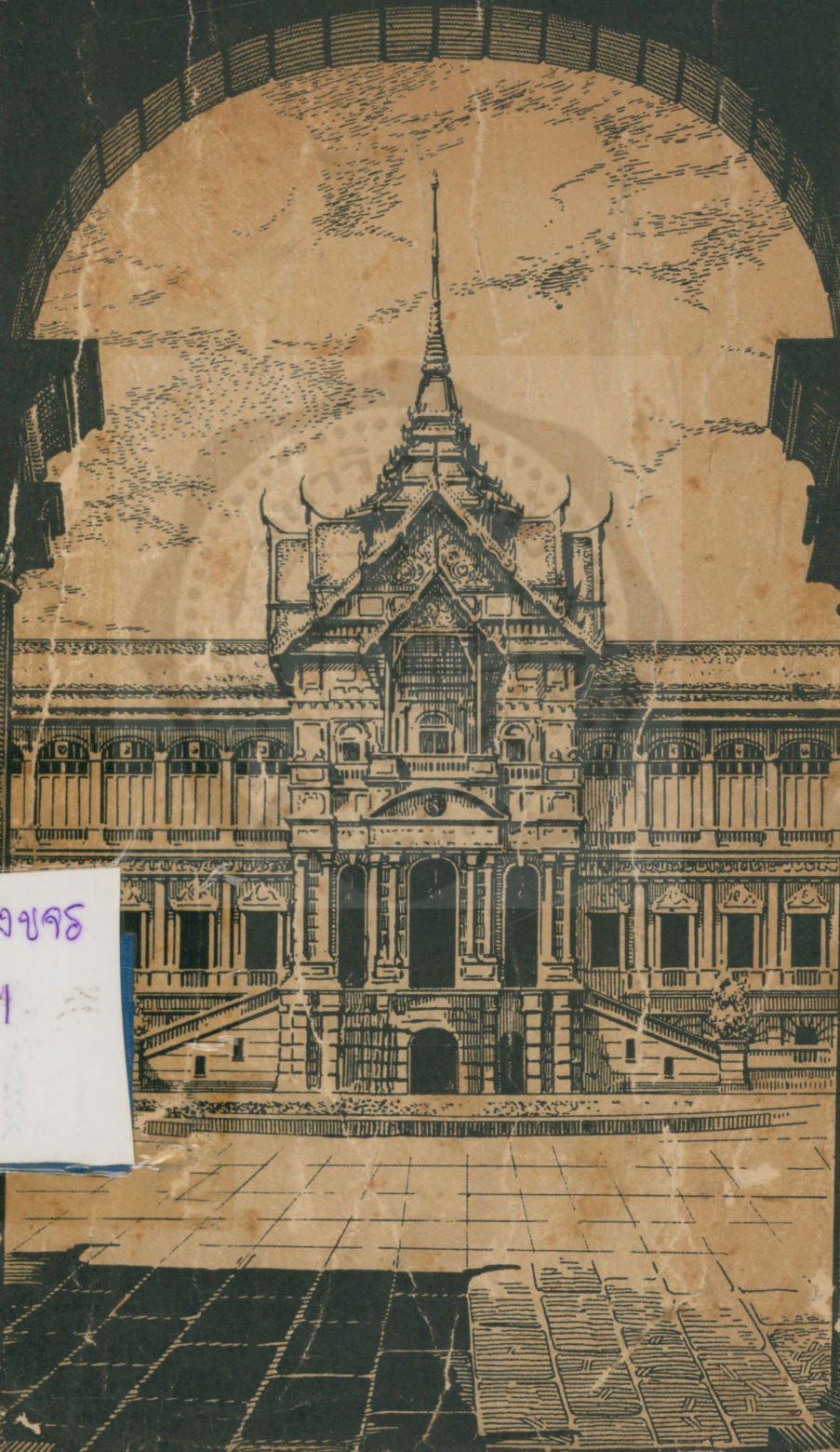

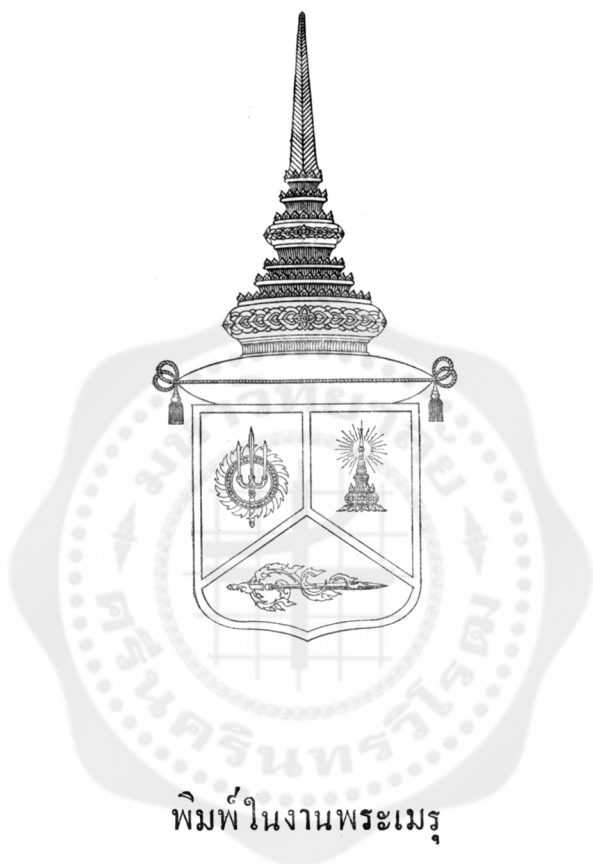
เรื่องราชูปโภคและพระราชฐาน

๑๕๐๗๗๕

๓๙๑

๗

พิมพ์ในงานพระเมรุ

พลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร

ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

วันที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๙๕

คำนำ

ทุกครั้งที่ทีมงานพระราชพิธีในวัง เสด็จพ่อเคยทรงทักเตือนน้องๆ และตัวข้าพเจ้าเองให้ไปร่วมงานด้วยมิให้ขาด โดยเหตุนี้ทรงปลุกความสนใจในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีและพระราชฐาน ฉะนั้นจึงได้คิดว่า หนังสือเล่มหนึ่งในจำนวนที่จะได้พิมพ์แจกในงาน พระเมรุ ใคร้จะให้ เป็นหนังสือเกี่ยวกับเรื่องในวัง เพื่อเป็นคู่มือสำหรับผู้ ที่สนใจในเรื่องนี้ แต่ไม่มีเวลาหรือโอกาส ค้นคว้าในที่ต่าง ๆ และเพื่อเป็นประโยชน์แก่เยาวชน ที่แสวงหาความรู้ ในเรื่องนี้ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงได้มี หนังสือ เรียบรำนานายกรัฐมนตรี ขออนุญาตคัดหนังสือของสภาวังมณฑลธรรมแห่งชาติเรื่องราชูปโภคและพระราชฐานมาพิมพ์ขึ้นใหม่บางตอน พร้อมทั้งจัดทำรูปภาพประกอบใหม่บางรูป และได้รับอนุญาตคงปรากฏในสำเนาหนังสือท้ายไปนี้

สภาวังมณฑลธรรมแห่งชาติ

๒๘ พฤษภาคม ๒๔๕๔

ทูล หม่อมเจ้าปิยะรังสิต รังสิต ทรงทราบ

เกล้าฯได้รับลายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๔๕๔ ขออนุมัติพิมพ์หนังสือ ซึ่งหม่อมราชวงศ์เทวธิดา ป. มาลากุล แต่งให้สภาวังมณฑลธรรมแห่งชาติ เรื่องเกี่ยวกับพระราชูปโภคและพระราชฐานบางตอน และจะทำรูปภาพประกอบขึ้นใหม่สำหรับเป็นหนังสือแจกในงาน พระราชทานเพลิง พระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระชัยนาทนเรนทร นั้นแล้ว

(๒)

เกล้าฯ รู้สึก มีความ ยินดีมากที่ได้ทราบพระประสงค์ว่าจะ
พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ แจกให้เป็นวิทยาทานในงาน พระศพ ของ
เสด็จในกรมฯ จึงอนุมัติให้พิมพ์ได้ตามพระประสงค์ และขอ
อนุโมทนาในส่วนพระกุศลด้วย

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

จอมพล ป.พิบูลสงคราม

รูปภาพประกอบหนังสือชิ้นนี้ ส่วนหนึ่งเป็นรูปภาพซึ่งสภาวัดมณ
ธรรมมีอยู่เดิมแล้ว นอกจากนั้น ข้าพเจ้าได้รวบรวมข้อมูลขอพระราช
ทานรูปถ่ายบางรูป และก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานมา
หลายรูป (คือที่มีอักษร “ร. ๕”)

อนึ่งคุณสุรเทิน ขุนนาค ก็ได้เอื้อเฟื้อถ่ายรูปให้หลายรูป (คือรูปที่มี
คำ “สุรเทิน”) และข้าพเจ้าเองก็ได้ถ่ายรูปสิ่งก่อสร้างเบ็ดเตล็ด ซึ่งมักไม่
ค่อยมีผู้สังเกตเห็นไว้ประกอบอีกด้วย (รูปเล็กๆ) และโดยเหตุที่เสด็จพ่อ
เคยทรงรับสั่งเสมอว่า หนังสือใดๆ ที่กล่าวอ้างอิงถึงสถานที่ต่าง ๆ จะไม่
บริบูรณ์ ถ้าไม่มีแผนที่ประกอบด้วย ข้าพเจ้าจึงได้จัดทำแผนที่พระบรม
มหาราชวังสอดไว้ท้ายหนังสือนี้ ส่วนในภาคผนวก ข้าพเจ้าได้คัด
สำเนาหนังสือบรรจในศิลาที่อุทิศพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมาลงไว้ด้วย
เพราะเห็นว่าหนังสือนี้ให้ความแจ่มแจ้งหลายประการเกี่ยวกับหมู่พระที่นั่ง
องค์สำคัญ ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ และซึ่ง เป็นพระที่นั่งที่เสด็จพ่อทรง
คุ้นเคยมากที่สุดเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ ทั้งที่เคยทรงเสด็จประทับอยู่
เสมอๆ

ข้าพเจ้าหวังว่าหนังสือนี้จะช่วยให้ประโยชน์ตามสมควรแก่ผู้ผู้สนใจ

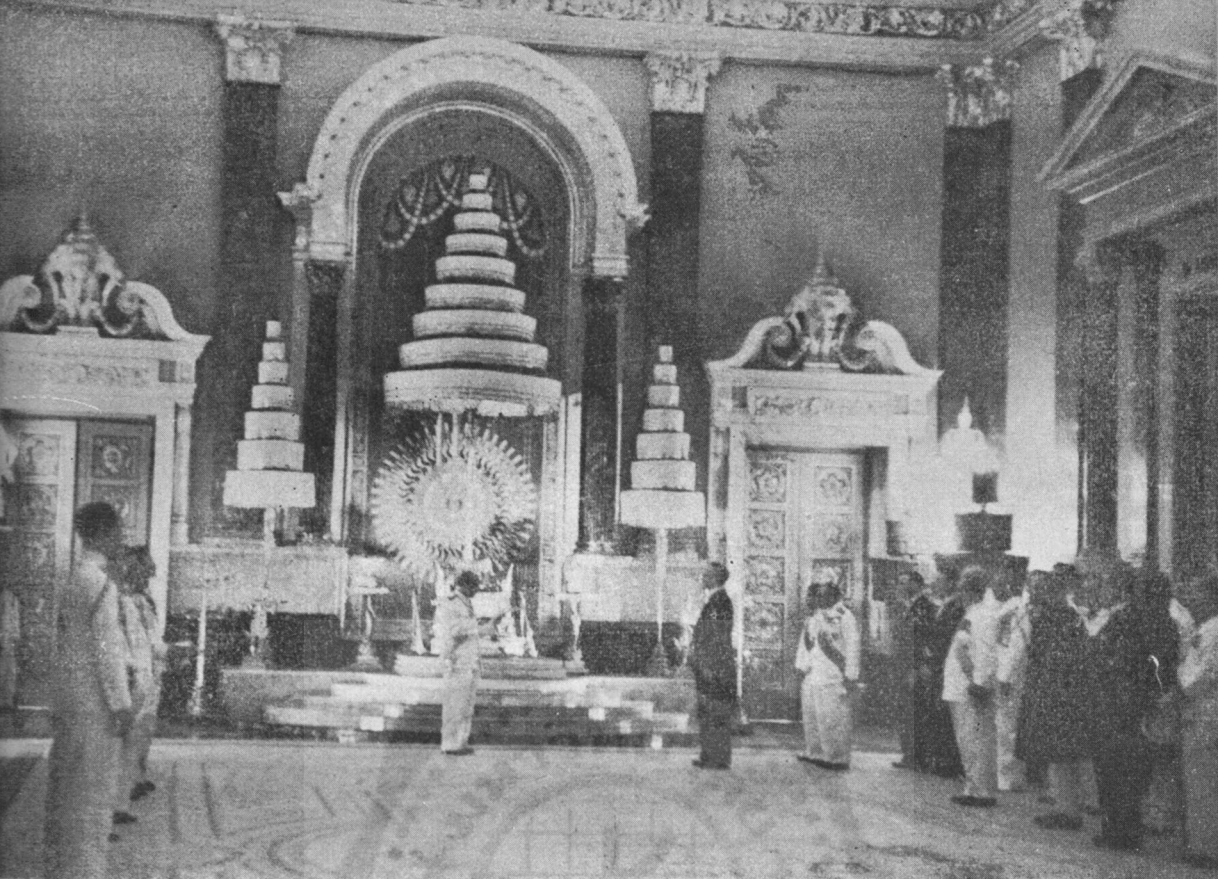
ปิยะรังสิต

พฤศจิกายน ๒๔๘๔

มิถุนายน ๒๔๘๕

(ร. ๘)

๖ ธันวาคม ๒๔๕๓

(ร. ๕)

เรื่อง ราชูปโภคและเครื่องประกอบ พระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์

โดย

เทวธิดาธิราช ป. มาลากุล สมุหพระราชพิธี

ราชูปโภคและเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศของพระมหากษัตริย์
มีหลายประเภทด้วยกัน เมื่อรวมพวกแล้ว ก็หมายความว่า เป็นเครื่อง
สำหรับแสดงความเป็นพระมหากษัตริย์

ราชกกุธภัณฑ์ ความจริงไม่ว่าสิ่งใดบรรดาที่เป็นเครื่องใช้
สำหรับพระมหากษัตริย์แล้ว ควรจะนับว่าเป็นราชกกุธภัณฑ์ทั้งสิ้น ไม่
ควรกำหนดลงว่าเป็นของห้าสิ่ง ซึ่งทำให้แคบไป แม้ของห้าสิ่งซึ่ง
กำหนดไว้นั้นก็ถึงกัน ที่ปรากฏในหนังสือมาทางบาลีกับที่ถือใช้ อยู่ใน
ประเทศไทยก็ไม่ตรงกัน แม้แต่ที่ถืออยู่ในประเทศไทยนี้ต่างตำราต่างก็
ผิดกัน ในบาลีมีแห่งหนึ่งกล่าวถึงพระเจ้าปเสนทิจะเสด็จไปจากพระนคร
มอชราชการให้มหาเสนาบดีรักษาพระนครแทนพระองค์ พระราชทาน
เครื่องราชกกุธภัณฑ์ให้มหาเสนาบดีไว้เป็นสำคัญ เครื่องราชกกุธภัณฑ์
นั้นระบุไว้สองอย่าง คือ ดาบกับผ้าโพก ผ้าโพกนั้นคือมงกุฏ เพราะ
มงกุฏแปลว่าเครื่องประดับศีรษะ

พิจารณาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ อันมีมาในคัมภีร์อภินายกที่
ปักกาและธรรมบท

ขลุโค จ ฌตฺตมฺณหีสํ
 ปาทุกา วาลวีนํ

ขลุโค พระขรรค์ คือ คาบ ฌตฺตํ เครื่องขึงร่ม จะเป็นพระกลดก็ได้อีก
 บัณฑิตก็ได้อีก ฌตฺตํ เครื่องประคองผม คือมงกุฏ ปาทุกา ฌตฺตของพระ
 บาท และวาลวีนํ เครื่องขัดทำด้วยขนสัตว์ (ถ้าเป็นขนจามรีก็ใช้ได้
 ถ้าเป็นขนนกก็เป็นพัก)

อีกแบบหนึ่ง ขันรูปเขียน หนังสือไว้ ที่บานหน้าต่าง พระอุโบสถวัด
 ขวณเวศวิหาร จะคิดมาแต่ที่ใดหาทราบไม่ เป็นคาถาว่าดังนี้

วาลวีนํ ฌตฺตํ
 ขลุโค ทณฺโท จ ปาทุกา

แปลสั้น ๆ วาลวีนํ คือ แล ฌตฺตํ คือ มงกุฏ ขลุโค คือ พระขรรค์
 ทณฺโท คือ ไม่ชำระพระกร ปาทุกา คือ ฌตฺตของพระบาท

สองแบบต่างกันด้วยมีฉัตรและธารพระกร ซึ่งที่จริงก็เป็นการถูก
 ด้วยกันทั้งสองแบบ คือ ถ้ามีฉัตรแล้วไม่ควรมีธารพระกร หรือถ้ามี
 ธารพระกรแล้วก็ไม่ควรมีฉัตร เพราะฉัตรคือร่ม คนเราในขณะเดียวกัน
 จะถือทั้งร่มทั้งไม้เท้าด้วยนั้นเป็นการไม่ควร

ราชกกุธภัณฑ์จึงมี ๒ แบบ และแบบ ๑ มี ๕ อย่าง คือ
 แบบ ก. ๑) ฉัตร

๒) มงกุฏ

๓) พระแสงขรรค์

๔) พัดหรือแล้

๕) ฌตฺตของพระบาท

- แบบ ข. ๑) มงกุฏ
 ๒) พระแสงขรรค์
 ๓) ขาวพระกร
 ๔) พักหรือแล้
 ๕) นลของพระบาท

งานพระราชพิธีราชาภิเษก เจ้าพนักงานทูลถวายคัง

- ชุดแรก — ๑) มงกุฏ
 ๒) พระแสงขรรค์
 ๓) ขาวพระกร
 ๔) พักและแล้
 ๕) นลของพระบาท

ชุดหลัง — พระมหาเศวตฉัตร

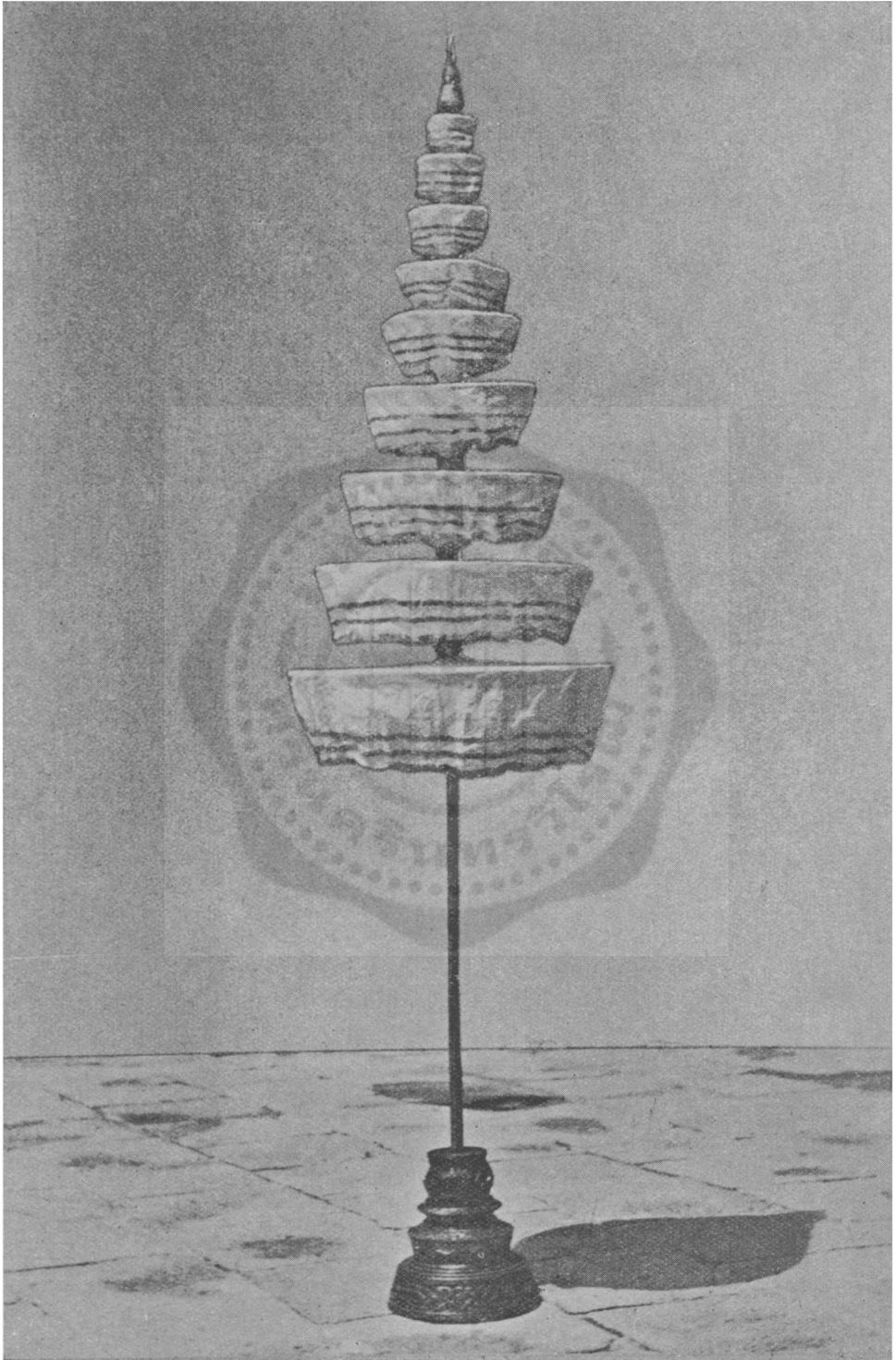
๑) ฉัตร คือ เครื่องกัน ขางแบบก็ว่าเป็นร่มมีระขายหลายชั้น ไทยแคว้นล้านช้างเรียกว่า ร่มขาว แต่ฉัตรในประเทศไทยเป็นร่มชั้น และมียะขาย ชั้นที่ซ้อนนั้นมีตั้งแต่ ๓ ชั้นขึ้นไปถึง ๕ ชั้น ในประเทศ อินเดียและพม่าก็มีฉัตรซ้อนเหมือนกัน มีผู้พูดว่า ถ้าไปบ้านเมืองใด ไค้มาเมืองหนึ่ง ก็ซ้อนชั้นฉัตรขึ้นไปชั้นหนึ่ง คำพูดนี้ถูกกระไรอยู่ เพราะราวกับไล่กระเนน และชั้นของฉัตรก็มีแต่จำนวนที่เป็นเลขคี่ ที่จะ เป็นเลขคี่นั้นไม่เคยปรากฏว่ามีเลย ถ้าไปไค้เมืองไค้แล้วซ้อนชั้นฉัตรขึ้นไปชั้นหนึ่งแล้ว ก็น่าจะได้พบฉัตรที่มีชั้นเป็นเลขคู่ เช่นฉัตร ๖ ชั้น ๘ ชั้น ไค้บ้าง

พระมหาเศวตฉัตร เป็นฉัตร ๕ ชั้น หุ้มผ้าขาว มีระขาย ๓ ชั้นขลิบทองแผ่นลวดมียอด เป็นราชกกุธภัณฑ์ของสมเด็จพระมหากษัตริย์ และมทใช้เป็นเครื่องกนพระมหากษัตริย์ คือ ๑) บั๊กที่พระแท่นราชาอาคันราชบัลลังก์ ๒) แขนงกนเห็นอพระแท่นราชบัฏฐรณ์ ๓) บั๊กที่พระคชาธาร ๔) บั๊กพระยานมาสทรงพระบรมคัพพระมหากษัตริย์ ๕) แขนงกนพระโกษทรงพระบรมคัพพระมหากษัตริย์ และ ๖) บั๊กบอดฝาโกษพระบรมอัฐิพระมหากษัตริย์

โบราณถือ พระเศวตฉัตร เป็น สิ่ง สำคัญ ยิ่ง กว่า ราชกกุธภัณฑ์อื่น เศวตฉัตรมีความหมายเท่ากับความเป็นพระราชามหากษัตริย์

	ชั้น	เกยแก้วเก้าสิง	เสวยสวสดี
ตั้ง	สุวรรณรายรัตน์		เพริดแพร้ว
นั่ง	ในวรเศวตฉัตร		เฉลิมโลก
เมือง	นพิตรพระแก้ว		แต่นักเกษม

๒) พระมหาพิชัยมงกุฏ เป็นราชกกุธภัณฑ์ประเภทราชสิราภรณ์ คือ เครื่อง ประดับพระเศียร พระมหากษัตริย์ สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงสวมในงานพระราชพิธีสำคัญ เช่นบรมราชาภิเษก พระมหามงกุฏนี้ทำด้วยทองลงยาประดับเพชร เพชรเม็ดใหญ่ที่ประดับอยู่บนยอดนั้น มีชื่อว่า “พระมหาวิเชียรมณี” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระราชสมบัติไปเที่ยวหาซื้อได้มาจากเมืองกาลิคาตาประเทศอินเดีย

เศวตฉัตรพระกรรณิรมย์ ซึ่งถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

“เรื่องนิพนธ์นิราศร้าง	ทุเรศทางทุราจร
เนาในขโลธร	ละเลาะล่องประเทศไกล
สุดลُبُّรรัตน	โดยมนัสจำนงค์ใน
จดแจ้งแสดงไข	พจน์เพื่อประสงค์ความ
ลึบเสาะแสวงแก้ว	วิเชียรแววว่องวาม
ได้ดังประสงค์ตาม	มณะมาทกัสมหมาย
กลับคืนนครเทพ	บุรรัตนพรรณราย
นบบาทยุคลถวาย	จุลจอมธะเรศตร
ท้าววลวิมลขึ้น	วราษฤทัยทวี
สฤษฏ์ดวงวิเชียรศรี	มกุฏแก้วเฉลิมเมือง
แสงพรายประกายมาส	รัตนช่วงจำรัสเรือง
ร่วงรุ่งมลัมเลื่อง	ประดุกเทพรังสรรค์”

โบราณถ่อมมกุฏเท่ากับราชกกุธภัณฑ์ อันเป็นราชสิริภรณ์เท่านั้น หาได้ถือเป็นยอดแห่งความสำคัญ เช่น พระมหาเศวตฉัตรไม่ แม้ในงานพระราชพิธีราชาภิเษก ก็เป็นแต่เจ้าพนักงาน ทูลถวายพระมหากษัตริย์มิได้ทรงสวมคຸ​ใน​ยุค​หลัง​ๆ​ แต่​ถึง​รัชกาล​ที่ ๔ แห่งพระมหานครรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับประเทศทางตะวันตก ซึ่งมีประเพณีถ่อมมกุฏอยู่หลายประเทศ ฉะนั้น คติที่ถือว่า มกุฏเป็นสิ่ง สำคัญ ในจำนวน ราชกกุธภัณฑ์ จึงมาสู่ ประเทศไทย ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระมหากษัตริย์จึงทรง สวมพระมหามงกุฏ และเป็นประเพณีมาจนทุกวันนี้ พระมหาพิชัยมงกุฏมีน้ำหนัก ๗.๓ กิโลกรัม

๓) พระแสงขรรค์ชัยศรี พระแสงองค์นี้ ตัวพระขรรค์เป็นของเก่าฝีมือช่างมณัก และเป็นฝีมือครั้งเดียวกันกับพระนครวัด ตกจมอยู่ในท้องทะเลสาป นครเสียมราฐ ชาวประมงคัดลอกได้เมื่อปี ๒๓๒๗ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) ให้ข้าราชการนำมาทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อวันที่พระแสงขรรค์มาถึง อัครนาคทกลงในพระนครถึง ๗ แห่ง มีที่ประตวิเศษไชยศรี และประตพิมานชัยศรี เป็นต้น อันเป็นทางที่พระแสงขรรค์องค์นี้ได้ผ่าน และการที่ประตพระบรมมหาราชวังมีสรวัย ชื่อว่า “ชัยศรี” ทั้ง ๒ ประตู่เช่นเดียวกับสรวัยชื่อพระแสงขรรค์องค์นี้ก็เพราะเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้ทำค้ำและฝักขึ้นด้วยทองลงยาประดับมณี ใช้เป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์

๔) ขารพระกร ข้างในเป็นไม้ชัยพฤกษ์ ข้างนอกหุ้มทองตลอด พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สร้างขึ้นเป็นราชกกุธภัณฑ์

๕) พัทธาลวิชนีและพระแสง พัทธาค้วยใบตาลขีตของ ค้ำและเครื่องประกอบเป็นทองลงยา พระแสงทำด้วยชนงามรี ค้ำเป็นแก้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สร้างขึ้นเป็นราชกกุธภัณฑ์

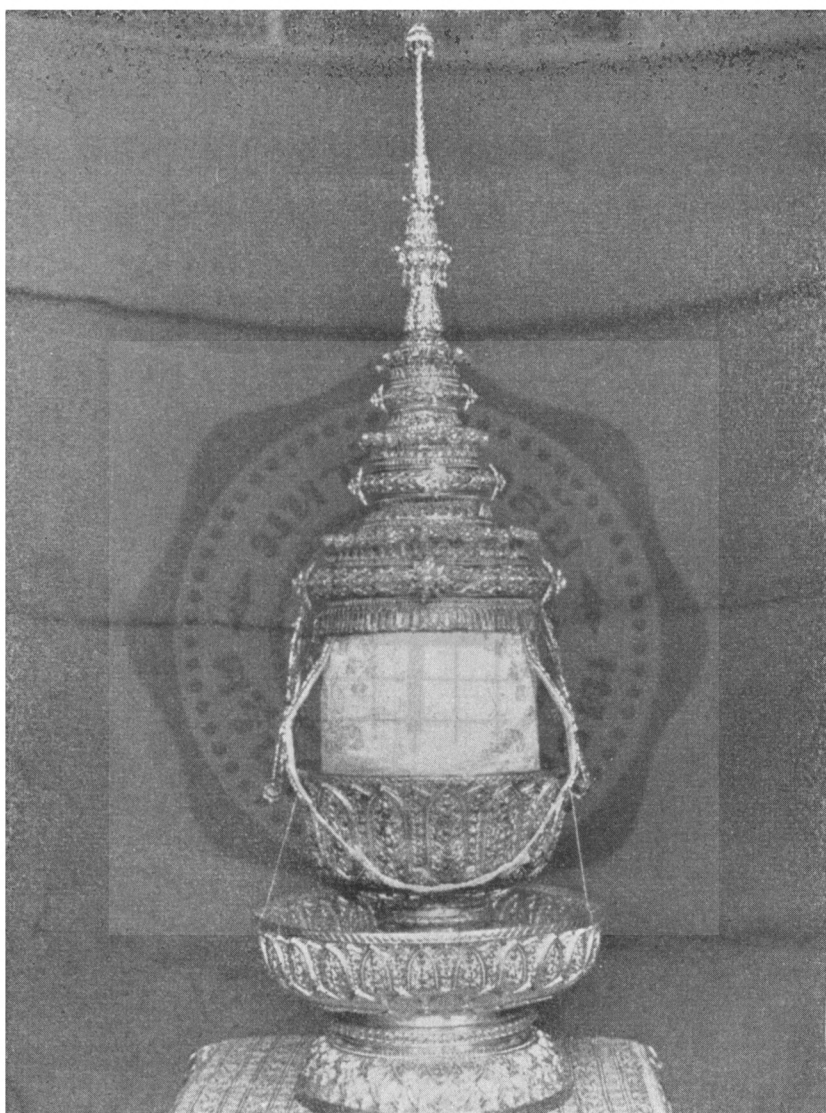
๖) ฉลองพระบาทเชิงงอน ทำด้วยทองลงยา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สร้างขึ้นเป็นราชกกุธภัณฑ์

สิริภรณ์ ในชั้นต้นไทยเราคงไว้ผมสูง โปกผ้า แล้วมีพวงคอกไม้สวมผม ต่อมาเมื่อไว้ผมสั้นลงก็ทำผ้าโปกให้เป็นรูปกระโจมอย่างเดิม ซึ่งเรียกกันขึ้นว่า “ลอมพอก” ใช้สวมศีรษะแทนผ้าโปกแล้ว

เบญจราชกกุธภัณฑ์

(๖. ๕)

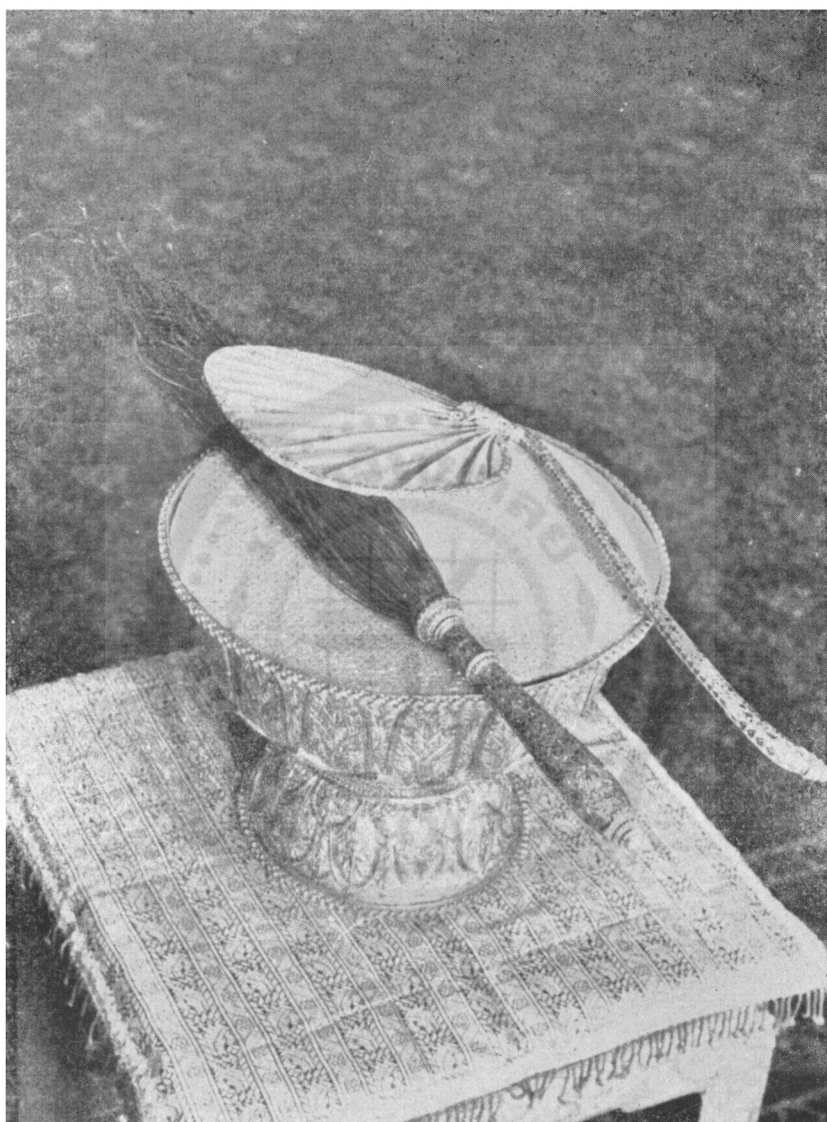
พระมหาพิชัยมงกุฎ

(ร. ๕)

ถาดรองพระบาทเชิงงอน

(ร. ๘)

พัดวาลวีนและพระแสง

(ร. ๕)

เขาพวงดอกไม้ขึ้นไปสวมลอมพอก เช่นที่เคยสวมผมแต่ก่อน ครั้น
มีหมวกเข้ามาอีกเขาพวงดอกไม้ไปสวมรอบหมวก พวงดอกไม้ที่กล่าว
นั้นเรียกว่า “มาลา” และโดยเหตุที่โบราณเขามาลาไปสวมหมวกจึง
ได้เลยทำให้เป็นที่เข้าใจกันว่ามาลาแปลว่าหมวก แท้จริงคำว่ามาลานั้น
หมายความว่า พวงดอกไม้ที่สวม รอบหมวก อย่างพັນหมวก ปัจจุบันนี้
การเขาคอกไม้สวดไปสวมลอมพอกและหมวกต้องทำกันบ่อยๆ เพราะ
คอกไม้สวดย้อมเหี่ยว จำต้องหาใหม่เสมอ จึงได้เปลี่ยนพวงดอกไม้
เป็นทำด้วยโลหะ เช่น เงินหรือทองอันถาวรอยู่ได้ขึ้นแทนพวงดอกไม้
โลหะที่สวมลอมพอกหรือสวมหมวกนั้นมาจากพวงดอกไม้ของเดิม ซึ่ง
ร้อยเขาปลายทั้งสองเกี่ยวต่อกัน จึงเรียกย่อยๆ ว่า เกี้ยว

ลอมพอกนั้น ต่อมาวิวัฒนาการทำด้วยโลหะ เช่น ทอง ทอง
ลงยา จนถึงทองลงยาประดับเพชร เรียกว่า ชฎา ซึ่งแปลว่ายุ้งหรือ
รก อันหมายถึงการไว้ผมไต่อย่างเดิมหรืออย่างชฎิลนั่นเอง พวง
ดอกไม้โลหะที่เรียกว่า เกี้ยว ซึ่งเคยสวมต่างหากอย่างแต่ก่อนก็เลย
ถูกทำให้เป็นของคติดประจำอยู่คงที่ที่เกี้ยว ฉะนั้นชฎาย่อมมีรูปเกี้ยว
คือ มาลาหรือพวงดอกไม้ติดปรากฏประจำอยู่ ชฎาอันเป็นราชสิริภรณ์
ของพระมหากษัตริย์มีดังนี้

๑) ชฎาพระกลีบ สร้างในรัชกาลที่ ๑ ทำด้วยทองลงยาประดับ
เพชร เครื่องประกอบมีใบสันและกรรเจียก สำหรับพระมหากษัตริย์ทรง
บางเวลาให้พระราชทานให้พระบรมวงศ์ทรง

๒) พระชฎาเก็นหน สร้างในรัชกาลที่ ๑ ทำด้วยทองลงยาประดับ

คัณฑ์เพชร เครื่องประกอบมีไขสันและกรรเจียก สำหรับพระมหากษัตริย์ทรง ขางเวลาก็ประทานให้พระบรมวงศ์ทรง

๓) พระชฎา ๕ ยอด คือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า พระมหากษัตริย์แต่ความจริงไม่ควรจะเรียกเช่นนั้น พระชฎานี้เป็นราชสิริภรณ์สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงและมักจะทรงในงานใหญ่ เช่นเวลาเสด็จพระราชดำเนินขบวนพยุหยาตราเลียบพระนคร หรือเวลาเสด็จพระราชดำเนินขบวนพยุหยาตราไปพระราชทานผ้าพระกฐิน จึงเป็นเหตุให้เรียกพระชฎาของคนกันว่า พระมหากษัตริย์ นอกจากนั้นบางคราวก็เคยมีที่โปรดให้พระบรมวงศ์ทรง

เครื่องสูง มีพระอิฐมณฑปเป็นต้น ที่ใช้ในการเข้าขบวนแห่เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐินก็เรียกว่า เครื่องพระมหากษัตริย์ พานทองสองชั้นและพานแว่นฟ้าสำหรับวางผ้าพระกฐินก็เรียกว่า พานพระมหากษัตริย์ หอกที่เจ้าหน้าที่เชิญเข้าขบวนตามเสด็จไปพระราชทานผ้าพระมหากษัตริย์ก็เรียกว่า หอกพระมหากษัตริย์ ที่จริงเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ที่มีคำว่า กษัตริย์ ติดอยู่ด้วยนั้น ชั่วแต่เพื่อความจำของเจ้าหน้าที่ว่าของเหล่านี้ใช้ในงานพระกฐินเท่านั้น

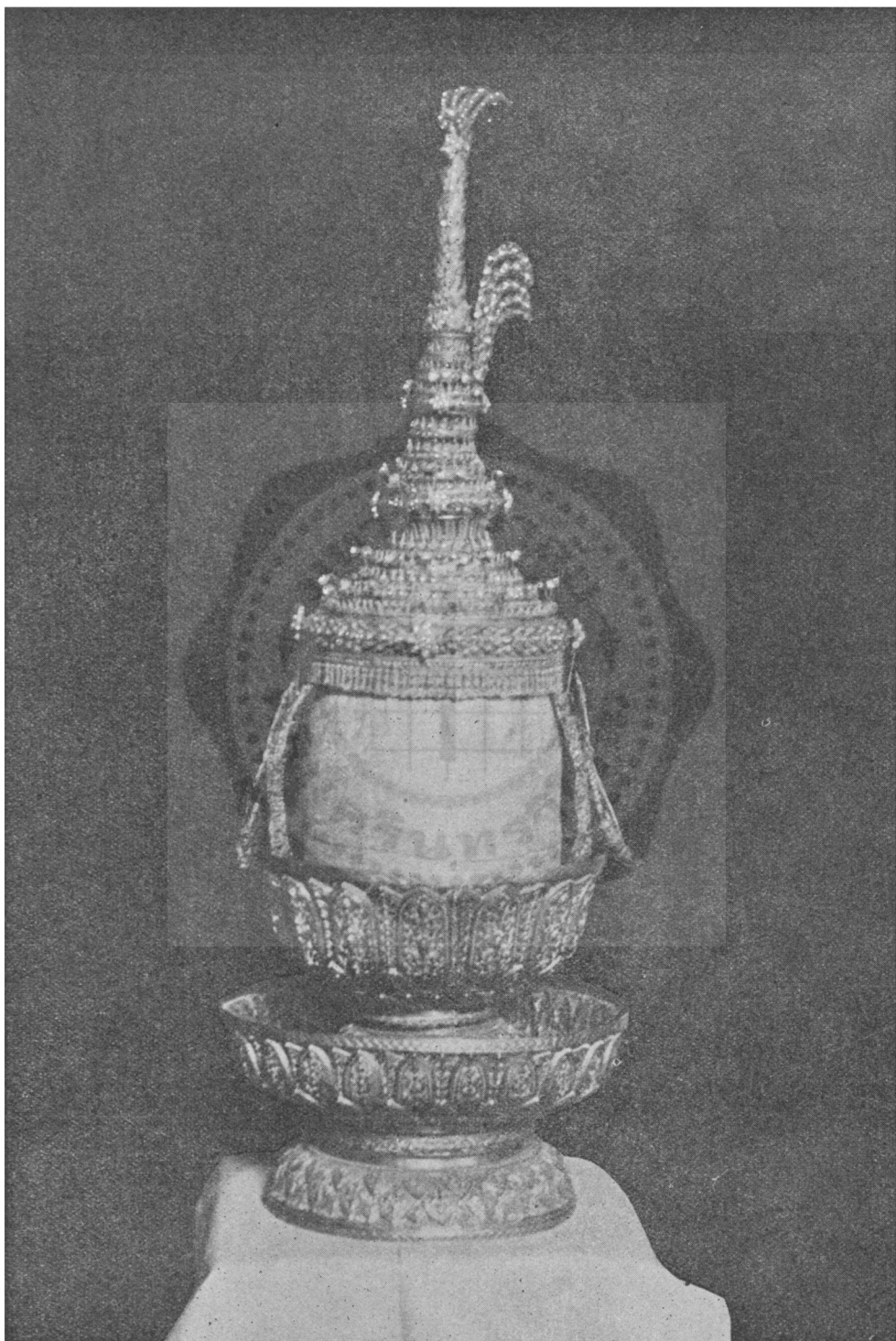
พระชฎา ๕ ยอด ทำด้วยทองลงยาประดับเพชร ปลายเป็น ๕ ยอด มีกรรเจียกและไขสัน หรือขั้วขนนกวยักยัก สร้างในรัชกาลที่ ๑ องค์หนึ่ง และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สมเด็จพระเจ้าพ้ามหามาลากรมพระยาบำราบปรปักษ์ ผู้ทรงดำรงตำแหน่งพระราชพิธีสวามี คือ สมุหพระราชพิธีอยู่ในรัชกาลนั้น สร้างองค์หนึ่งเรียกว่า “พระมหาชมพู” เพราะลงยาสีชมพูทั้งองค์ ต่อมาได้สร้าง

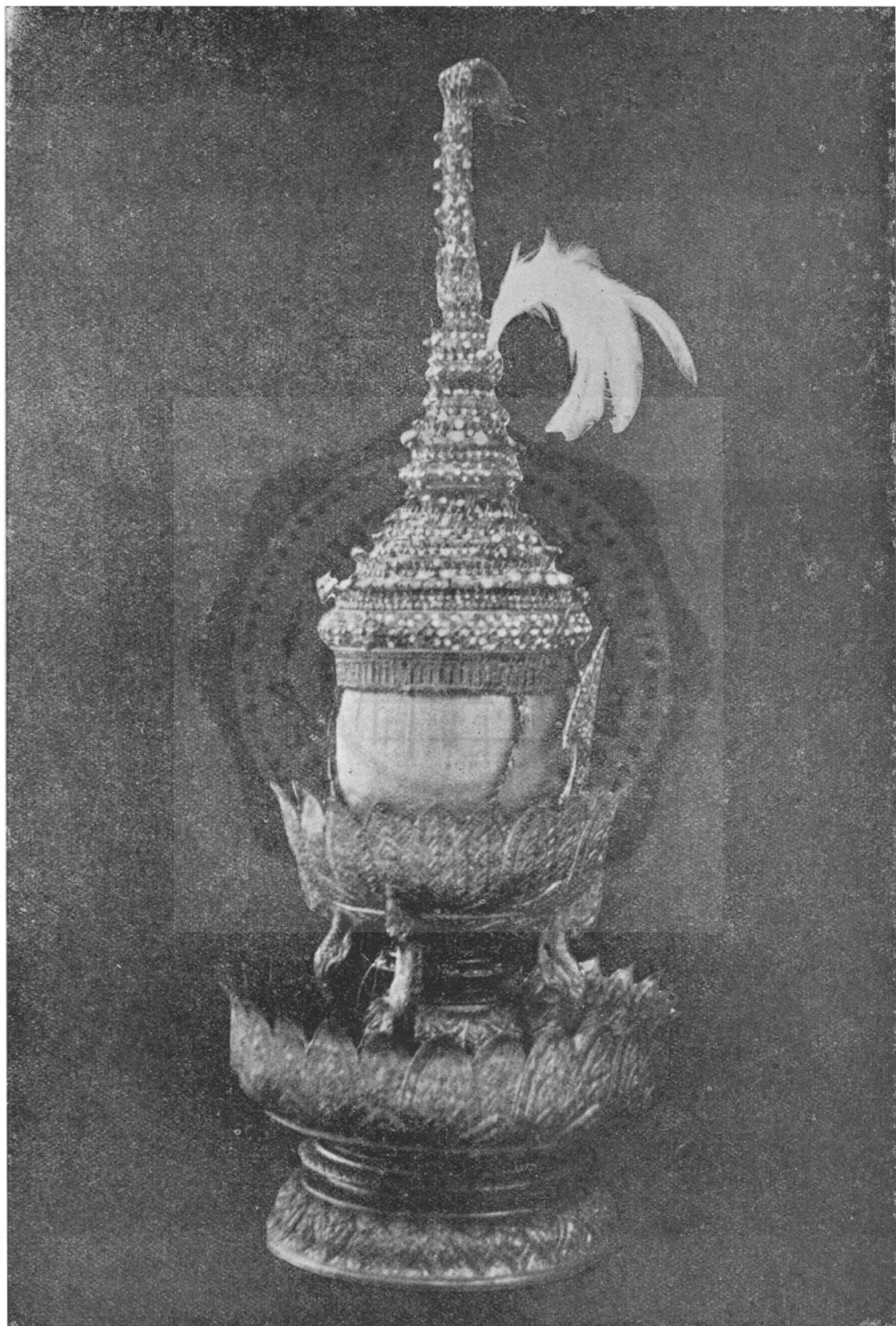
ชฎาพระกลีบ

พระชฎาเดินหน

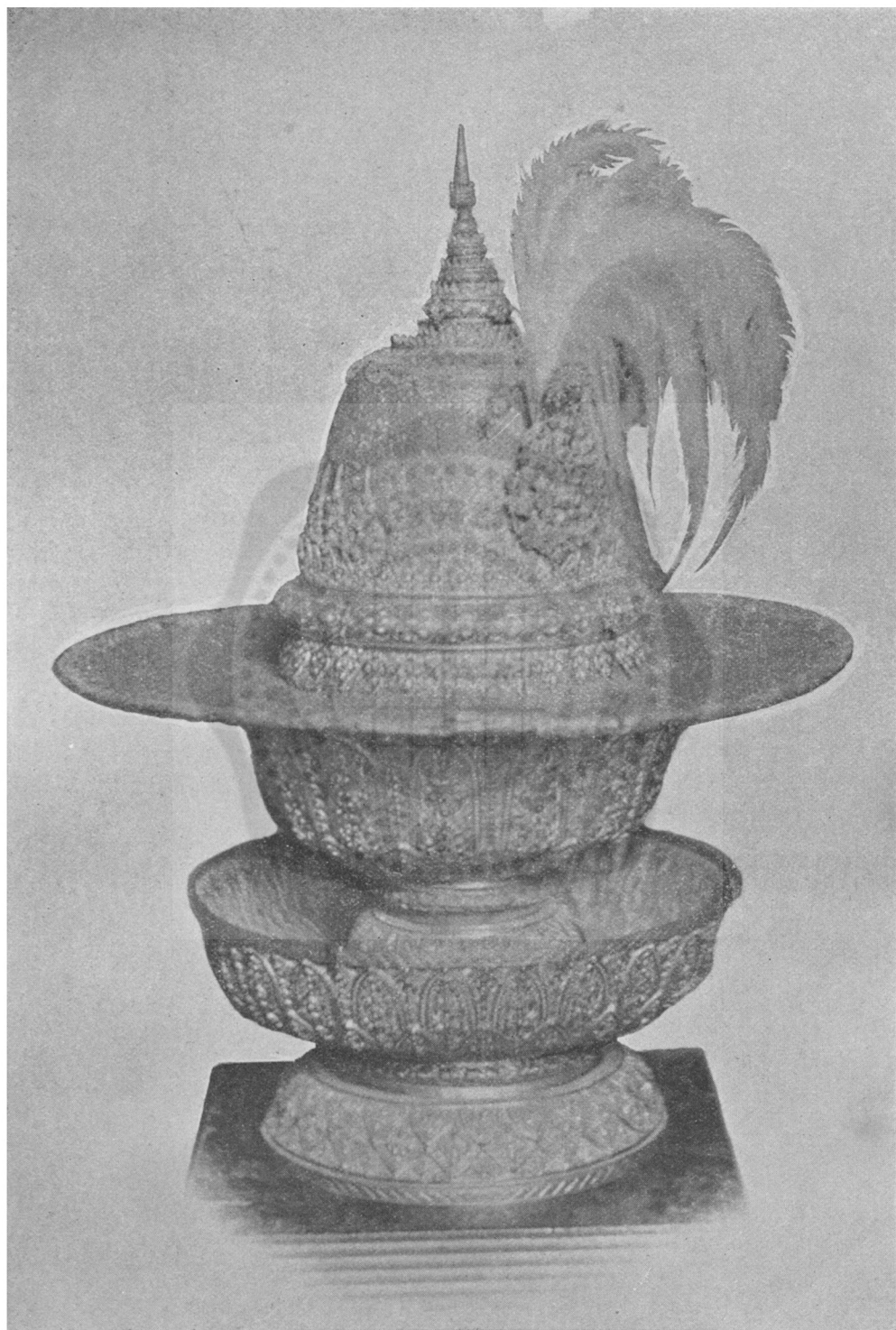
พระชฎา ห้ายอด รัชกาลที่ ๑

พระมหาชมภู (พระชญา ห้ายอด รัชกาลที่ ๕)

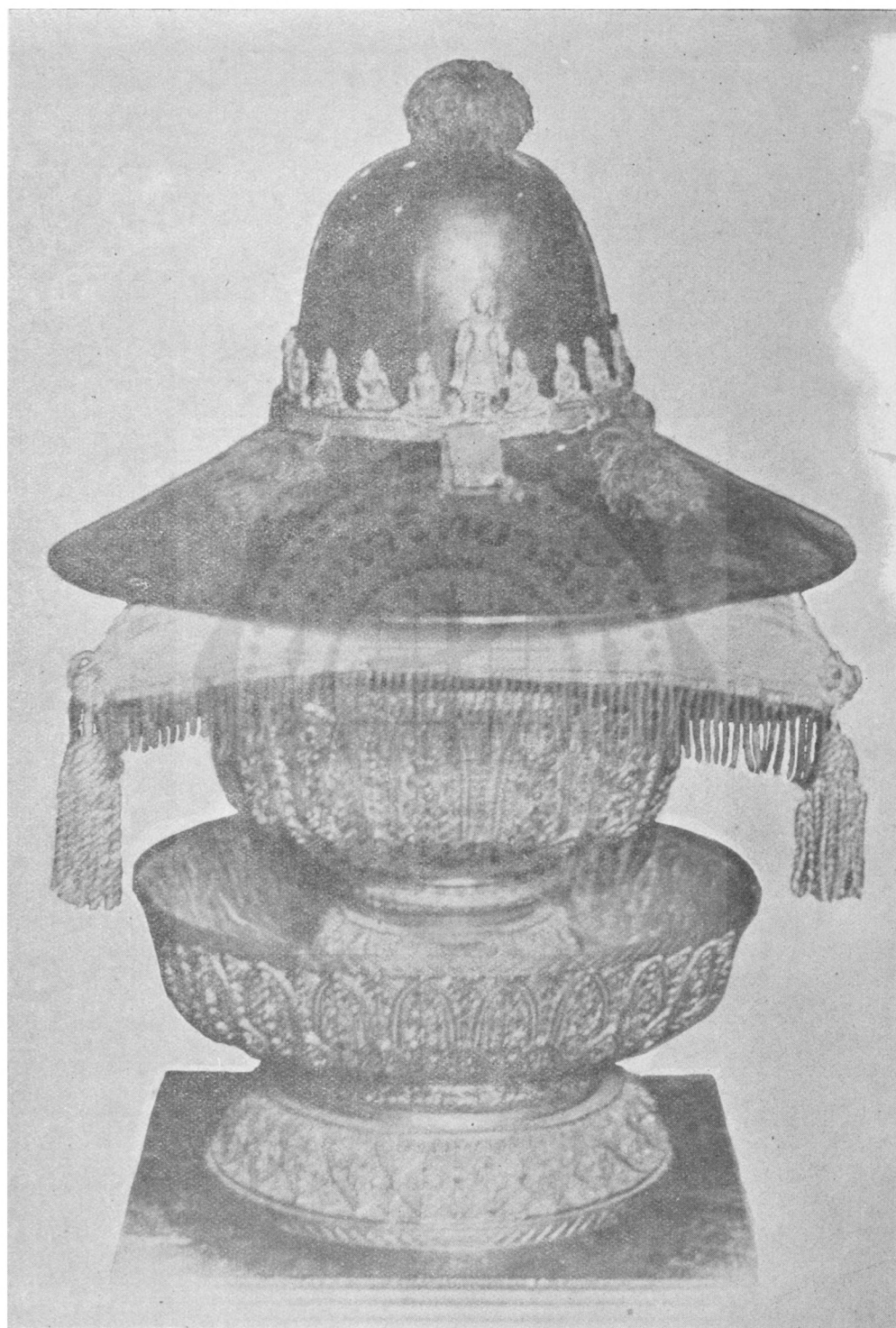
พระชฎา ห้ายอด รัชกาลที่ ๖

พระมหา mala

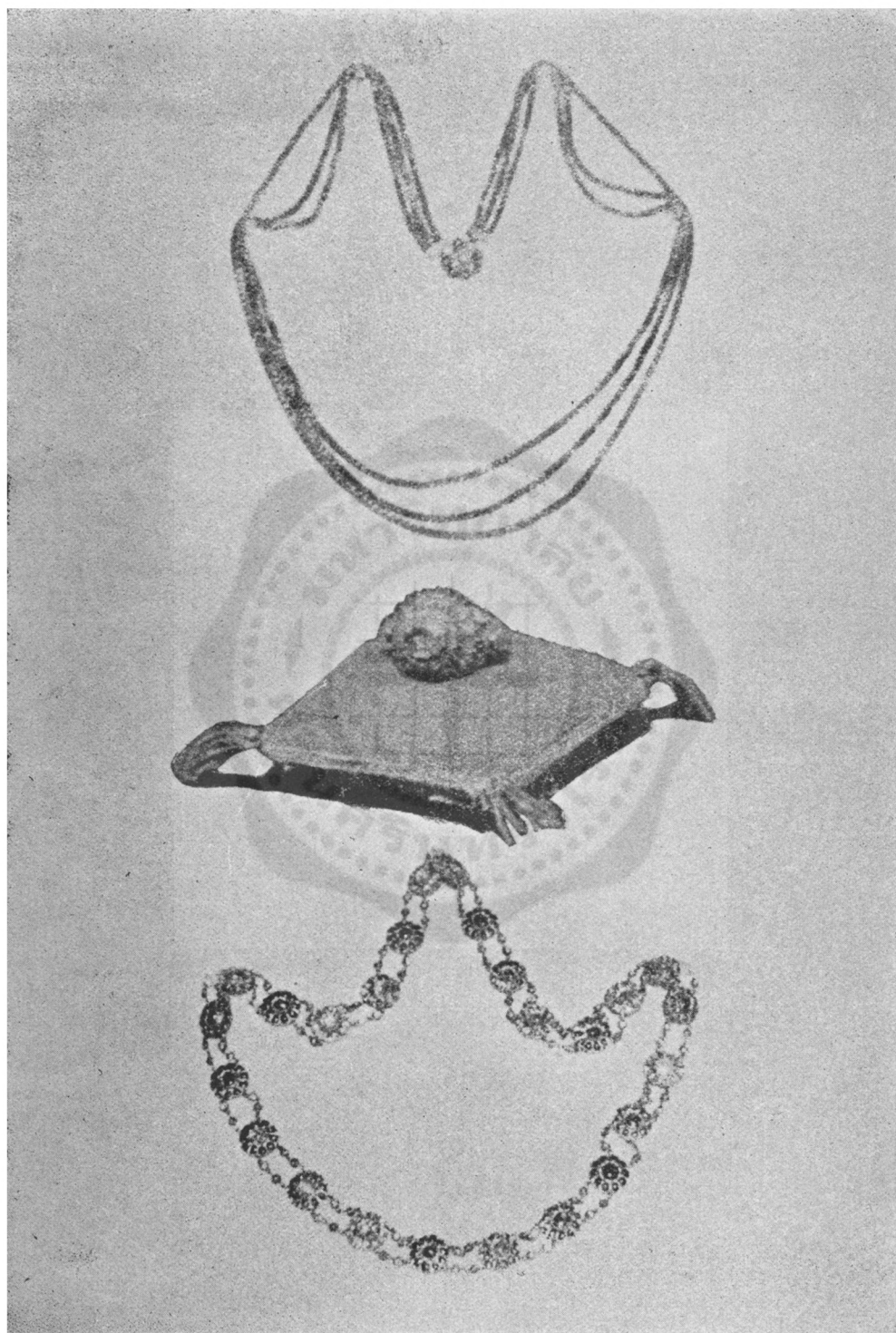
พระมาลาเส้าสูง

พระมาลาเบี่ยง

พระมาลาเพชรน้อย

บน – สักวาลพระนพ กลาง – พระธำมรงค์วิเชียรจินดา
ล่าง – พระมหาสักวาลยี่นพรัตน์

ในรัชกาลที่ ๖ องค์หนึ่ง และในรัชกาลที่ ๗ อีกองค์หนึ่ง พระชฎา
๕ ยอดองค์หนึ่ง มีน้ำหนักประมาณ ๓ กิโลกรัม

พระมาลา พระมาลามิ ๒ ชนิด ชนิดหนึ่งสำหรับทรงเวลาปกติ
อีกชนิดหนึ่งสำหรับทรงเวลาเสด็จออกศึกสงคราม

สำหรับเวลาปกติ มี

พระมหามาลาเส้าสูงประดับเพชร พระมาลาองค์นี้ทำด้วยทองคำ
เครื่องประดับเป็นทองลงยาประดับเพชร ขั้วขนนกวยุภักษ์

พระมาลาเส้าสูง พระมาลาองค์นี้ทำด้วยสีกัลลหะประดับขั้วขนนก
ขั้วขนนกวยุภักษ์ และมี ๑ สี่ เครื่องประดับเป็นทองลงยา ผังมณีตาม
สีของพระมาลา

เครื่องรบ มี

พระมาลาเบี่ยง พระมาลาองค์นี้ทำด้วยหนังรูปลูกฟักตัด มีกะบัง
เป็นขั้วอยู่รอบคอปกคอและแฉะปกหูสำหรับกันศัตรารวูช

พระสังวาลย์ แต่โบราณกาลครั้งพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี
ในเครื่องราชูปโภคสำหรับ พระพิชัยสงคราม มีพระสังวาลย์ อยู่สายหนึ่ง
ปัจจุบันนี้เรียกว่า “สังวาลย์พระนพ” พระสังวาลย์นี้เป็นสร้อยช่อน
ทำด้วยทองล้วน และมี ๓ เส้น ๗ ห่วงยาว ๑๒๔ เซนติเมตร มีกอก
ประจำยามทำด้วยทองประดับนพรัตนคชกหนึ่ง สำหรับพระมหากษัตริย์
ทรง เมื่อเวลาเสด็จออกประทับพระที่นั่งภัทรบิฐในงานพระราชพิธีพระ
บรมราชาภิเษกเป็นประเพณี และทรงในโอกาสอื่นอันควร

ในรัชกาลที่ ๑ แห่งพระมหานครรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธชยอกพาฬโลก ไ้ทรงสร้างสังวาลย์ขึ้นอีกสายหนึ่งปัจจุบันนี้
เรียกว่า “พระมหาสังวาลย์นพรัตน์” พระสังวาลย์นี้เป็นสังวาลย์แปด
ทำด้วยทองล้วน ยาว ๑๗๖ เซ็นติเมตร มีดอกประจำยาม ๓๖ ดอก
ทำด้วยทองฝังมณีดอกละ ๑ ชนิดสลักกันไป คือ เพชรดอกหนึ่ง ทับทิม
ดอกหนึ่ง มรกตดอกหนึ่ง ขุนราคัมดอกหนึ่ง โกเมนดอกหนึ่ง นิล
ดอกหนึ่ง มุกดาดอกหนึ่ง เพทาย ดอกหนึ่ง และไพฑูรย์ดอกหนึ่ง
พระสังวาลย์สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงเมื่อเวลาเสด็จออกประทับพระที่
นั่งภัททิฐในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และทรงในงานใหญ่ๆ ตาม
โอกาสอันควร

พระตำมรงค์

๑) พระตำมรงค์ “วิเชียรจินดา” ทำด้วยทอง ด้านในลงยา
ก้านวงฝังเพชรรอบวง มีดอกไม้เพชรติดที่ก้านข้างละหนึ่งดอก มี
มณฑลเพชร ๒ ชั้น กลางฝังเพชรขนาดประมาณ ๑.๖×๒.๐ เซ็นติเมตร
สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และงาน
อันอันควร

๒) พระตำมรงค์ “รัตนวราวุธ” ทำด้วยทองเนื้อแปด ข้าง
หนึ่งทำเป็นรูปตรีศูล และคชาฝังเพชร อีกข้างหนึ่งทำเป็นรูปสังข์กับจักร
ฝังเพชร ทิววงฝังเพชร ยอดเป็นนพรัตน์ แต่ใช้โอปอลแทนมุกดา
กลางเป็นเพชร ขนาด ประมาณ ๒.๕×๒.๘ เซ็นติเมตร หนัก ประมาณ
๖๐ กรัม สำหรับ พระมหากษัตริย์ทรงในงานพระราชพิธีบรมราชา
ภิเษก พระราชพิธีโสกันต์ เกษากันต์ และงานอื่นๆ อันควร

เครื่องสูง เครื่องสูง สำหรับ ประดับ พระราชอิสริยยศพระมหา
กษัตริย์ มี

๑) ฉัตร ๗ ชั้น รูปฉัตรเครื่องสูง ทำด้วยผ้าปักหักทองขวาง
สำหรับหนึ่งมี ๔ คัน สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนิน ๔ มุมพระที่นั่ง

๒) ฉัตร ๕ ชั้น รูปฉัตรเครื่องสูง ทำด้วยผ้าปักหักทองขวาง
สำหรับหนึ่งมี ๑๐ คัน สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนิน หน้า ๖ คัน
และหลัง ๔ คัน

๓) บัวแซก ค้ำโหลหมีแผ่นผ้าปักหักทองขวาง รูปแบนกลม
มีขอบรูปจักๆ เหมือนใบสาเกโคยรอบ และมียอดแหลม สำหรับหนึ่งมี
๖ คัน สำหรับปักหรือแห่เสด็จพระราชดำเนินระวางฉัตร ๕ ชั้น

๔) ฉัตรชุมสาย เป็นฉัตรทรงใหญ่ ๓ ชั้น ทำด้วยผ้าปักหักทอง
ขวางและมีสายไหมดักห่าง ๆ คลุมทับกันลมก็กลับ สำหรับหนึ่งมี ๔ คัน
สำหรับปักและแห่เสด็จพระราชดำเนินหลังฉัตร ๕ ชั้น

๕) จามร เติมเป็นแฉ่ ทำด้วยขนจามร มีค้ำยาว สำหรับเจ้า
พนักงานเชิญถือขึ้นในเวลาประทับอยู่เบื้องสูง เช่น เวลาทรงพระราชยาน
เป็นต้น สำหรับหนึ่งมี ๑๖ คัน แบ่งเป็นซ้าย ๘ คัน และขวา ๘ คัน จามร
นั้นเป็นแฉ่ จึงมีปลอกหนังรูปเหมือนนาค้าแต่แบนสวมภายนอก ต่อมา
ทั่วแฉ่ขนจามรข้างในหายไป เวลานั้นจึงมีแต่ปลอกติดอยู่ รัชกาลที่ ๖
ไม่โปรด และโปรดให้เปลี่ยนเป็นเชิญทวน หรือพุ่มดอกไม้เงินทองแทน

๖) พระกลด คือ ร่ม เป็นเครื่องกันแดดฝน องค์พระกลดทำ
ด้วยผ้าชุบขี้ผึ้ง โหมกตาก หรือเย็บระยับ ค้ำเป็นกลม ทองและทอง
ลงยา ยอดเป็นรูปพรหมภักตร์

๗) บังสุรย เป็นเครื่องบังแดดขนาดใหญ่ รูปใบโพมีก้าม ทำด้วยผ้าปักหักทองขวาง

๘) พัดโยก เป็นพัดทำด้วยใบลานรูปช้อน มีก้ามติดอยู่คานข้าง พัดนี้ขนาดเล็กสำหรับถือพัด ขนาดกลางมีคู่ สำหรับมหาดเล็กถวายอย่างงานพัดเวลาเสด็จประทับพระราชอาสน์ ขนาดใหญ่สำหรับเจ้าพนักงานเชิญอย่างงานพัดถวายในขบวนเสด็จพระราชดำเนิน

เครื่องประโคม สำหรับพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ มีเครื่องประโคม ๒ ประเภท

๑) ประโคมแตรและมโหรีตก การประโคมประเภทนี้มีพนักงานเป่าแตรเงิน ๔ คน และกระต๋มโหรีตก ๒ คน ใช้ในการเสด็จออกขุนนางหรือนำเสด็จพระราชดำเนินขบวนน้อย แตรนั้นเป็นแตรฝรั่งแบบตรัมเป็ต สันนิษฐานว่าคงจะไ้มาเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ในสมัยรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พร้อมกับเครื่องม้แกระทอง เดิมทีเคียวไทยน่าจะมีเครื่องประโคมแต่จำเพาะและกลอง เช่น ที่ใช้ในงานแรกนาและชิงช้าอันเป็นพิธีเก่าแก่ มโหรีตกนั้นเป็นเครื่องทำเสียงของไทยทางเหนืออยู่ในประเภทฆ้อง และเป็นของมีมาแต่โบราณ มีชื่อท่วงสึงเอก คือ หขของมโหรีตก ๔ หทมีรูปเป็นช้างนั้น ถ้าหนึ่งเป็นช้างตัวหนึ่ง ย่อมเป็นของเก่ามากกว่าที่หนึ่ง มีช้างชอนกัน ๒ ตัว หรือ ๓ ตัว

๒) ประโคมสังข์แตรกลองชนะ การประโคมนี้มีสังข์ ๔ แตรทอง ๓๒ แตรฝรั่ง ๒๐ ปี ๒ กลองสองหน้า ๒ กลองชนะเงิน ๒๐ กลองชนะทอง ๒๐ กลองชนะเขี้ยวลายเงิน ๒๐ กลองชนะแครงลายทอง ๒๐

พนักงานประโคมแตรมโหรีทัก

ประมาณเวลาเสด็จพระราชดำเนินขบวนพยุหยาตรา หรือเวลาเสด็จออก
ในงานพระราชพิธีใหญ่ที่มีการขนย้ายเข้ามา

ตามราชประเพณี เครื่องสูงและกลองชนะ เป็นของประกอบพระ
ราชอิสริยยศร่วมกัน

ราชูปโภค ทางราชการบัญญัติใช้สืบกันมาว่า เครื่องราชูปโภค
ของพระมหากษัตริย์ มี ๔ อย่าง คือ

พานพระขันหมาก

พระมณฑปรัตนกรัน

พระสุพรรณศรี (บัวแดง)

พระสุพรรณราช

ราชูปโภค ๔ อย่างนี้ทำด้วยทองลงยา และมี ๒ สำหรับ สำหรับใหญ่
สร้างในรัชกาลที่ ๑ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุขเป็นผู้ทรงอำนาจการ
สร้าง อีกสำหรับหนึ่งคือสำหรับเล็ก สร้างในรัชกาลที่ ๔

๑) พานพระขันหมาก เป็นพาน ๒ ชั้น รูปสี่เหลี่ยมย่อมุม มี
ช่องพานและกลีบพร้อมสำหรับใส่หมาก ซึ่งเคยวันไม่ได้ใช้สำหรับ
เช่นนั้นแล้ว เพราะพระมหากษัตริย์ในรัชกาลหลังๆ ไม่ได้เสวยหมาก
พานพระขันหมากสำหรับใหญ่ รัชกาลที่ ๑ ทรงทวงและฝีมือทำงามนัก
เป็นฝีมือเอกประเภทเดียวกับพานพระมหากษัตริย์และพานบายศรี ซึ่งเป็น
ชั้นศิลปกรรมในรัชกาลที่ ๑ และกล่าวกันว่าในการทำพานพระขันหมาก
นั้น ได้สร้างหุ่นไม้ขึ้นทกลองก่อน แต่เมื่อทำทรงได้ก็งามพอใจแล้ว
จึงได้ลงมือทำด้วยทอง หุ่นไม้นั้นเมื่อไม่ใช้แล้วจึงนำไปลงรักประคัล

มุกด์ทำเป็นพาน ๒ ชั้นขึ้นไว้ และเป็นศิลปวัตถุอันงามยิ่งอยู่ในชั้นเอก
ของบรรดาเครื่องมุกด์ในประเทศไทยชั้นหนึ่ง

๒) พระมณฑปรัตนกรัน รูปทรงมณฑป มี พาน ฝา และจอ
สำหรับใส่น้ำเย็น

๓) พระสุพรรณศรี กระโถนเล็ก ทำเป็นรูปบัวแดง ฝีมือทำงาม
นัก

๔) พระสุพรรณราช กระโถนใหญ่

นอกจากราชูปโภคแล้ว เครื่องใช้ของพระมหากษัตริย์ยังมีอีก
ชนิดหนึ่ง คือ เครื่องพานพระศรี และเครื่องพานพระศรีนึ่งมีเป็นสอง
สำหรับ คือ เครื่องทองลงยา สำหรับหนึ่ง และเครื่องนาก สำหรับหนึ่ง
เครื่องทองสำหรับใช้ในเวลากลางคืน และเครื่องนากสำหรับใช้ในวันพระ
เพราะในวันพระเป็นประเพณีที่พระมหากษัตริย์มักจะทรงศีล จึงใช้เครื่อง
เงินทองไม่ได้ เครื่องนากถือว่าเท่ากับเครื่องทองแดง จึงทรงแต่ทองได้

เครื่องพานพระศรี ทั้งที่เป็นเครื่องทองและเครื่องนาก มีดังนี้

๑) พานพระศรี เครื่องในพร้อมสำหรับใส่หมาก

๒) ที่ใส่น้ำเย็น (ถ้าเป็นทองเรียกพระสุวรรณภิงคาร ถ้าเป็น
นากเรียกพระเต้านาก)

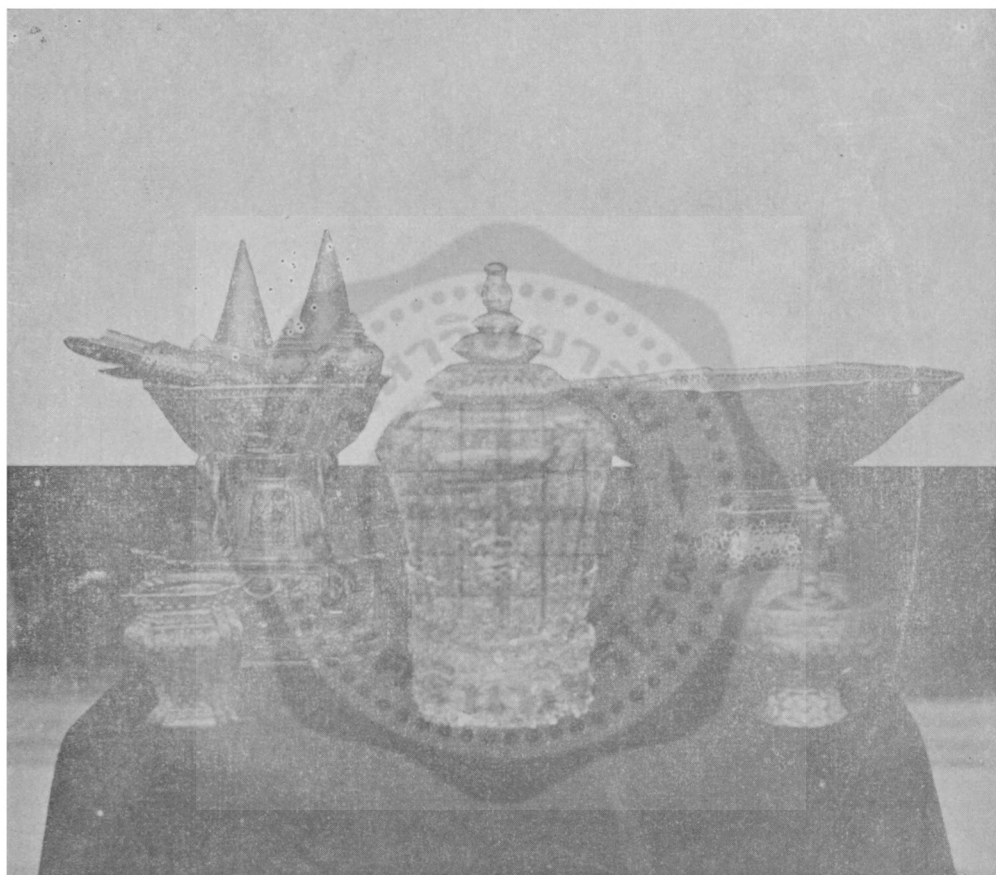
๓) พระถ้วย (ทองหรือนาก)

๔) พระสุพรรณศรี

๕) พระสุพรรณราช

เครื่องนมัสการ เครื่องใช้ในการพระราชพิธีทางศาสนา มี

๑) เครื่องนมัสการทองใหญ่ เป็นเครื่องบูชาสำหรับใช้ในงาน

เครื่อง ราชูปโภค

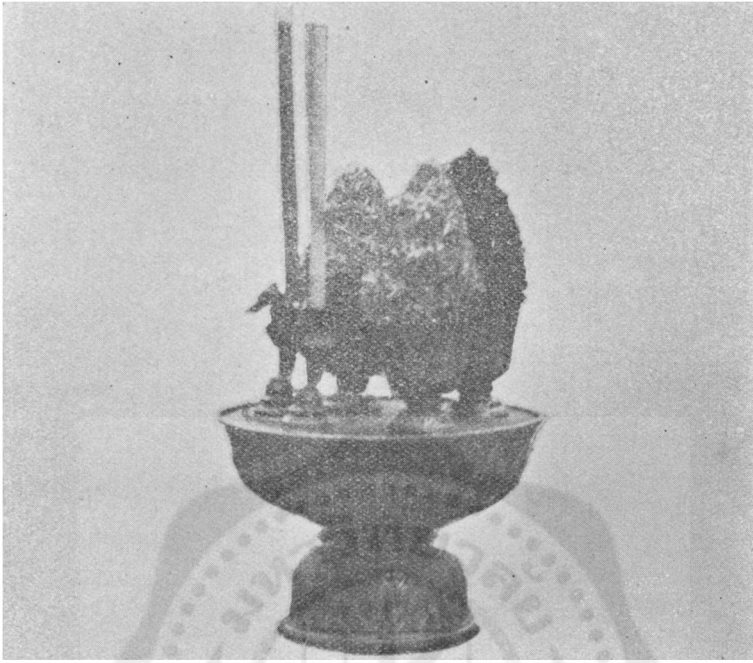
พระมณฑปรัตนกรัณฑ์ พระสุพรรณศรีบัวแกก

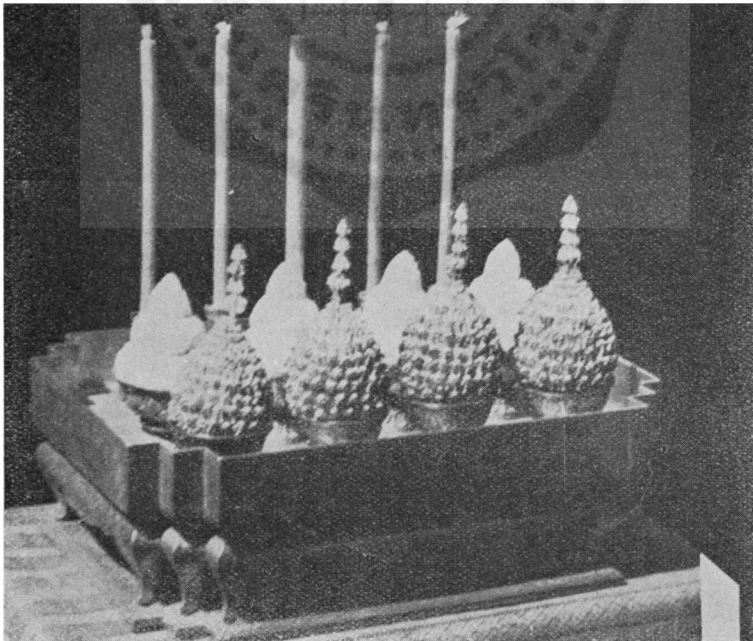
พานพระขันหมาก

เครื่องนมัสการและพระแท่นทรงกราบ

เครื่องนมัสการทองน้อย

เครื่องนมัสการตะบะถม

ใหญ่มีแท่นไม้สลักขีตของขนาดใหญ่อง เชิงปักรูปเทียน และพานทองรองพุ่มข้าวตอกดอกไม้

๒) เครื่องนมัสการทองลงยา เป็นเครื่องบูชาขนาดกลางมีแท่นทองลงยารอง เชิงทองลงยาสำหรับปักรูปเทียนและพานชั้นเดียวทำด้วยทองลงยาสำหรับรองพุ่มข้าวตอกดอกไม้ โดยมากใช้สำหรับทรงถวายสักการะพระบรมศพพระบรมอัฐิ

๓) เครื่องนมัสการพานทอง ๒ ชั้น เป็นเครื่องบูชาขนาดกลางมีแท่นถมรองเชิงทองสำหรับปักรูปเทียน และพานทอง ๒ ชั้น สำหรับรองพุ่มข้าวตอกดอกไม้ โดยมากใช้สำหรับทรงนมัสการพระ

๔) เครื่องบูชาตะบะถม เป็นเครื่องบูชาขนาดย่อม ทำด้วยทองคำถม เชิงและพานข้างในทำด้วยทอง ใช้ในการภายในพระราชฐาน

๕) เครื่องทองธรรม เป็นเครื่องบูชาขนาดย่อม โตะทองรองรับเชิงเทียนทองกะดางรูปและพานขวดใส่ดอกไม้ ใช้สำหรับทรงนมัสการธรรม คือฟังเทศน์

✓ ๖) เครื่องห้า เป็นเครื่องนมัสการขนาดเล็ก ทำด้วยทองลงยาทั้งสำรับ มีพานรองเชิงเทียนคู่หนึ่ง กะดางรูปใบหนึ่ง และกรวยดอกไม้ ๕ กรวย สำหรับใช้เป็นเครื่องราชสักการะหรือแทนเครื่องทองธรรมในงานปกติ

✓ ๗) เครื่องทองน้อย เป็นเครื่องนมัสการขนาดเล็ก ทำด้วยทองลงยาทั้งสำรับ มีพานรองเชิง ๑ เชิง เทียนเชิง ๑ และกรวยดอกไม้ ๓ กรวย สำหรับใช้เป็นเครื่องราชสักการะในเวลาปกติ

๘) พระแท่นทักษิโนทก คือชั้นสำหรับทรงน้ำ เพื่ออุทิศส่วนกุศล

พระราชทานเป็นธรรมเนียม เป็นของทำด้วยทองลงยาหรือนาก มีชั้นพานรองและเท้าสำหรับบรรจุน้ำที่จะทรงหลัง

ราชยาน เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศพระมหากษัตริย์ ที่เป็นพระราชยาน มีดังต่อไปนี้

ประเภทคานหาม

๑) พระยานมาศ สำหรับประทับราชฯ และพึงได้ ทำด้วยไม้สลักขี้ดทอง มีคานหามคู่และมีแอกทั้งหน้าหลัง มีเชือกหุ้มผ้าผูกแอกนั้นแล้วไปคล้องกับลูกไม้ซึ่งมีคนหาม ๘ คน

๒) พระยานมาศ ๓ ลำคาน เป็นคานหามขนาดใหญ่ ทำด้วยไม้สลักขี้ดทองประดับภาพ ๒ ชั้น มีพนักและคานหาม ๓ คาน คนหาม ๒ ผลัก ๖๐ คน เกินใช้สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพพระมหากษัตริย์

๓) พระราชยานกง สำหรับประทับห้อยพระบาท ทำด้วยไม้สลักขี้ดทองประดับภาพมีกงกับพนักสำหรับพึง มีคาน ๒ คาน กับแอกและลูกไม้สำหรับหาม ๘ คน ใช้สำหรับทรงเวลาปกติ

๔) พระราชยานถม มีแบบและลักษณะอย่างพระยานมาศ เว้นแต่หุ้มด้วยเงินถมลงยาทางทอง พระราชยานองค์นี้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย ผนคร) ถวายรัชกาลที่ ๓

๕) พระราชยานงา มีแบบและลักษณะอย่างพระราชยานถม เว้นแต่ทำด้วยงาช้างสลักลาย ฝีมือทำงามนัก พระราชยานองค์นี้พลเรือโท พระวรวงศ์เชอ กรมหมื่นปราชย์ประยูรวงศ์เสนาบดีกระทรวงวัง ผู้บัญชาการกรมพระศุภบาล และผู้บัญชาการกรมช่าง ๑๐ หมู่ ได้

สร้างขึ้นถวายเป็นรัชกาลที่ ๕ เป็นชนแห่งผพระหัตถ์ของพระองค์ท่านเอง ซึ่งได้ทรงทำกันมาโดยตลอด รัตนศิลป์นี้ ระหว่างปี ๒๔๓๒

๖) พระราชยานทองลงยา มีแบบและลักษณะอย่างพระราชยานถม สร้างในรัชกาลที่ ๕ พระรัตนโกษาเป็นผู้ทำ

๗) พระที่นั่งราชยานพุดตานถม พระราชยานองค์นี้ทำด้วยไม้ หุ้มเงินสลักลายเขาดมยาทาทอง เติมสร้างขึ้นสำหรับเป็นพระราชอาคัน คิอที่ประทับประจำพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และทำเป็นพระราชยานได้ จึงมีห้วงและคันสำหรับหาม พระที่นั่งราชยานองค์นี้สร้างในรัชกาลที่ ๕ พระยาเพชรพิชัย (เงิน) บิดาพระรัตนโกษาผู้ทำพระราชยานทองลงยาเป็นผู้ทำ

๘) พระที่นั่งราชยานพุดตานทอง พระที่นั่งองค์นี้ทำด้วยไม้ สลักหุ้มทองมีภาพประดับ ๒ ชั้น สร้างขึ้นสำหรับเป็นพระที่นั่งพุดตานกาญจกสินธุสัททศอกเหนือ พระราชบัลลังก์ ภายใต้ันพญาลมहाเศวตฉัตร ใช้เป็นพระราชอาคันที่พระมหากษัตริย์เสด็จออกประทับในงานพระราชพิธีใหญ่ๆ เช่น บรมราชาภิเษกและเบ็ดเตล็ดสำคัญแทนราษฎร เป็นต้น พระที่นั่งองค์นี้ทำเป็นพระราชยานได้ จึงมีห้วงและคันสำหรับหาม และใช้เป็นพระราชยานในงานเสด็จพระราชดำเนินพยุหยาตราทางบก เช่น เลียบพระนคร หรือเสด็จไปพระราชทานผ้าพระกฐิน เป็นต้น

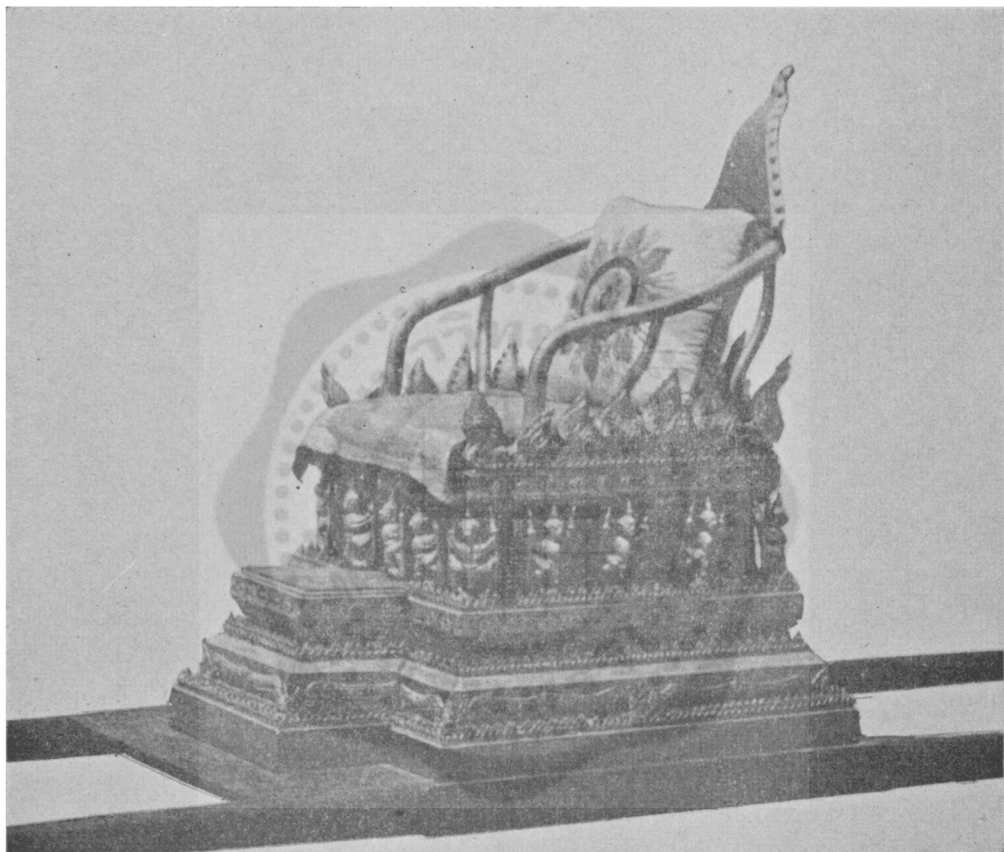
พระที่นั่งพุดตาน รูปคล้ายพระที่นั่งกงแต่ทำวิจิตรขึ้น ด้วยเป็นของใหญ่กว่า จึงมีความคึกทางกระบวนข้างยิ่งขึ้น พระที่นั่งพุดตานต่างกับพระที่นั่งกงตรงที่พระที่นั่งพุดตานมีล้อติดอยู่ ๒ ข้าง ซ้ายขวา และมีภาพประดับ ๒ ชั้น

พระที่นั่งพุดตานเวลาแต่งตั้งเป็นพระราชยาน มีแขกผูกติดกับคัน
ทั้งหน้าและหลัง ที่แฮกผูกลูกไม้สำหรับหามทั้งซ้ายขวาหน้าหลังมีคน
หามขึ้นบ่าประจำที่คันและทูลูกไม้ รวมผลัดละ ๑๖ คน และต้องผลัด
ทุกระยะ ๕๐๐ เมตร

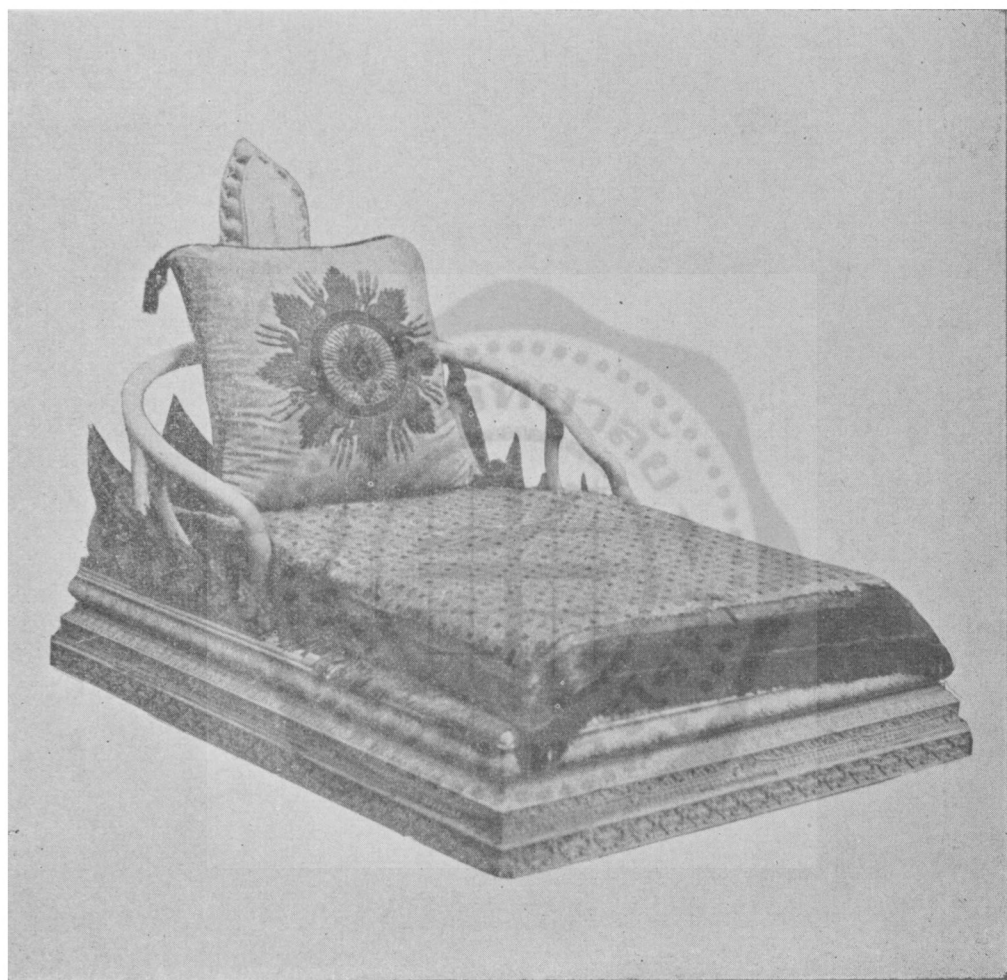
๕) พระที่นั่งราเชนทรยาน ทำด้วยไม้สลักบึกของรูปบุษบกมี
คันสำหรับหาม ๔ คัน (ปกติเวลาตั้งไว้รถออกคันออกเลี้ยว ๒ คัน
คงมีประจำอยู่เพียง ๒ คัน) และใช้คนหาม ๕๖ คน

พระที่นั่งราชยานองค์สร้างในรัชกาลที่ ๑ รูปทรงและฝีมือทำ
งามนัก เห็นได้ว่าทำด้วย ความตั้งใจ และประณีตบรรจง เต็มฝีมือช่าง
จึงเป็นศิลปวัตถุชิ้นเอกชิ้นหนึ่งในบรรดาของที่มีในประเทศไทย ความ
งาม จนเป็นข้อพิศุคปาก คนชั้นก่อน เมื่อเวลาไป เห็น สิ่งใดงามเข้า มักจะ
กล่าวว่า “งามราวกับบุษบกพระราเชนทร”

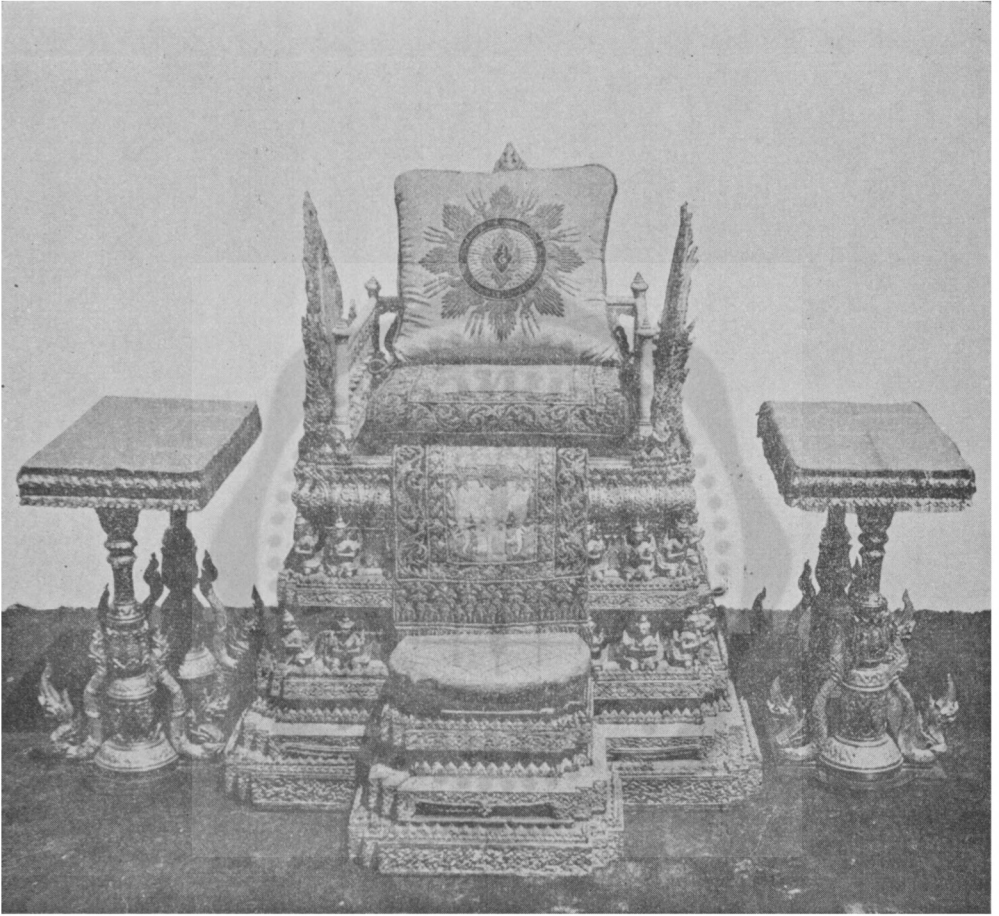
พระที่นั่งราเชนทรยานนี้ สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงในเวลาเสด็จ
พระราชดำเนินโดยขบวนแห่อย่างใหญ่ที่เรียกว่าขบวนสี่สาย เช่นเสด็จ
พระราชดำเนิน จาก พระราชมณเฑียรไป ถวาย สักการะพระพุทธรูปมหา
รัตน์ปฐมกร ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในงานพระราชพิธีบรมราชา
ภิเษกเป็นต้น และโดยที่พระที่นั่งราชยานองค์นี้เป็นของใหญ่และหนัก
จึงไม่ได้ใช้สำหรับเสด็จพระราชดำเนินทางไกล ในงานนอกพระราชวัง
ปรากฏว่า สมเด็จพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ เคยทรงพระที่นั่งราเชนทร
ยานองค์นี้เสด็จไปอย่างไกล ก็เพียง ตะวันออก ของท้อง สนามหลวง ใน
งานฉลองพระนครรัตนโกสินทร์ ครบ ๑๐๐ ปีเท่านั้น นอกจากนี้ก็ใช้
ในการเชิญ พระโกษาพระบรมอัฐิสมเด็จพระมหากษัตริย์จากพระ เมรุมาศ
ท้องสนามหลวงเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

พระราชยานทอง

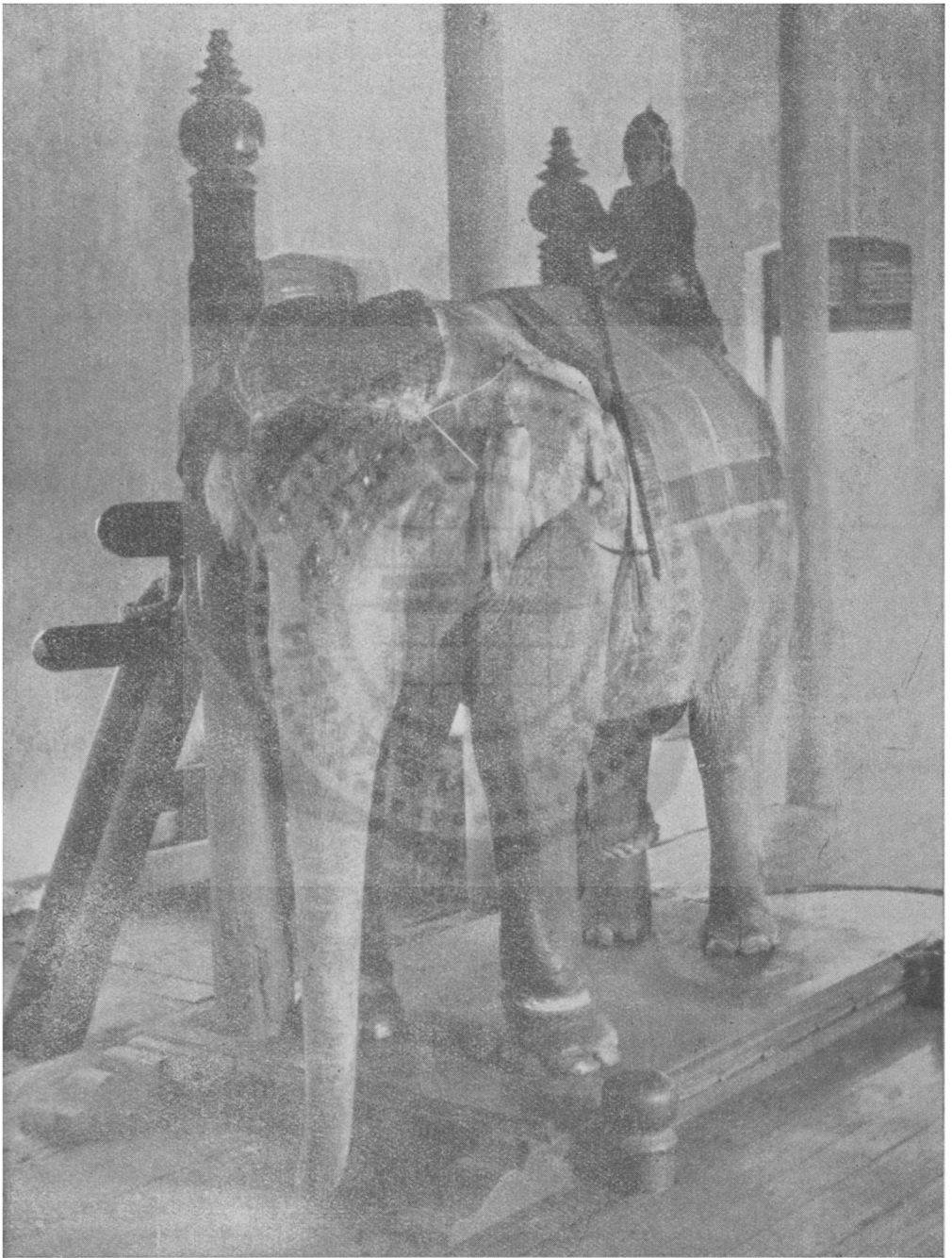
พระราชยานงา (รัชกาลที่ ๕)

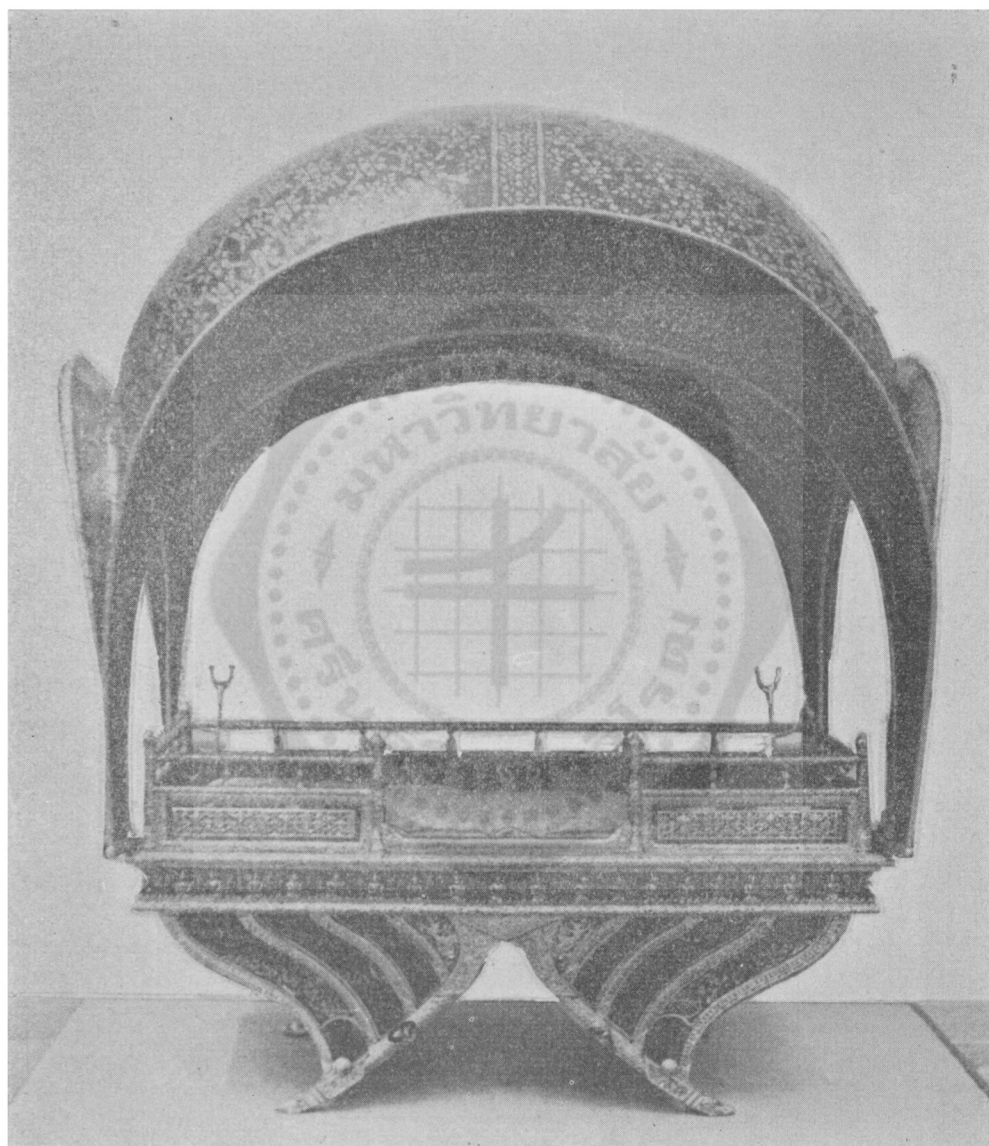
พระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์

พระที่นั่ง พุดตาน กษัตรา

พระเศวตวชิรพาหะ (รัชกาลที่ ๖) ผูกพระที่นั่งละกอ

พระที่นั่งจำลองทอง

พระคชาธาร ไทยเป็นชาติกันรบมาแต่โบราณกาล ฉะนั้น
แต่ก่อนประเทศไทยจึงไต่แย่งกองทัพเป็นสี่เหล่า เรียกว่าตุงคะเสนา
มีเหล่าทหารราบ เหล่าทหารม้า เหล่าทหารรถ และเหล่าทหารช้าง
อันเป็นการเหมาะสมแก่ยุคกาลครั้งนั้น ช้างจึงเป็นสัตว์ที่มีประโยชน์มาก
ในเวลามีศึกสงครามก็ใช้ขี้ออกรบ และในเวลาปกติก็ใช้เป็นพาหนะ

ช้างที่แต่งเป็นราชพาหนะ ในยามปกติไม่ใช้ออกศึกสงคราม
แต่อยู่สองอย่าง คือ พระที่นั่งละคอบ และพระที่นั่งประพาสโลง

๑) พระที่นั่งละคอบนั้น ในหน้าแล้งใช้เครื่องแหกถัน และใน
หน้าฝนผูกเครื่องลูกพลแหกถัน ทั้ง ๒ ชนิดนี้มีพระชนกัตัน ผัวยก
กะพอง ผัวปลั่ง พู่ พานหน้า วัคคน และลำอาง อันเป็นเชือก
สำหรับผูกตัวช้างตามท่อนต่างๆ และมีนายท้ายช้างชั้ยท้ายทำหน้าที่เป็นความ
นายท้ายช้างนี้ถือชื่อช้างค้ำยาวเรียกว่า ขอท้ายช้าง สำหรับบังคับ
ช้างให้ปฏิบัติตามความต้องการ พระมหากษัตริย์ประทับเห็นออกช้าง
เฉยๆ เท่านั้น ช้างที่ผูกพระที่นั่งละคอบนี้ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ทรง
ไปตามที่ใกล้ๆ หรือเพื่อสำราญพระราชอิริยาบถ

๒) พระที่นั่งประพาสโลง ผูกคล้ายพระที่นั่งละคอบ แต่ใช้ชนก
สามัญไม่ใช้พระชนกัตัน และมีสัประคัยตั้งบนหลังกลางตัวช้าง กับมี
นายท้ายช้างชคอสำหรับบังคับช้างคนหนึ่ง และนั่งท้ายสำหรับเป็นผู้ช่วย
อีกคนหนึ่ง พระมหากษัตริย์ประทับบนสัประคัยอันเรียกว่า พระที่นั่ง
ประพาสโลง และใช้สำหรับเสด็จพระราชดำเนินทางไกล

๓) พระคชาธาร คือการผูกช้างพระที่นั่งสำหรับพระมหากษัตริย์
ทรงเสด็จออกศึก การผูกช้างแบบนี้เรียกว่า ผูกเครื่องมัน ใช้สัประคัย

คชาธาร ที่เรียกว่าพระที่นั่งพุททาทอง ตั้งกลางหลังช้างผูกโยงด้วย
เชือกให้ยึดมั่นกับตัวช้าง กลางพระที่นั่งพุททาทองปักเศวตฉัตรคันดาน
๗ ชั้น ปั้งธงชัยขาวด้านหน้าและตรงกลางด้านหลังสองข้าง พระที่นั่ง
พุททาทอง ผูกศัตราวุธทั้งซ้ายและขวาเหมือนกันดังนี้

ทวน

ง้าว

โตมร

บัน

หอกชัก

มีนายท้ายช้างนั่งท้ายทำหน้าที่บังคับช้าง และมีกลางช้างนั่งบนแปล
ตาข่ายซึ่งมีหลักปักแขวนอยู่ กลางพระที่นั่งพุททาทองมีฉัตรแปดแฉก
นกกบง ทำหน้าที่ให้อาณาภิรมย์ พระมหากษัตริย์ทรงถือพระแสงขอ
ง้าวรบกับข้าศึกบนคอช้าง ที่เรียกว่า ยุทธหัตถ์

พระราชยานก็ คือ สัประคับพระคชาธารก็ คือ ที่มียอเรียกว่าพระที่
นั่งพุททาทองนั้นก็คือมีใบปรือติดประจำสองข้าง และคงจะได้วิวัฒนาการ
จากพระที่นั่งทรงหรือสัประคับที่นำโล่ไปผูกประคับสองข้างก่อนแล้วเห็นว่า
โล่เป็นของกลมๆ ไม่งาม จึงแปลงให้เป็นวัตถุรูปสี่เหลี่ยม เรียกว่า
ใบปรือ

ข้างรบ หรือ ข้างศึก เมื่อโบราณน่าจะไม่ได้ผูกเป็นพระคชา
ธารปักเศวตฉัตรคูปาแบบที่ปฏิบัติในยุคหลังๆ นี้

เดิมน่าจะมีนักรบขึ้นคอสำหรับทำการรบคนหนึ่ง คนสนิทนั่งกลาง
เรียกว่ากลางช้างคอยส่งอาวุธให้นักรบผู้ขึ้นคอช้างคนหนึ่ง เพราะเครื่อง

ช่างก็มีเครื่องใช้อย่างหนึ่งเรียกว่า คันชั่ง เป็นของหนึ่งยาวๆสอง
ของพาดกลางหลังช่างห้อยลงไปสองข้าง ทั้งซ้ายขวาสำหรับเสียบคัตรา
วูช นอกนั้นมีนายท้ายช่างคอยบังคับช่างอีกคนหนึ่ง ช่างที่ผูกเป็น
พระคชาธารปักเศวตฉัตรนี้ ในสมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีก็ไม่มี
ฉะนั้นจะเป็นแบบใหม่ เพื่อความสง่าสวยงามใช้ในขบวนแห่ เช่น
คเชนทวิสูตรนาค และเพิ่มขึ้นในสมัยพระมหานครวัดโกสินทรเป็น
ราชธานีเอง ช่างก็กินนอย่ว่าแต่ปักฉัตรเลย แม้เพียงทั้งสี่ประดับ
เปล่าๆ กลางหลังก็คูดอกกระยาจกที่จะเอาชัชชนะเข้าคักได้เสียแล้ว การ
มีสี่ประดับหรือบรรทุกอะไรบนกลางหลังมากมาย่อมอึดอัด ใหนจะสู้
ช่างตัวเปล่าๆ ซึ่งมีแต่คนชั่งได้

ราชรถ ราชรถอันเป็นเครื่อง ประกอบ พระราชอิสริยยศพระมหา
กษัตริย์มีอยู่สองคัน ชื่อ “มหาพิชัยราชรถ” คันหนึ่ง และ “เว
ษยันตราจรถ” คันหนึ่ง รถสองคันนี้สร้างในรัชกาลที่ ๑ มีขบวนทั้ง
กลางและทำด้วยไม้สลักปักทองทั้งสองคัน ปกติหาได้ ใช้เป็นราชรถ
สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงไม่ เพราะเป็นของใหญ่ ไม่สะดวกแก่การ
ใช้เคลื่อนที่ จึงใช้แต่ในการเชิญพระโกศพระบรมศพเข้าขบวนแห่ไป
พระเมรุ

เรือพระที่นั่ง เรือพระที่นั่งมี ๔ ประเภท คือ

๑) เรือพระที่นั่งกราบ เรือประเภทนี้สร้างด้วยไม้ ตัวเรือทึบ
มัน ตั้งยลึงก์กัญญา มีเรือ “ประจำทวีป” และเรือ “รุ่งประธาน
สาย” เป็นต้น

๒) เรือพระที่นั่งศรี เรือประเภทนี้สร้างด้วยไม้ ตัวเรือสลักภาพ
พนัสลายทอง ตั้งบัลลังก์กัญญาเป็นที่ประทับ มี

เรือพระที่นั่งทวยเทพถวายกร สร้างในรัชกาลที่ ๕ พนัสแลศ
กว้าง ๒.๒๔ เมตร ยาว ๓๔.๖๕ เมตร ลึก ๐.๗๕ เมตร กินน้ำลึก
๐.๓๐ เมตร ฝีพาย ๔๘ คน พันท้าย ๒ คน

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช สร้างในรัชกาลที่ ๕ พนัสสมพ
ตัวเรือสลักเป็นลายนาค ลำเรือกว้าง ๓.๑๕ เมตร ยาว ๔๕.๔๐ เมตร
ลึก ๑.๑๑ เมตร กินน้ำลึก ๐.๔๖ เมตร ฝีพาย ๖๑ คน พันท้าย ๒ คน

๓) เรือพระที่นั่งเอกชัย เรือประเภทนี้สร้างด้วยไม้สลักลาย
พนัสปักทองตั้งบุษบกหรือบัลลังก์กัญญา มี

เรือพระที่นั่งประภัสสรชัย สร้างในรัชกาลที่ ๑ พนัสคำ ตัวเรือกว้าง
๒.๕๓ เมตร ยาว ๓๖.๕๕ เมตร ลึก ๐.๗๐ เมตร กินน้ำลึก ๐.๓๗
เมตร ฝีพาย ๔๓ คน พันท้าย ๒ คน

๔) เรือพระที่นั่งกิ่ง เรือประเภทนี้สร้างด้วยไม้สลักปักทองหัว
เป็นรูปสัตว์ตั้งบุษบกหรือบัลลังก์กัญญา มี

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ สร้างในรัชกาลที่ ๑ หัวเรือเป็นรูปหงส์
พนัสคำ ตัวเรือกว้าง ๓.๑๔ เมตร ยาว ๔๔.๕๐ เมตร ลึก ๐.๕๐ เมตร
กินน้ำลึก ๐.๔๑ เมตร ฝีพาย ๕๐ คน พันท้าย ๒ คน

เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช สร้างในรัชกาลที่ ๔ หัวเรือเป็นรูปนาค
๗ เศียร พนัสเขียว ตัวเรือกว้าง ๒.๕๕ เมตร ยาว ๔๒.๕๕ เมตร
ลึก ๐.๗๖ เมตร กินน้ำ ๐.๓๑ เมตร ฝีพาย ๕๔ คน พันท้าย ๒ คน

อนึ่ง ขอกล่าวเรื่องกัญญาเรือสักเล็กน้อย กัญญาเรือ คือ วัตถุ
ที่ตั้งอยู่กลางลำเรือ สำหรับผู้โดยสารนั่งไปในเรือ มีพื้น พนกละ
ม่านและหลังคา ของเหล่านี้รวมเรียกว่า กัญญา ซึ่งจะหมายความว่าถึง
อะไรแท้จริงก็หาทราบไม่ แต่สันนิษฐานว่าเห็นจะหมายความว่าถึงเรือ
กัญญานี้เป็นเรือประทุนสำหรับผู้หญิงโดยสารได้ เพราะเหตุว่ามี
เครื่องป้องกันแดด ฝน ยานพาหนะใดๆที่เบ็ด เช่น เสลี่ยง สัประคัม
ขมบก ตลอดจนเรือโถง มักจะเป็นของสำหรับชายใช้ ส่วนยานพาหนะที่
เบ็ด เช่น วอ กบข้าง กัญญา ตลอดจนเรือประทุน ย่อมเป็นของหญิง
ใช้ ข้อที่ควรสังเกตอย่างหนึ่งนั้นคือ “หลังคา กัญญา” ซึ่งส่วนกลาง
โค้งขึ้นไป แต่หน้าหลังคลุมตกต่ำลงมา นั่นคือลักษณะ “เพริชวลม”
นั่นเอง การที่หลังคา กัญญาเป็นเช่นนั้น ทำให้เรือวิ่งไม่ต้องถูกลมปะทะ
หน้ามากนัก ทั้งเวลาไปในลำน้ำที่แคบเช่นคลองเป็นต้น กิ่งไม้ตามสอง
ข้างฝั่ง ย่อมไม่รบกวนให้การเดินเรือชักข้อ

พระโกษ พระมหากษัตริย์ไทย ถ้าเสด็จสวรรคตหาพระองค์
ไม่แล้ว พระบรมศพทรง พระโกษ ประดิษฐานบน พระมหาปราสาท
พระโกษสำหรับทรง พระบรมศพนี้ ชื่อนี้คือ พระโกษ ทำด้วยเงิน
และพระทองที่ประกอบขึ้นนอกพระโกษเรียกว่า “พระทองทองใหญ่”

พระทองทองใหญ่นี้ ตัวพระทองทำด้วยไม้สลัก ฝาทรงเป็นมงกุฎ
และหุ้มทองทั้งองค์ เครื่องประดับมีคอกไม้เพชรเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ คอก
ไม้ ไหวประดับที่ฝา พู่เพียงแขวนรอบปากพระทองและคอกไม้ไหวประดับ
รอบเขวพระทอง กับมีพระแท่นแว่นฟ้าไม้สลักหุ้มทองสามชั้น ตั้งบน
ฐานพระบุพโพชั้นฐานเขียงรองรับ

พระลองค์ใหญ่มีสององค์ สร้างในรัชกาลที่ ๑ องค์หนึ่งเรียกว่า “พระลองค์ใหญ่รัชกาลที่ ๑” และ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พลเรือโท พระวรวงศ์เชอ กรมหมื่นปราบปรบภัย รองเสนาบดีกระทรวงวัง และผู้บัญชาการ กรมช่างสิบหมู่ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๕ อีกองค์หนึ่ง เรียกว่า “พระลองค์ใหญ่รัชกาลที่ ๕” ส่วนพระแท่นแว่นฟ้าของสำหรับรอง นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์เชอ กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์ สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๔

พระบรมโกศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘

เรื่องพระราชฐาน

โดย

ศ. ธนประดิษฐ์

กองวังและพระราชพิธี สำนักพระราชวัง

พระบรมมหาราชวังในกรุงเทพฯ ซึ่ง พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สร้าง เพื่อดำเนินการ พระราชพิธีปราบดาภิเษกเป็นปฐมบรมกษัตริย์ของมหาอาณาจักรไทย พร้อมกับการสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์มหินทรา ดยุธยา ราชธานีของไทยในปัจจุบัน มีพระราชมณฑลเขี้ยวสถาน พระมหาปราสาท และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาอมรินทร์นพภูมิภากร กำแพงด้านเหนือยาว ๕๑๐ เมตร ด้านตะวันออกยาว ๕๐๐ เมตร ด้านใต้ยาว ๓๖๐ เมตร และด้านตะวันตกยาว ๖๓๐ เมตร (ในรัชกาลที่ ๑ เพียง ๕๐๐ เมตร)

(ต่อไปนี้เป็นวงเล็บหมายถึงเลขในแผนที่)

พระมหามณฑลเขี้ยว

๑) พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน(๑) เป็นพระที่นั่งยกพื้นสูงเรียงกันสามหลังแผด หันหน้าไปทางเหนือ องค์ตะวันออกเป็นที่พระบรมมหาราชวังภายในมีพระมหาเศวตฉัตรแขวนกางกั้น ด้านหลังพระที่นั่งองค์นี้มีมุขกระสันชั้นลด เรียกที่องค์พระโรงใน และมีพระปรัศว์ซ้ายขวา องค์ขวาชื่อพระที่นั่งเทพสถานพิลาส องค์ซ้ายชื่อพระที่นั่งเทพอาสน์พิไล เป็นที่

สำหรับฝ่ายใน ด้านหน้าค่อออกมาเป็นมุขกระสันชั้นลด เรียกห้อง
พระโรงหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิ ทรงพระทวารกลางออกมามีเกยลาเป็น
ที่ประทับเวลาเสด็จออกฝ่ายใน และมีบันไดลง ๒ ข้าง

๒) พระที่นั่งไพศาลทักษิณ^(๒) เป็นพระที่นั่งยกพื้นสูงยาว ๑๑ ห้อง
สร้างขวาง ตามยาวติดต่อกับห้องพระโรงหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิ ตอน
กลางด้านที่ติดต่อกันไม่มีผนังทับ ด้านหน้าหรือด้านเหนือติดกับพระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย มีพระทวารเทวราชมเหศวร เป็นทางสำหรับเสด็จเข้า
ออกไปสู่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยซึ่งเป็นห้องพระโรง พระทวารนี้ใช้ได้
แต่เฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้น ผู้อื่นจะใช้เป็นทางเข้าออกไม่ได้ เว้น
แต่จะโปรกเกล้า ๆ

พระที่นั่งองค์นี้ ในรัชกาลสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
โปรดเป็นที่พัก และทรงให้พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ข้าราชการชั้นสูง
ที่ใกล้ชิดคุ้นเคยไว้วางพระราชหฤทัยเล่า ๆ ปรีกษาข้าราชการและอื่น ๆ
พระองค์ผู้ทรงเป็น ปฐมบรมกษัตริย์ได้ประสูติเสด็จสวรรคตใน พระที่นั่ง
องค์นี้

อนึ่ง พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ อยู่ในเขต
พระราชฐานชั้นใน เพราะเป็นที่ประทับส่วนพระองค์พร้อมด้วยอันเตปรีก
ราชนารี

๓) พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมโหฬาร^(๓) สร้างในรัชกาลที่ ๑
ติดต่อกับพระที่นั่งไพศาลทักษิณด้านเหนือแต่พื้นต่ำ เป็นห้องพระโรง
ฝ่ายหน้า สำหรับเสด็จออกว่าราชการ และบางครั้งก็ใช้เป็นที่พัก
การพระราชกุศล ภายในพระที่นั่งองค์นี้ สมเด็จพระมหากษัตริย์รัชกาล

หมู่พระมหามณเฑียร

(สุรเทิน)

ที่ ๑ โปรดให้สร้างพระที่นั่งบุษบกมาลามหาพิมาน คึกกัษัตริย์จันทร์
พระทวารเทวราชมเหศวร สำหรับเป็นที่เสด็จออกในงาน พระราชพิธี
สำคัญ สองข้างบุษบกมาลา ซ้ายขวาตั้งฉัตรลายฉลุทอง ๗ ชั้น ท่อมา
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ย้ายพระแท่น
เศวตฉัตรที่ตั้งอยู่หน้าบุษบกมาลาไปไว้หน้าพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน และ
พระองค์ได้เสด็จออกประทับในบุษบกมาลามหาพิมานในงานมหาสมาคม
พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา แต่ว่าทั้งพระเก้าอี้ในบุษบกมาลา เพื่อ
สะดวกแก่การประทับ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ โปรดให้ย้ายพระที่นั่งเศวตฉัตร
นั้นกลับมาตั้งไว้ตรงที่เดิม ที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้ เพื่อใช้ประทับเสด็จ
ออกงานพระราชพิธีที่เป็นมหาสมาคม ทั้งใช้ประภัสฐานปูชนียวัตถุที่
ทรงเคารพสักการะในงานพระราชพิธี งานพระราชกุศล

พระที่นั่งองค์นี้ ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง มีกำแพงแก้ว
ล้อมคั่นเหนือ คั่นตะวันออกตะวันตก คั่นหลังติดแนวเขตพระที่นั่ง
ไพศาลทักษิณ กำแพงแก้วคั่นเหนือมีพระทวารสามช่อง ยอดทรง
มงกุฎ ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสี เรียกพระทวารเทววิฆาต กำแพง
แก้ว คั่นตะวันตก มีพระทวารเทเวศร์รักษา ช่องเดียวยอดทรงมงกุฎ
ประดับกระเบื้องเคลือบสีต่าง ๆ

สมัยแรกสร้างในรัชกาลที่ ๑ คงจะเป็นทำนองศาลาขนาดใหญ่
คือ ท้องพระโรงเสด็จออกว่าราชการฝ่ายหน้า ไม่มีผนัง พระมหากษัตริย์
รัชกาลต่อมาได้ โปรดให้สร้างเพิ่มเติม ตกแต่ง มี พระทวาร และ ผนัง
กำแพงแก้วโดยรอบ

ในหมู่พระมหามณเฑียรที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้สร้างเป็นส่วนใหญ่ ยังมีหอต่างๆ สำหรับประดิษฐานสิ่งทีเคารพสักการบูชาในฐานะทรงเป็นพุทธมามกาอีก คือ

ก. หอพระสุลาลัยพิमान^(๔) อยู่ต่อพระที่นั่งไพศาลทักษิณด้านตะวันออก ประดิษฐานเจดีย์วัตถุ เช่น พระพุทธรูป เพื่อสะดวกแก่การทรงสักการบูชา โดยใกล้ชิดประทับ

ข. หอพระธำมศุภมณเฑียร^(๕) อยู่ต่อพระที่นั่งไพศาลทักษิณด้านตะวันตก ประดิษฐานพระโกศพระบรมอัฐิ สมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นต้นว่า สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก รัชกาลต่อมาได้ใช้เป็นประดิษฐานพระบรมอัฐิรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมราชินี ตลอดจนพระอัฐิสมเด็จพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่

ค. พระที่นั่งคสุทธานิรมย์^(๖) คือ พลับพลาเปลื้องเครื่องใช้ ในการเสด็จฯ ขบวนแห่ ตั้งอยู่บนกำแพงแก้วมุมด้านซ้ายพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ผนังกระเบื้องรอบ ด้านหน้าตะวันตกมีแท่นและเกยช้างสำหรับเทียบช้างคัน ด้านข้างเหนือมีเกยสำหรับใช้ประทับพระราชยานได้

พระที่นั่งองค์นี้ เคยใช้เป็นที่พักสำหรับพระสงฆ์สวดทำน้ำพระมูรธาภิเษก เพื่อทรงพระมูรธาภิเษกในงานพระราชพิธี

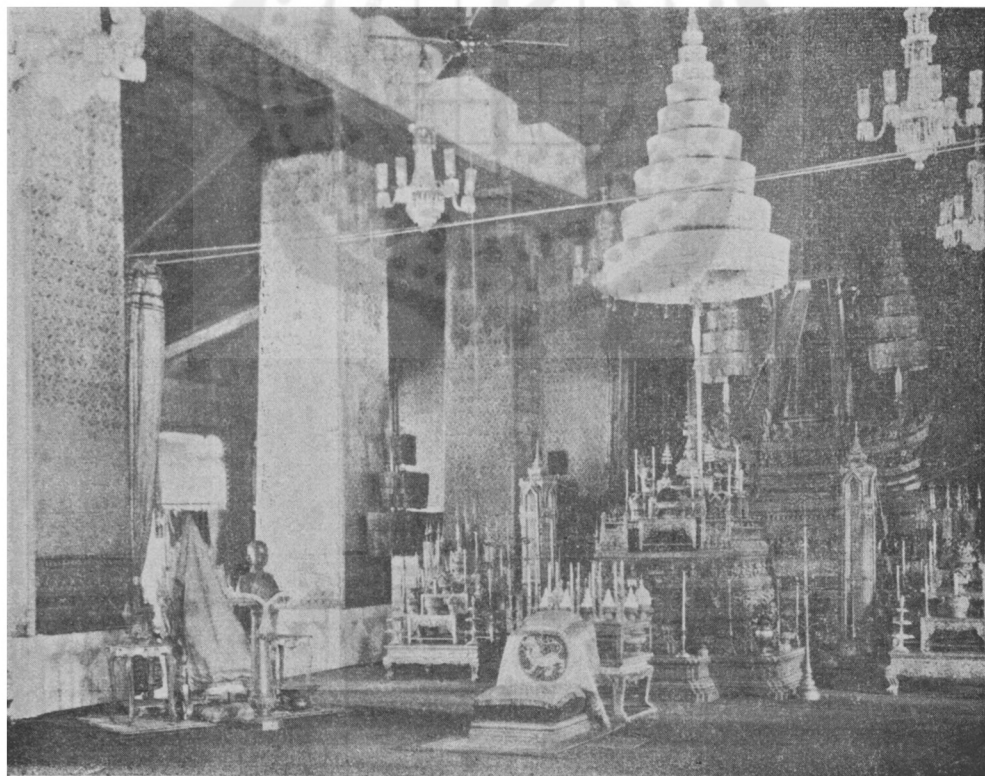
ในบริเวณกำแพงแก้วพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ยังมีพระที่นั่งซึ่งพระมหากษัตริย์รัชกาลต่อมาได้โปรดให้สร้างเพิ่มขึ้นอีก คือ

ก. พระที่นั่งราชฤทธิ^(๗) เริ่มสร้างในรัชกาลที่ ๔ เป็นแท่น ในที่สุดรัชกาลที่ ๖ โปรดให้สร้างเป็นพระที่นั่งโถงใหญ่ สำหรับทรงพระมูรธาภิเษก

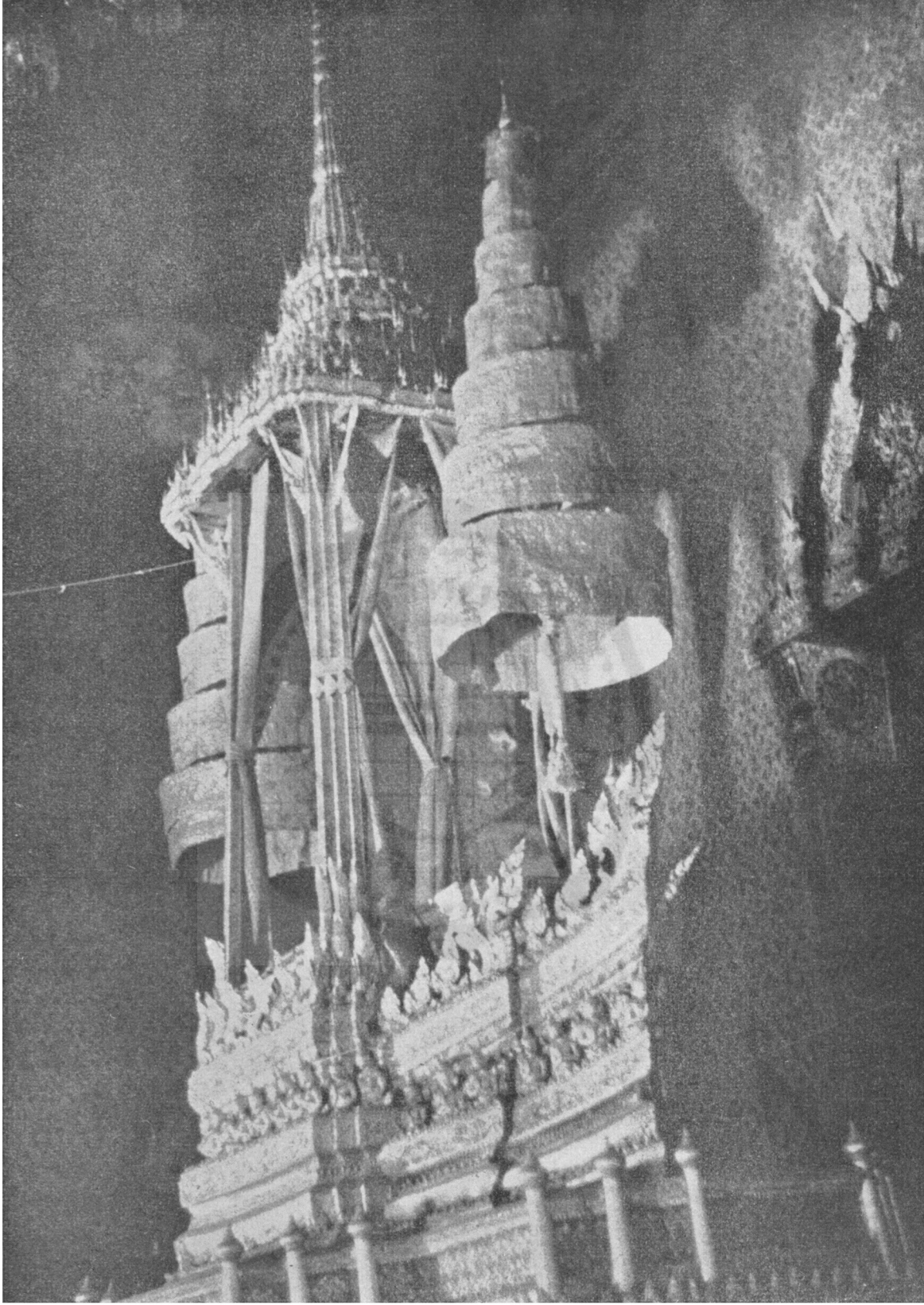
ข. พระที่นั่งสนามจันทร์^(๘) เป็นพระที่นั่งโถงองค์เล็ก ทำนองศาลาสร้างในรัชกาลที่ ๒ กระดานร่วมในที่ปูพื้นพระที่นั่งหน้ากว้างแผ่นเดียว

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งพิมานรัตยา

ภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

บุษบกมณฑปมหาพิมาน

ใหญ่มาก สำหรับเป็นที่เสด็จประทับถวายบังคมพระบรมอัฐิหรือพระธาตุ
มณฑลไชย เพราะพระบัญชาตรงตรงกับพระที่นั่ง

ค. หอศาสตราคม(๕) สร้างในรัชกาลที่ ๕ อยู่ด้านขวามือกำแพง
แก้ว พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ประดิษฐานพระพุทธรูปสำริดทองทั้ง
องค์ มีพระสังฆมณีนิกายมาสวดพระพุทธรูป ทำนาพระพุทธรูป
ทุกเวลา ๑๕.๐๐ น. เป็นประเพณีวังมาแต่รัชกาลที่ ๔ สำหรับใช้สร้าง
พระพิศตรและสรอง ปัจจุบันก็ยังปฏิบัติเช่นนั้น น้ำพระพุทธรูปมนต์ใช้ประ
พรมพระราชฐานทุกวันด้วย

พระที่นั่งทรงหมอกที่ติดต่อกันเป็นหมู่ใหญ่ภายในกำแพงแก้วนี้ เรียก
พระมณฑปไชย ทั้งนี้ก็เพราะว่าเป็นมณฑปที่พระมหากษัตริย์เสด็จมา
ประทับเมื่อแรกสร้างพระบรมมหาราชวัง คราวย้ายพระมหานครราชธานี
มาจากฝั่งตะวันตก

พระมหาปราสาท

๑) พระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท(๑๐) ตั้งอยู่ด้านตะวันตกในเขต
พระราชฐานชั้นกลาง เดิมเป็นปราสาทสร้างด้วยไม้ มีชื่อว่า พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้สร้าง และ
ได้ตั้งการพระราชพิธีปราบดาภิเษก เป็นปฐมบรมกษัตริย์ของไทย ตาม
โบราณขัตติยราชประเพณี ต่อมาไฟไหม้ พระองค์จึงโปรดให้สร้าง
ใหม่ด้วยอิฐ พระราชทานชื่อว่า พระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท เป็น
ปราสาททรงมณฑป หลังคาช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ มีมุขชั้นเรียงกันสี่ชั้น
มุขทั้งสี่ทิศกว้างยาวเสมอกัน สันมุขปราสาทมีรูปครุฑจันทราบริวาร
แทนทวย มุขหน้าด้านเหนือมุขเด็จ ตั้งมุขยกสำหรับเสด็จออกใน
งานพระราชพิธีอันเป็นมหาสมาคม หรือโปรดให้แขกเมืองและประ-

ชาชนเฝ้าฯ ด้านหลังมีมุขกระสันต่อเบื้องพระที่นั่งพินนาศรียา ซึ่งเป็นพระที่นั่งฝ่ายใน พินนาศรียานี้มีมุขหน้ามีทิมคตสองหลัง กำแพงแก้วล้อมด้านหน้า ด้านตะวันออก และด้านตะวันตกของพระมหาปราสาท มีประตูขอมคตทุกซีกทั้งสามด้าน บนกำแพงแก้ว ด้านตะวันออก ตรงกับแนวมุขพระมหาปราสาท สมเด็จพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท^(๑๑) ขึ้นบนนี้ เป็นปราสาทเล็กสำหรับใช้แทนพลับพลาเปลื้องเครื่องในงานพระราชพิธีมหามงคล

เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมบรมกษัตริย์ประสูริเสด็จสวรรคต ได้เชิญพระบรมศพมาประดิษฐานไว้บนพระมหาปราสาทองค์นี้

ในรัชกาลต่อมา พระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาทเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์ พระอัครมเหสี และพระศพสมเด็จพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกจึงได้ไปทำที่พระมหามณเฑียรเป็นประเพณี แต่ในเวลาที่ไม่มีการพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ ตลอดจนเคยเป็นที่รับแขกเมืองและเจ้าประเทศราชตามประเพณีไทย

ภายในพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท มีสิ่งสำคัญประดิษฐาน

ก. พระแท่นราชบัลลังก์ประทับมุกด์ ปักพระมหาเศวตฉัตรเก้าชั้น ตั้งอยู่กลางพระมหาปราสาท

พระแท่นราชบัลลังก์นี้ประวัติกล่าวไว้ว่า

“บัพผรรอยเศษเท้า
เกิดพิรุณลงเม็ด
อสุนีตกมธุระ
นามอมริมทรากิเชกสร้อย

สิบเอ็ด ระกาแล
พรางพร้อย
ปราสาท
ศัพทัก้องเกิดเพลิง

คู่ใหม่มุขสัสด้าน
ลามติดพระปรัศว์องค์
สนมนาตราขสรวงค์
พาพวกระเห็ดผ้าย

ขณะนั้นบรมราชเจ้า
ดำรงสสังเสนี
ให้ยกราชอาสน์มี
ออกจากเพลิงล้อม

โทมลง

ผ่ายซ้าย

ต่างวุ่น วายแ

ออกพันวังสถาน

จักร กษัตริย์แ

พรั่งพร้อม

เศวตฉัตร กันเ

รอดพันเพลิงกาล”

(พระนิพนธ์พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโชค)

ข. พระแท่นบรรทมประดับมุกต์ ของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกตั้งอยู่มุขตะวันออก

พระแท่นบรรทมประดับมุกต์ และพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุกต์นี้
เป็นศิลปกรรมของเจ้าพระยามหาเสนา (บุญนาคร) ทำถวายรัชกาลที่ ๑
และเป็นศิลปวัตถุชิ้นเอกของประเทศไทย

ค. ตรงกลางผนังมุขใต้ทิศคอกกับมุขกระสันพระที่นั่งพิมานรัตยา
มีพระนั่งบุษบกมาลาซึ่งรัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างขึ้นไว้สำหรับเป็นที่
ประทับเวลาเสด็จออกให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายในเฝ้าฯ

ง. ฉากเขียนลายรดน้ำ ภาพพระราชพิธีอินทราภิเษก คือพิธี
พระมหากษัตริย์ไต่บรรดาหัวเมืองอื่นๆ มารวมเป็นราชอาณาจักร แล้ว
จึงประกอบพิธีพระราชพิธีอินทราภิเษกขึ้น แต่พิธีนี้หาเคยมีในกรุง
รัตนโกสินทร์ไม่ รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้าง เพื่อแทนม่านกันผ่ายใน
มุขใต้

๒) พระที่นั่งพิมานรัตยา^(๑๑) อยู่ในเขตพระราชฐานฝ่ายใน สร้างในรัชกาลที่ ๑ พร้อมกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีพระปรัศว์ซ้ายหนึ่งหลัง ขวาหนึ่งหลัง ขวางกลางอีกหนึ่งหลัง รวมเป็นสามหลัง

“พระที่นั่งดุสิตมหา ปราสาทโอฬาร แลเลิศประเสริฐสูงระหง
อีกพิมานรัตยาอาทอง มุขกะสันบรรจง ปรัศว์รายซ้ายขวา”

นอกจากพระมหามณเฑียรและพระมหาปราสาทสองหมู่ใหญ่ ที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมบรมกษัตริย์ ได้โปรดให้สร้างเป็นส่วนใหญ่แล้ว ยังมีพระที่นั่งและปราสาทที่สมเด็จพระมหากษัตริย์รัชกาลต่อมาได้โปรดให้สร้างเพิ่มเติมอีก คือ

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท สมเด็จพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างตามศิลปกรรมของไทย ประกอบกับสถาปัตยกรรมในยุคนั้น* พระที่นั่งนี้มีสามองค์ ยอดเป็นปราสาท มีมุขกระสันต่อเนื่องกันทั้งสามองค์ องค์กรกลางใหญ่ด้านหน้าชั้นบนมีมุขเด็จแบบไทยชั้นกลาง เป็นท้องพระโรง และบันไดลงสู่พื้นดิน

ภายในพระที่นั่งได้ประดิษฐานสิ่งที่สำคัญ คือ

๑) พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันออก (ชั้นกลาง)^(๑๑ก)

เป็นห้องสำหรับ สมเด็จพระมหากษัตริย์เสด็จออก รับแขกไปรเวท มีรูปหมู่ใหญ่ เป็นพระรูปสมเด็จพระมหากษัตริย์และพระบรมราชินีรัชกาลที่ ๕ พร้อมด้วยพระราชโอรสธิดา รูปนี้เป็นรูปสีน้ำมันเขียนที่ประเทศอิตาลี

* ดู “สำเนาหนังสือบรรจุในศีกาถ่อฤกษ์พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท” ท้ายหนังสือนี้

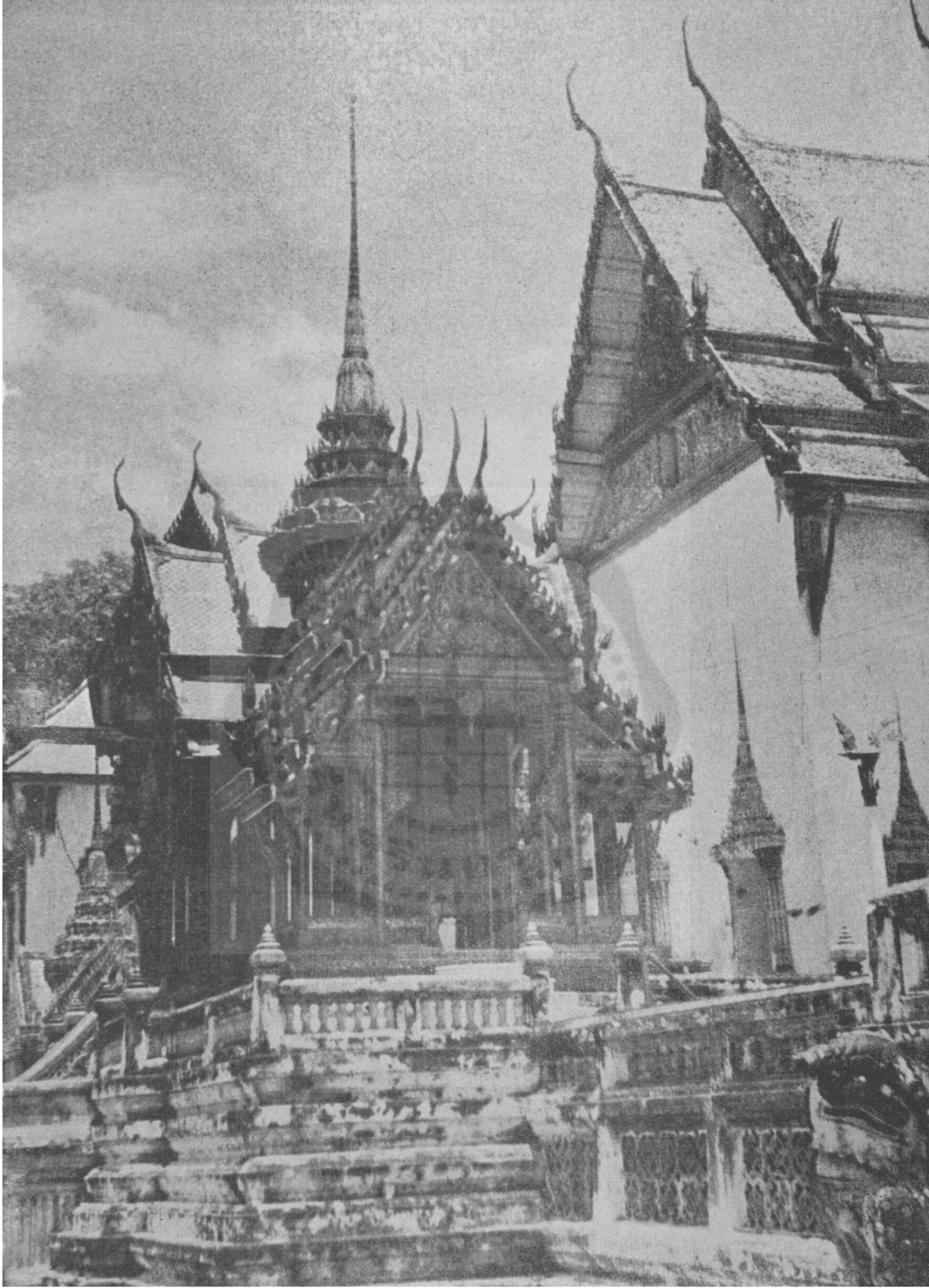

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระแท่นราชบัลลังก์

(สุรเทิน)

พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท

๒) มุขกะสันตวันออก (ชั้นกลาง)

ที่ผนังทิศพระบรมรูปพระมหากษัตริย์ ทั้ง ๒ รัชกาลที่ ๑ แห่ง
พระนครรัตนโกสินทร์ เขียนด้วยสีน้ำมันขนาดใหญ่ อยู่ในกรอบยี่ดของ

๓) พระที่นั่งจักรีมหาปราสาททองคำกลาง (ชั้นกลาง) (๑๓๖)

ห้องพระโรงหน้า มีพระรูปสมเด็จพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่นายหน้า
ที่ทรงคุณประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ห้องพระโรงกลาง

ก. พระที่นั่งพุดตานถม ปักพระมหาเศวตฉัตรเก้าชั้น สองข้าง
พระที่นั่งพุดตานถมซ้ายขวาทิ้งเศวตฉัตรเจ็ดชั้น

พระที่นั่งพุดตานถมนี้ พระยาเพชรพิชัย (จีน) ทำในรัชกาลที่ ๕
สำหรับเป็น พระที่นั่ง ราชอาสน์ ราชบัลลังก์ประจำ พระที่นั่งจักรีมหา
ปราสาท

ข. ผนังด้านตะวันออก ทิศภาพเขียนสมัยเมื่อรัชกาลที่ ๕ เสด็จ
ออกกรีบเซอร์บอนบราวริงจักรราชทูตอังกฤษ เพื่อดูถวายพระราชสาส์น
ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมในรัชกาลที่ ๕ (คือ องค์เก่าที่รื้อเสียแล้ว*)

ค. ผนังด้านตะวันตก ทิศรูปเขียนภาพราชทูตไทย (โกษาปาน)
ไปเฝ้าทูลพระพรราชสาส์นต่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ในสมัย
แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ง. ด้านเหนือชั้นตะวันตก ทิศรูปเขียนภาพราชทูตไทย สมัย
รัชกาลที่ ๕ ไปเฝ้าจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ของฝรั่งเศส

* ดูแผนผังพระอภิเนาวนิเวศน์ ท้ายหนังสือ

๑. บ้านเหนือ ชึก ตะวันตก คีตรูปเขียน ภาพอัครราชทูตไทย สมัยรัชกาลที่ ๔ เฝ้าสมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรีย แห่งประเทศ บริเตนใหญ่

ห้องพระโรงหลัง

ต่อเนื่องกับพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร (๑๔) เป็นห้องพระโรง สำหรับเสด็จออกฝ่ายใน

๔) พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท องค์กลาง (ชั้นบน)

ก. ตรงกลาง ตั้ง บุษบกทอง ประดิษฐาน พระโกษาพระ บรม อัฐิ รัชกาลที่ ๖

ข. ผนังด้านใต้ มีพระวิมานทองประดิษฐานพระโกษาพระบรมอัฐิ สมเด็จพระมหาโกษาธิบดีและสมเด็จพระบรมราชินี รัชกาลที่ ๔ ที่ ๕

ค. ผนังด้านตะวันตก มีวิมานไม้ขีดทองประดิษฐานพระพุทธรูป

ง. ผนังด้านตะวันออก มีวิมานไม้ขีดทองประดิษฐาน พระพุทธรูป ประจำพระชนมพรรษา รัชกาลที่ ๔ ที่ ๕ และที่ ๖

๕) มุขกระสันตะวันตก (ชั้นกลาง)

ที่ผนัง คีตพระรูปสมเด็จพระบรมราชินีทุกรัชกาล และสมเด็จพระ บรมวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายในบางพระองค์ เขียนด้วยสีน้ำมันอยู่ในกรอบทอง ขนาดใหญ่

๖) พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท องค์ตะวันตก (๑๓ ก)

ชั้นกลาง เป็นห้องสำหรับสมเด็จพระบรมราชินีเสด็จออกรับแขก ไปรเวท

พระทวารและกำแพงแก้วด้านเหนือพระมหารณเตียร, พระที่นั่งจักรี (สุรเทิน)

พระที่นั่งพุทตานถม

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทนี้ ใช้เป็นที่เสด็จออกรับแขกเมืองหรือ
คณะทูตเฝ้าถวายพระราชสาส์น หรืออักษรสาส์น ตามแบบพิธีทาง
ราชการ และใช้ประกอบพิธีพระราชพิธีการพระราชกุศล

“.....”

พระที่นั่งจักรีมหา ปราสาทรจนา ด้วยรัตนมาศแกมกล
สามยอดดงเยี่ยมเทียมหน หาวทวนลมบน ระเบิดระบายชายคา

.....”

(คำประพันธ์ของเกล้า)

อนึ่ง พระที่นั่งองค์นี้ เช่นพระที่นั่งทสมเด็จพระสยามมหาธาตุ โปรด
ให้สร้างติดต่อกับ มุขสถานอันเป็นที่ประทับเดิมจริง ๆ ตั้งแต่ สมัย เมื่อพระ
องค์ทรงพระเยาว มีพระที่นั่งสำคัญตั้งอยู่ด้านหลังเฉพาะที่แถวของแก
พระองค์ผู้โปรดให้สร้างพระที่นั่งนี้ คือ

๑) พระที่นั่งมุขสถานบรมอาสน์^(๑๔) สร้างที่ประทับเดิมของสมเด็จพระ
เทพศิรินทราบรมราชินี ผู้เป็นพระราชชนนีของพระองค์ เคยใช้เป็น
ห้องพระราชทานเลี้ยง

๒) พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ^(๑๕) ที่ตรงนี้เดิมเป็นที่ประสูติ
ของพระองค์ ใช้เป็นห้องสับขหรือภายหลังการพระราชทานเลี้ยง

๓) พระที่นั่งดำรงสวัสดิคณัญวงศ์^(๑๖)

๔) พระที่นั่งพิพัฒพงศ์ถาวรวิจิตร^(๑๗)

๕) พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร^(๑๘) เป็นที่ประทับส่วนพระองค์

๖) พระที่นั่งอมรพิมานมณี ห้องที่พระบรมม (๑๙)

๗) พระที่นั่งสุทธาคริทธิมัย^(๒๐) ห้องที่ประทับสมเด็จพระบรม
ราชินี

- ๘) พระที่นั่งบรรณาคมสรณ์^(๒๑) ห้องทรงพระอักษร
 ๙) พระที่นั่งราชปรีศวโรทัย^(๒๒) ห้องที่ประทับเล่น
 ๑๐) พระที่นั่งเทพคณีนันทิยากร^(๒๓) ห้องพระราชโอรสธิดา

พระที่นั่งราชกรัณยสภา^(๒๔) สร้างในรัชกาลที่ ๕ เป็นพระที่นั่งองค์เล็ก เคยใช้เป็นที่ประชุมเสนาบดี ตั้งอยู่ระหว่างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมุขตะวันตก กับพระที่นั่งสุทิตมหาปราสาท

พระที่นั่งบรมพิมาน^(๒๕) รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้าง เพื่อให้เป็นที่ประทับสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ขณะดำรงพระอิสริยยศมกุฎราชกุมาร แล้วต่อมาใช้เป็นที่ประทับ เมื่อมีงานพระราชพิธีในพระบรมมหาราชวังเป็นครั้งคราว

หลังพระที่นั่งบรมพิมาน เป็นสวนสวาลัย มีพระพุทธรัดนสถาน สร้างด้วยศิลาประติมาฐานพระพุทธรูปยืนรัตนรัชกาลที่ ๒ และพระพุทธรัดนปฏิมาประจำรัชกาล

พระที่นั่งสัตตภิรมย์^(๒๖ ก) พระที่นั่งโถงหลังเล็ก อยู่ท่นามหลังพระที่นั่งบรมพิมาน

พระที่นั่งสวาลัย^(๒๗) อยู่หลังพระที่นั่งสุทโธสวรรย์^(๔๐) สร้างในรัชกาลที่ ๕ เป็นปราสาทห้ายอด ยอดกลางใหญ่ ยอดเล็กสี่มุขตะวันออกยื่นยาวออกมานอกเขตพระราชฐานชั้นใน มุขใต้และมุขตะวันตกอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน

พระที่นั่งองค์นี้ เดิมสร้างไว้เป็นที่ประติมาฐาน พระบรมรูปสมเด็จพระบรมพมหากษัตริย์จักรีวงศ์

พระที่นั่งมหรสพปราสาท (๒๑) สร้างในรัชกาลที่ ๕ อยู่บน
กำแพงสวนศิลาแลง ด้านตะวันตก ตรงกับพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

บริเวณพระที่นั่งบรมพิมานสวนศิลาแลง ถ้าพระมหากษัตริย์ประทับ
อยู่ก็เป็นเขตพระราชฐานชั้นใน เวลาพักทิวมอยู่ในเขตพระราชฐาน
ชั้นกลาง ด้านเหนือติดพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ด้านใต้
ติดกำแพงเขตฝ่ายใน ด้านตะวันออกเป็นกำแพงติดถนนเขื่อนชั้นอนิเวศน์
มีประตูเหล็กเพชรเป็นทางเข้าออก ด้านตะวันตกติดแนวเขื่อนเพชรพระ
ที่นั่งอมรินทรมีประตูเหล็กกล้าเป็นทางเข้าออก

พระราชฐานชั้นใน ด้านหน้ากันด้วยแนวผนังของพระที่นั่งต่างๆ
ด้านตะวันตก ตะวันออก และด้านใต้ มีทิมแถวยาวผนังทึบหันหน้าเข้า
ข้างใน ล้อมสามด้าน

ทางเข้าออกของพระราชฐานชั้นใน

ด้านเหนือ

๑) ประตูสุทศิศาศา^(๑) อยู่ระหว่างเขื่อนเพชรพระที่นั่งอมรินทรม
วินิจฉัย กับพระที่นั่งบรมพิมาน เป็นประตูออกปรางค์หน้าพรหม
ตรงกับประตูศรีรัตนศาสดา^(๑๔)

๒) ประตูสนามราชกิจ^(๒) ทรงมณฑปยอกปรางค์ อยู่ระหว่าง
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทของค์ตะวันออก

๓) ประตูพรหมโสภา^(๓) ทรงมณฑปยอกปรางค์ มีพรมพักตร
อยู่ระหว่าง มุข พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ของค์ตะวันตก กับ พระที่นั่ง สุทศ
มหาปราสาท

๔) ประชุมพรหมศรีสวัสดิ์^(๔) ทรงมณฑปยอศปรางค์ มีพรหม
พักตร์อยู่ระหว่าง กำแพงแก้ว ด้านตะวันตก พระที่นั่งคุลีตมหาปราสาทกับ
ทิมแถวพระราชฐานชั้นใน

ด้านตะวันตก เป็นประตูชุม

๑) ประตูศรีสุทวาร^(๕) เป็นประตุมุมเขตพระราชฐานชั้นใน
ด้านตะวันตก ตรงกับประตูช่องกุดกำแพงพระบรมมหาราชวัง

๒) ประตูอนนทลีลา^(๖) ถัดประตูยาดรากษัตริย์ไปทางใต้

๓) ประตูยาดรากษัตริย์^(๗) ตรงกับ ประตู อุดมสุทวาร^(๘)
ประตูกำแพงพระบรมมหาราชวัง

ด้านตะวันออก

๑) ประตูแกลงราชกิจ^(๙) ประตูชุมอยู่ตรงประตูเทวาพิทักษ์^(๑๐)
เป็นทางเข้าสวนสรีราลัย

๒) ประตูราชสำราญ^(๑๑) ประตูชุมตรงกับประตูศักดิ์ชัยสิทธิ์^(๑๒)
ประตูกำแพงพระบรมมหาราชวัง และติดกับกำแพงข้างบันไดพระที่นั่ง
สรีราลัย

ด้านใต้

๑) ประตูนางในไกลคลา^(๑๓)

๒) ประตูกันยาวคี^(๑๔)

บริเวณพระราชฐานชั้นกลาง

หน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท มีสนามหญ้า ริมขอบปลูกต้นไม้คั่น ซึ่งมีอายุแต่ปลูกมาไ้ร้อยกว่าแล้ว มีคอกที่ทำการตั้งอยู่ในเวลานี้ คือ

๑) คอกหลังตะวันตก ข้างประตูพินาศชัยศรี ตรงกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เป็นที่ทำการสำนักงานราชเลขาธิการในพระองค์(๔๒)

๒) คอกหลังตะวันออก ข้างประตูพินาศชัยศรี ตรงกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ท้ายตรงกับพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เป็นที่ทำการสำนักพระราชวัง(๔๓)

๓) หอราชพิธีกรรม ตรงกับพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท เกยวนใช้เป็นที่ทำการกองมหาคเล็ก(๔๔)

๔) ศาลาอัฐวิจารย์(๔๕) อยู่ด้านตะวันตกข้างประตูศรีสุนทร

๕) หอธรรมสังเวช(๔๖) อยู่ด้านตะวันตกของพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท เป็นที่ไว้พระศพพระบรมวงศ์ฝ่ายใน

๖) บ้านนอก เป็นหออุทิศทักษิณ(๔๗) และหอนิเพธพิทยา(๔๘) สำหรับไว้พระศพพระบรมวงศ์ฝ่ายใน

คอกที่ทำการเหล่านี้เป็นเขตพระราชฐานชั้นกลาง

มีทางเข้าออกไปสู่เขตพระราชฐานชั้นนอก ดังนี้

ด้านหน้าทิศเหนือ

๑) ประตูพินาศชัยศรี(๑๒) ตรงกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เป็นประตูชุมแบบใหม่มีบานสองชั้น

๒) ประตูสุวรรณบริบาล(๑๓) ตรงกับพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท

๓) ประตูกุศรัทธาศาสตรา (14) ตรงกับ ประตูกุศุทธศาสตร์ เป็นประตูของวัดพระศรีรัตนฯ และใช้เป็นทางสำหรับฝ่ายในเข้าไปในวัดพระศรีรัตนศาสดารามในเมื่อมีงานต่าง ๆ

ด้านตะวันตก

๑) ประตูศรีสุนทร (15) ตรงกับประตูเทวภิรมย์ ประตูกำแพงพระบรมมหาราชวังด้านตะวันตก และตรงกับประตูกำแพงแก้วพระที่นั่งกุสุมิตมหาปราสาท

ด้านตะวันออก

ประตูเหล็กเพชร (16) เป็น ประตูสู่เขตพระที่นั่ง บรมพิมาน

พระบรมมหาราชวังมีถนนหนทางดังนี้

๑) ถนนอมรวิดิ เป็นถนนต่อจากถนนเขื่อนชั้นชั้นนิเวสน์ จากทิศตะวันออกถึงทิศตะวันตก

๒) ถนนจักรวิจิตร เป็นถนนต่อจากถนนอมรวิดิทางใต้ตรงไปถึงประตูวิเศษไชยศรี

๓) ถนนเขื่อนชั้นชั้นนิเวสน์ เป็นถนนรอบพระบรมมหาราชวังภายในกำแพง

วัดในพระราชฐาน

ด้านตะวันออก ของพระราชฐานชั้นนอก เป็นที่ตั้ง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกไทย รัชกาลที่ ๑ โปรดให้สร้างพร้อมกับ พระบรมมหาราชวัง และพระมหานครกรุงเทพ ฯ เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปมหาจักรพรรดิปฏิมากร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปฏิมาสำคัญของราชอาณาจักรไทย

สิ่งก่อสร้างที่อยู่ในปัจจุบัน คือ

๑) พระระเบียงรอบสี่ด้าน ด้านตะวันตกมี ๓ ประตู ประตูกลางมีเกย และพลับพลาเปลื้องเครื่อง ด้านตะวันออกมีสองประตู ตรงหน้าพระอุโบสถประตูหนึ่ง ตรงประตูสวัสดิโสภณประตูกำแพงพระบรมมหาราชวังอีกประตูหนึ่ง เป็นประตูขัณฑ์ขุดทรงมงกุฎ มีเกยและพลับพลาเปลื้องเครื่อง ด้านใต้มีหนึ่งประตู เรียกประตูศรีรัตนศาสดา ตรงกับประตูทิศศาสดา เป็นทางเข้าเขตพระราชฐานชั้นกลาง ด้านเหนือมีหนึ่งประตู ตรงกับประตูมณีนพรัตน์ ประตูกำแพงพระบรมมหาราชวังด้านเหนือ รอบพระระเบียงภายในเขียนภาพนิยายรามเกียรติ์

๒) พระอุโบสถ (๒๘) หลังคาช่อฟ้าสามชั้น บัณฑิตของพระคัมภีร์จก ลวดลายทั้งหมด มีซุ้มประตูพร้อมด้วยบันไดขึ้นสู่พระอุโบสถด้านหน้า และหลัง ด้านละสามประตู บานประตูหน้าต่างประดับมุกต์ฝีมือช่างใน รัชกาลที่ ๑ งามมาก มีสิ่งหล่อด้วยสัมฤทธิ์บนแท่นมุนบันไดละหนึ่งคู่ สิ่งหนึ่งเป็นฝีมือช่างทำ ไค้มาจากเขมร

หน้ากระดานฐานบัลลังก์ พระอุโบสถมีรูปครุฑจันดาค หล่อด้วยโลหะ

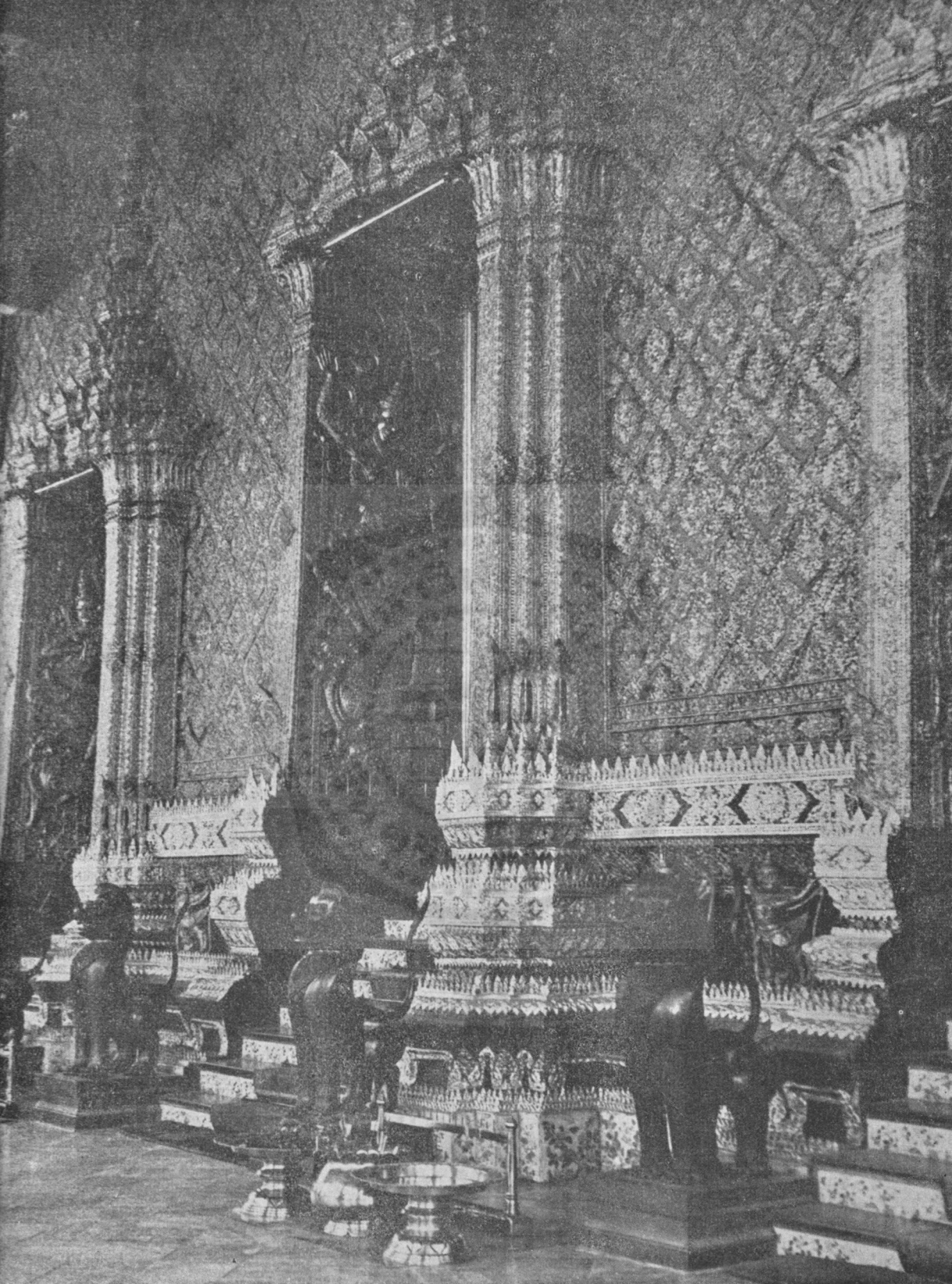
ประทับเรียงรายโดยรอบ ทั้งมีเสาราวเทียบหล่อด้วยทองแดงล้อมรอบ
สถาน

ชั้นล่างเป็นกำแพงแก้วประทับกระเบื้องเคลือบสี มีซุ้มเสมา ๔ ทิศ

ภายในพระอุโบสถ

ก. พระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร เป็นพระพุทธรูปสมาธิทำด้วย
มณีเขียว เนื้อเดียวกันทองคำ บริสุทธิงามยิ่งนัก หน้าตักกว้าง ๔๘.๓
ซ.ม. สูงตั้งแต่ฐานที่เป็นมณีแท่งเดียวกัน ถึงยอดพระเศียร ๖๖ ซ.ม.
ประดิษฐานอยู่ในบุษบกของมีลักษณะทรวดทรงงามเป็นที่หนึ่ง ในศิลป
กรรมชนิดนี้ของสมัยพระมหานครรัตนโกสินทร์

พระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากรนี้ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เสด็จดำรง
ตำแหน่งจอมทัพ ได้เสด็จไปปราบปรามความไม่เรียบร้อยในแคว้น
ล้านช้าง พระองค์จึงได้เชิญ พระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร มาจาก
นครเวียงจันทน์และมาตั้งกรุงธนบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๑ ภายหลังพระ
องค์ได้เป็นปฐมบรมกษัตริย์ โปรดให้ย้ายพระมหานครและสร้างพระ
ราชฐานขึ้นใหม่ พร้อมกันนั้นก็โปรดให้สร้างวัดไว้ในพระราชฐาน
นั้นด้วย เพื่อสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร ซึ่ง
เป็น พระแก้วคู่พระบารมี ในฐานที่พระองค์ทรงเป็นจอมทัพได้ ไปพบและ
เชิญมาเป็น มิ่งขวัญ ของพระมหานครตลอดจน ราชอาณาจักรไทย สืบไป
ทั้งนี้ ได้แห่ข้ามฟากจากกรุงธนบุรีมาประดิษฐานยังพระอุโบสถวัดพระศรี
รัตนศาสดาราม เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๒๗

หน้าพระอุโบสถ

(สุรเทิน)

ประตูประอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

(สุรเทิน)

เมื่อพระพุทธมหายานรัตนปริมากรได้ ประดิษฐานในพระอุโบสถวัด
พระศรีรัตนศาสดารามแล้ว สมเด็จพระพุทธยอคพามีพระราชศรัทธา
สร้างเครื่องทรงถวายเป็นพุทธบูชาสำหรับฤๅษีและฤๅษีณไวทั้งนี้

เครื่องทรงสำหรับฤๅษี เป็นเครื่องคัน คือเครื่องทองลงยา
ประดับเพชรและมณีต่างๆ มงกุฎที่ทรงเป็นเขาคี ยอคประดับเพชรเม็ด
ใหญ่

เครื่องทรงสำหรับฤๅษีณ คือทรงอย่างห่มทอง ใช้ทองทำเป็น
กายๆ จำหลักลายประดับมณีต่างๆ ลายนั้นทรงข้าวบิณฑ์ เมื่อประ
กอบเข้ากับองค์แล้วกลมเหมือนหนึ่งเป็นผ้าทรงอย่างห่มทอง พระสกล
ทวยทองลงยาสีน้ำเงินแก่ ปลายพระเกศาที่เวียนเป็นทักษิณาวรรต ประดับ
ด้วยมณีเม็ดย่อมๆ ทั่วไป พระรัศมีลงยา

เครื่องทรงสำหรับฤๅษีณาว สมเด็จพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๓
มีพระราชศรัทธาสร้างถวายเป็นพุทธบูชา คือเป็นผ้าทรงคลุม แต่ทำ
ด้วยทองเป็นหลอดลงยารอยลวดเหมือนตาข่าย ใช้คลุมทั้งสองพระ
พาหา

ข. ฐานชุกชีสูงใหญ่ เกือบเท่าตัวตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ สร้างมี
เพียงฐานชุกชีตอนท้องอกศิลาและปีกทองเปลวเท่านั้น พระมหา
กษัตริย์ รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงปฏิสังขรณ์และทำพระเบญจาตั้งแต่ตอนท
วยทอง ขึ้นไปจนตลอดถึงที่ตั้งบุษบกของประดิษฐานพระพุทธมหายาน
รัตนปริมากร

ค. พระสัมพุทธพรมณี ของรัชกาลที่ ๔ ประดิษฐานบนฐานชุกชี
ก้านหน้า

ง. หน้าฐานชุกชีออกมา ประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์
รัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ องค์ข้างเหนือพระนามว่า พระพุทธยอคพามีฟ้าโลก
องค์ข้างใต้พระนามว่า พระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระพุทธรูปฉลองพระองค์ทั้งสองรัชกาลนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างเป็นพระพุทธรูปยืนสูง ๓ เมตร หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์แล้วหุ้มทองหนักพระองค์ละ ๓๘.๖๔ กิโลกรัม ทรงเครื่องต้นอย่างพระเจ้าจักรพรรดิ เครื่องทรงเป็นทองลงยาประดับมณี

๓) ศาลาราย รอบพระอุโบสถ ด้านหน้าสองศาลา ด้านหลังสองศาลา ด้านเหนือและใต้ ด้านละสี่ศาลา

๔) ขนกำแพงแก้วด้านหลังพระอุโบสถ มีหอราชพงศานุสร (๒๘) อยู่ด้านใต้ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางประจำรัชกาลพระมหากษัตริย์ในพระนครรัตนโกสินทร์ หอพระราชกฤษฎา (๓๐) อยู่ขวาด้านเหนือ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางประจำรัชกาลพระมหากษัตริย์ในพระนครศรีอยุธยาและธนบุรี กลางเป็นโพธิชาตุพินาน

๕) หอพระคันธารราษฎร์ (๓๑) ตัวหอประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ ตั้งอยู่ด้านใต้มุมพระระเบียงหน้าพระอุโบสถ ประดิษฐานพระพุทธรูปคันธารราษฎร์ สำหรับใช้ในการรัฐพิธีพิชิตมอญ

๖) หอระฆัง ประดับกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ ตัวระฆังมีเสียงกังกรวาลดีกว่าแห่งอื่น

๗) ปราสาทพระเทพบิดร (๓๒) เป็นปราสาททรงมูข ยอดปราสาทนพศูลมีมุงกุฎ มุขหน้าอยู่ด้านตะวันออก ใต้ไปมีพระเจดีย์ทองรูปไม้สิบสองมีमारและสิงห์แบก ตั้งอยู่มุมด้านซ้ายหนึ่งของค ขวาหนึ่งของค

ภายในปราสาทพระเทพบิดร ประดิษฐาน พระบรมรูปสมเด็จพระบรมพมหากษัตริยาธิราช พระมหานครรัตนโกสินทร์หกพระองค์

ภายในพระอุโบสถ

(สุรเทิน)

ภาพมารผจญที่ผนังหุ้มกลองด้านตะวันออก

(สุรเทิน)

๘) พระมณฑป^(๓๓)เป็นมณฑปใหญ่ ผนังรอบลายเทพนม ทุก
ส่วนของพระมณฑปแกะสลักลวดลายปักทองประดับกระจกทั่วไป ผนัง
มีซุ้มประตูเข้าสู่พระมณฑปสี่ด้าน ขานประตูทั้งสี่ด้านประดับมุกต์ลาย
หน้าชมเสมอกว้างฝีมือประดับ มุกต์ของขาน ประตูหน้าต่าง พระอุโบสถใน
วัดนี้ ไฟทักทองพระมณฑปมีบันไดนาคเป็นทางขึ้นลงตรงกับประตูทั้ง
สี่ด้าน มีพลียักษ์ยืนสองข้าง ชันยนบันไดละหนึ่งคู่ สุ่มไฟทักหน้า
เสายัวของพระมณฑปก่อนเป็นฐานตั้งพระพุทธรูปศิลา

ส่วนภายในพระมณฑปนั้น ใช้ลวดเงินสานเป็นเสื่อปูเต็มย่นพื้นแล้ว
ตั้งตู้ทรงมณฑปประดับมุกต์ลวดลายงามทำอย่างปราณีตยิ่งนัก ทา
อีกไม่ได้ในราชอาณาจักรไทย ขึ้นทำไว้ใหญ่กว่าประตูพระมณฑปคล้าย
กับมีความปรารถนาห้ามมิให้นำออกไปจากพระมณฑปนี้ นอกจากจะ
รื้อประตูหรือรื้อตู้ทรงมณฑปประดับมุกต์เสียก่อน จึงจะเอาออกข้าง
นอกได้ ถ้าเห็นการดังนี้ก็หมายถึงความเสียหายนั่นเอง ตู้ทรงมณฑป
ประดับมุกต์นี้สำหรับเก็บพระไตรปิฎกฉบับที่ได้อำนาจจากสมเด็จพระเจ้า
ท ๑

อนึ่ง พระมณฑปและตู้ทรงมณฑปประดับมุกต์ เป็นศิลปกรรม
ชั้นเอกรุ่งเรืองขึ้นกับพระราชบัลลังก์ประดับมุกต์ พระแท่นพระบรรทม
ประดับมุกต์ที่ตั้งอยู่ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท กับตู้พระธรรมประดับ
มุกต์ในหอพระมณเฑียรธรรม สิ่งเหล่านี้เป็นฝีมือของเจ้าพระยามหาเสนา
(ยมนา) ในรัชกาลที่ ๑ ทำทั้งนั้น ถึงแม้ว่าจะได้มีการซ่อมพระมณฑป
นี้ ในรัชกาลต่อๆ มาก็ดี ฝีมือการช่างก็ทำได้ทั้งลักษณะของเดิมไม่

๙) พระศรีรัตนเจดีย์^(๓๔) เป็นพระสถูปเจดีย์ ประดับกระเบื้องทอง มีชุ่มประศู และมีเจดีย์เล็กเหมือนองค์พระศรีรัตนเจดีย์ ตั้งบนชุ่มทั้งสี่ทิศ อยู่ด้านตะวันตกไกลกับพระมณฑป เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

๑๐) นครวัดจำลอง^(๓๕) อยู่ด้านเหนือไกลกับมุขเหนือปราสาทพระเทพบิดร

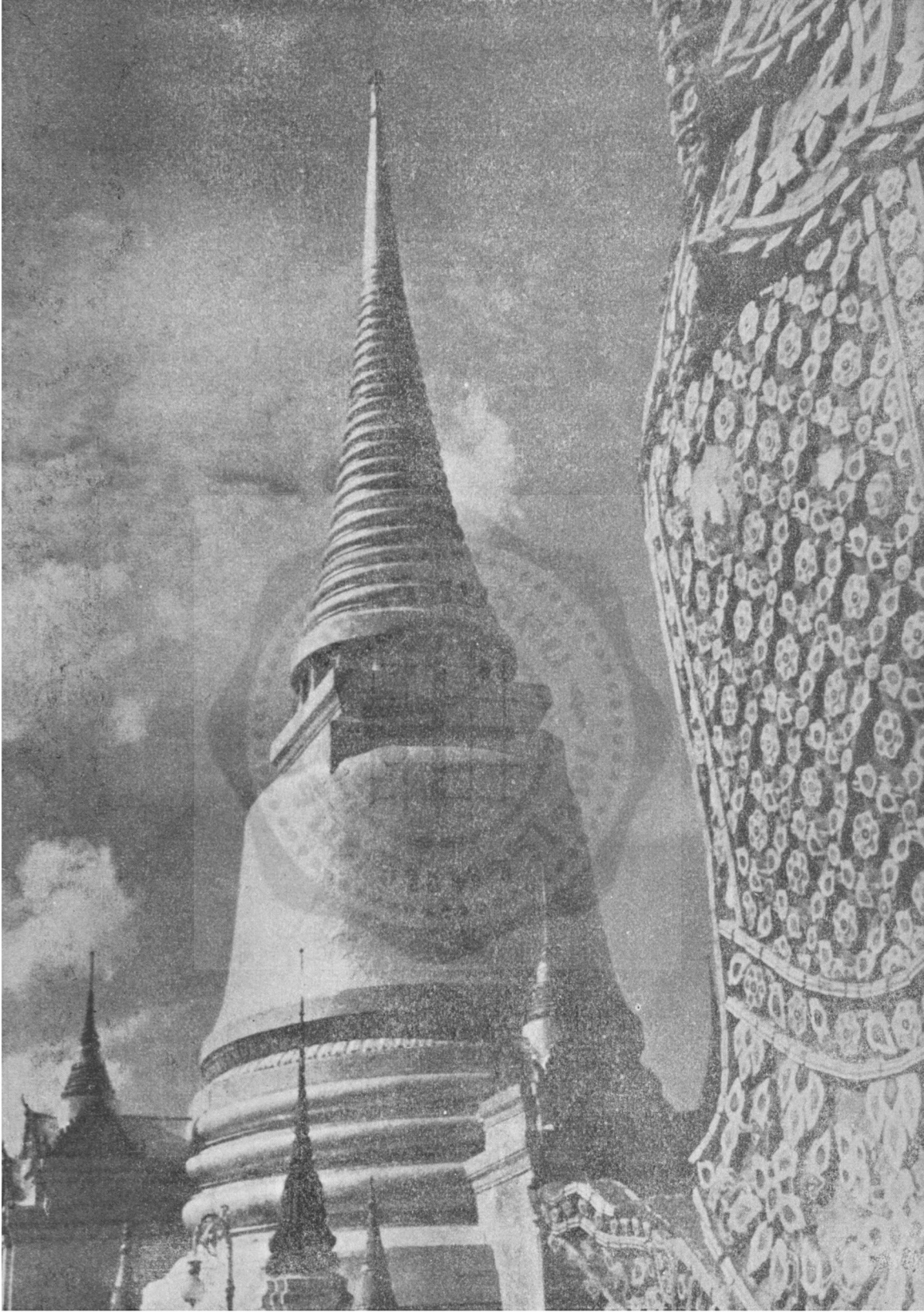
๑๑) รูปช้างโลหะ เป็นช้างที่เคยมีในรัชกาลก่อนๆ มีขุมบกทั้งพานวางตราประจำรัชกาล และมีฉัตรล้อม ด้านเหนือประจำรัชกาลที่ ๓ ด้านใต้ตรงกับพระมณฑปประจำรัชกาลที่ ๕ ไกลกับพระศรีรัตนเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๕

ปราสาทพระเทพบิดร พระศรีรัตนเจดีย์ พระมณฑป นครวัดจำลอง และอื่นๆ ที่กล่าวนี้ตั้งอยู่บนไฟที่ย่อมุม มีพนักกำแพงแก้วสองชั้นทุกมุขย่อยของไฟที่ชั้นล่างมีพานหมากพนม ชั้นบนมุขพนักกำแพงแก้วด้านตะวันตกมีเจดีย์เล็ก ไฟที่ด้านตะวันออกมีบันไดใหญ่เป็นทางขึ้นลงของมุขหน้าปราสาทพระเทพบิดร ด้านใต้มีบันไดใหญ่ตรงกับมุขปราสาทพระเทพบิดรบันไดหนึ่ง ตรงกับพระศรีรัตนเจดีย์อีกบันไดหนึ่ง ด้านเหนือมีบันไดตรงกับมุขปราสาทพระเทพบิดรบันไดหนึ่ง ตรงกับพระศรีรัตนเจดีย์อีกบันไดหนึ่ง ตามมุขบันไดและพนักกำแพงแก้วชั้นบนของไฟที่ด้านหน้ามุขปราสาทพระเทพบิดร มีกนิรโลหะและเตมเป็นคู่ๆ

๑๒) หอพระมณฑิยธรรม^(๓๖) ตั้งอยู่ด้านเหนือของปราสาทพระเทพบิดร ภายในตั้งคู่ พระธรรมประคัมภักดิ์ และตู้ลายรดน้ำขนาด

ปราสาทพระเทพบิดร

พระศรีรัตนเจดีย์

ใหญ่ สำหรับเก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก ทั้งสองนั้นมีความงามเป็นเยี่ยม
ดีกว่าทอง ทั้งเป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๑ ด้วย

๑๓) หอพระนาค^(๓๑) ตั้งอยู่ด้านเหนือมุมพระระเบียงด้าน
ตะวันตกเป็นที่เก็บพระอัฐิพระราชวงศ์

๑๔) วิหารยชด^(๓๒) ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสี ยชดทรง
มงกุฏ ขานประตูด้านหน้าประดับมุกต์ เป็นของเก่าครั้งสมัยอยุธยา
ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ วิหารนี้ปัจจุบันประดิษฐานพระ
นาคและมนังคิลา ตั้งอยู่ระหว่างหอพระมณฑปยชดกับหอพระนาค

๑๕) ด้านหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีพระปรารักษ์ประดับ
กระเบื้องเคลือบสีทั้งเรียงกันเป็นลำดับ นับจากเหนือไปได้

นอกพระระเบียง ตั้งแต่มุมวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

- ๑) พระสัมมาสัมพุทธมहाเจดีย์
- ๒) พระสถูปมณีปริยัติธรรมมหาเจดีย์
- ๓) พระอริยสงคสาวกมหาเจดีย์

ในพระระเบียงตรงหน้าปราสาทพระเทพบิดร

- ๔) พระอริยสาวกภิกษุสังคมาหาเจดีย์
- ๕) พระปัจเจกโพธิสัมพุทธามหาเจดีย์

นอกพระระเบียง

- ๖) ขอมจักรวรรดิราชามหาเจดีย์
- ๗) พระโพธิสัตว์กฤษณามหาเจดีย์
- ๘) พระศรีอริยเมตตยเมหาเจดีย์

กำแพงพระบรมมหาราชวัง

พระราชฐาน และสิ่งปลูกสร้าง ทังมวล รวมทั้งวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม ล้อมรอบด้วยกำแพงโอบเฝ้าและบ่อนปราการ ประตูและ
พระที่นั่งที่ก่อสร้างขึ้นใหม่บนกำแพงปรากฏในปัจจุบันดังนี้

กำแพงพระบรมมหาราชวัง ด้านเหนือ

๑) ประตูสุนทรทิส⁽²⁶⁾ อยู่มุมกำแพงพระบรมมหาราชวังด้าน
เหนือ

๒) ประตูวิมานเทเวศ⁽¹⁷⁾ ชุมมณฑลปอดปรารักษ์ อยู่ท้ายหอ
รัษฎการพิพัฒน์ ตรงเข้าไปเป็นถนนจรดกับประตูสุวรรณบริบาล ประตู
พระราชฐานชั้นกลาง

๓) ประตูไชยศรี⁽¹⁸⁾ ชุมมณฑลปอดปรารักษ์ เข้าไปสู่
ถนนจักรวรรดิ ตรงกับประตูพิมานชัยศรี และพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

๔) บ่อนขันน้ชื่อนเพชร⁽³⁰⁾ อยู่ถัดประตูไชยศรีไปทาง
ตะวันออก

๕) ประตูฉนวนพรต⁽¹⁹⁾ อยู่ถัดบ่อนขันน้ชื่อนเพชรไปทาง
ตะวันออก ตรงกับประตูวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้านเหนือ

๖) บ่อนเผด็จศึก⁽³¹⁾ บ่อนมุมกำแพง พระบรมมหาราชวัง ด้าน
เหนือ ท่อกับกำแพงพระบรมมหาราชวังด้านตะวันออก

กำแพงพระบรมมหาราชวัง ด้านตะวันออก

๗) ประตูสวัสดิโสภ⁽²⁰⁾ ชุมมณฑลปอดปรารักษ์ ตรงกับ
ประตูวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และปราสาทพระเทพบิดร

๔) พระที่นั่งชัยชุมพล^(๔๑) สร้างในรัชกาลที่ ๕ ตั้งอยู่บน
กำแพงข้างประตูสวัสดิโสภณ

๕) บัณฑิตยารโหิง^(๓๒) อยู่ข้างขวาพระที่นั่งชัยชุมพล

๑๐) บัณฑิตยารโหิง^(๓๒) ถัดบัณฑิตยารโหิงไปทางใต้

๑๑) พระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท^(๔๐) เป็นพระที่นั่งใหญ่ ตั้งอยู่
บนกำแพงพระบรมมหาราชวัง สร้างในรัชกาลที่ ๓ สำหรับทอดพระเนตร
ขบวนแห่

๑๒) บัณฑิตยารโหิง^(๓๒) ติดกับพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท
ด้านใต้

๑๓) ประตูชัย^(๒๒) ตั้งอยู่หน้าประตูชัย^(๒๒) ตั้งอยู่หน้าประตูชัย^(๒๒)
ติดกับพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท

๑๔) บัณฑิตยารโหิง^(๓๒) ถัดประตูชัย^(๒๒) ไปทางใต้

๑๕) บัณฑิตยารโหิง^(๓๒) เป็นปราการสามชั้น อยู่ริมกำแพง
พระบรมมหาราชวัง ด้านตะวันออก ใจกลางพระบรมมหาราชวัง
ด้านใต้

กำแพงพระบรมมหาราชวัง ด้านใต้

๑๖) ประตูวิจิตรบรรจง^(๒๓)

๑๗) บัณฑิตยารโหิง^(๓๒)

๑๘) ประตูอนันตารักษ์^(๒๔)

๑๙) ประตูพิทักษ์^(๒๕) ติดกับบัณฑิตยารโหิง^(๓๒)

๒๐) บัณฑิตยารโหิง^(๓๒) เป็นปราการสามชั้น อยู่ริมกำแพง

พระบรมมหาราชวัง ใจกลางพระบรมมหาราชวังด้านตะวันตก.

อนึ่ง กำแพงพระบรมมหาราชวังด้านใต้ เป็นกำแพงสร้างใน
รัชกาลที่ ๒ โดยเหตุที่โปรดให้ขยายเขตพระบรมมหาราชวังออกไป
ทางใต้ เพื่อให้พระบรมมหาราชวังกว้างขวางขึ้นอีก ฉะนั้นจึงไม่ใช่เป็น
กำแพงเขตพระราชฐานที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ และเขตกำแพงพระบรม
มหาราชวังด้านใต้แต่เดิมนั้นคงมีเพียงกำแพงชั้นนอกอันเดียว เป็นชั้นนอก
กำแพงตะวันออกเฉียงใต้ตรงไปจดกำแพงด้านตะวันตก ที่ชั้นนอก
บรรพต เมื่อรัชกาลที่ ๒ ได้โปรดให้ขยายเขตออกไป จึงได้สร้างชั้น
ในไว้ที่มุมกำแพงด้านใต้ที่สร้างใหม่ คือชั้นนอก มณฑปการ เป็นชั้นนอก
ตะวันออกเฉียงใต้ ชั้นกลางสี่ด้าน เป็นชั้นนอกตะวันตกเฉียงใต้ ต่อ
มาเมื่อมีการทำถนนมหาราชด้านกำแพงพระบรมมหาราชวังตะวันตก
จึงได้รื้อชั้นนอก บรรพตเสียส่วนใหญ่ พร้อมกับรื้อชั้นนอก กำแพงสุคนธ์
เหนือ (ชั้นอินทรีสวรรค์⁽⁴²⁾)

กำแพงพระบรมมหาราชวัง ด้านตะวันตก

๒๑) ชั้นโศภนาลัย (39)

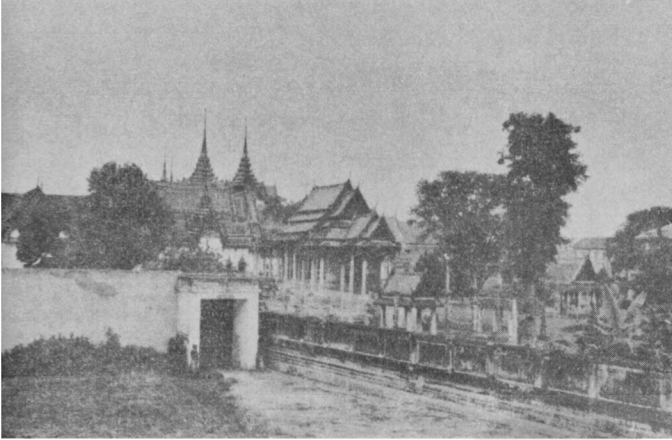
๒๒) ชั้นมหาโลหะ (40)

๒๓) ประตูชุมพล (28) ตรงกับประตูยี่สิบเอ็ดประตู ซึ่งเป็น
ประตูเขตพระราชฐานชั้นใน

๒๔) ประตูเทวภิรมย์ (27) ตรงกับประตูศรีสุนทร ซึ่งเป็นประตู
เขตพระราชฐานชั้นกลางข้างพระที่นั่งสุทไธสน์

๒๕) ชั้นทศานัน (41) ถัดประตูเทวภิรมย์ไป ทางเหนือ เกือบ
สุดกำแพงของด้านนี้

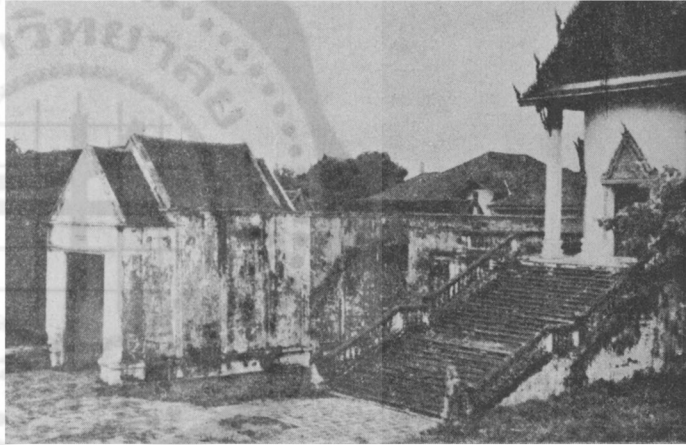
รูปเบ็ดเตล็ด

ประตูแลลงราชกิจ
พระพุทธรณ์สถาน
สวนสิวาลัย

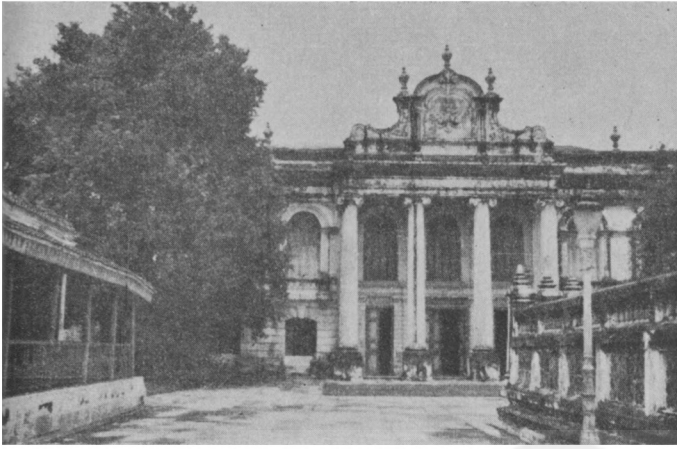

ประตูลำธาร
บันไดพระที่นั่งสิวาลัย

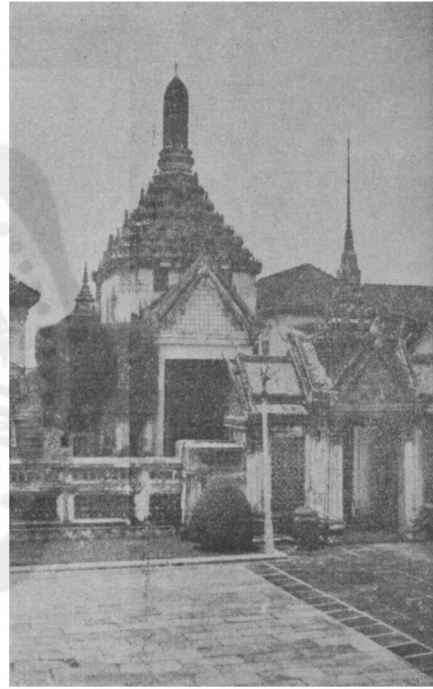
พระตำหนักสวนกุหลาบ

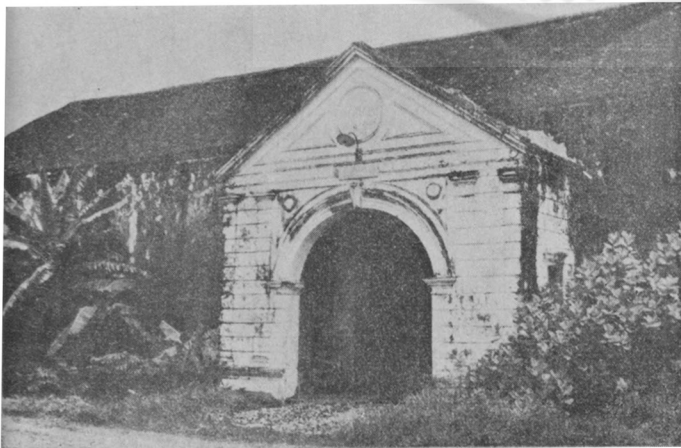

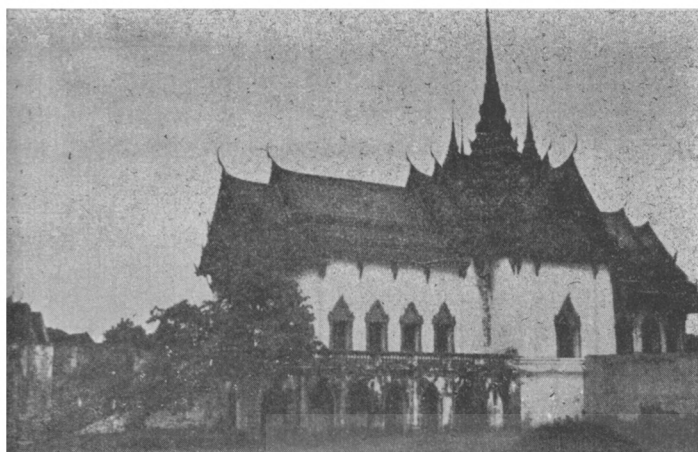
↑ ปัจจุบัน: กองมหาดเล็ก

ประตูศรีสุนทร (หน้า)
ประตูเทวภิรมย์ (หลัง)

ประตูศรีสุดาวงค์
←

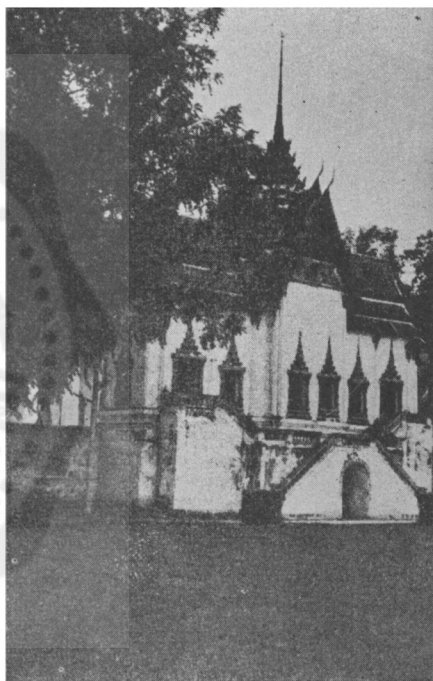

พระที่นั่งศิวาลัย ↑

พระที่นั่งมหิศรปราสาท →

หอโหรพราหมณ์หลังพระที่นั่งบรมพิมาน ↓

คำอธิบายแผนที่พระบรมมหาราชวัง

๑. พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน
๒. พระที่นั่งไพศาลทักษิณ
๓. พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
๔. หอพระสุราลย์พิมาน
๕. หอพระธาตุมณฑป
๖. พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์
๗. พระที่นั่งราชรีดี
๘. พระที่นั่งสนามจันทร์
๙. หอศาสตราคม
๑๐. พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
๑๑. พระที่นั่งพิมานรัตยา
๑๒. พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท
๑๓. ก. พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันออก
๑๓. ข. พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์กลาง
๑๓. ค. พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันตก
๑๔. พระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์
๑๕. พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ
๑๖. พระที่นั่งดำรงสวัสดิ์ตอนฉนวน
๑๗. พระที่นั่งพิพัฒพงษ์ถาวรวิจิตร
๑๘. พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร
๑๙. พระที่นั่งอมรพิมานมณี
๒๐. พระที่นั่งสุทธาศรีอภิรมย์
๒๑. พระที่นั่งบรรณาคมสรณีย์

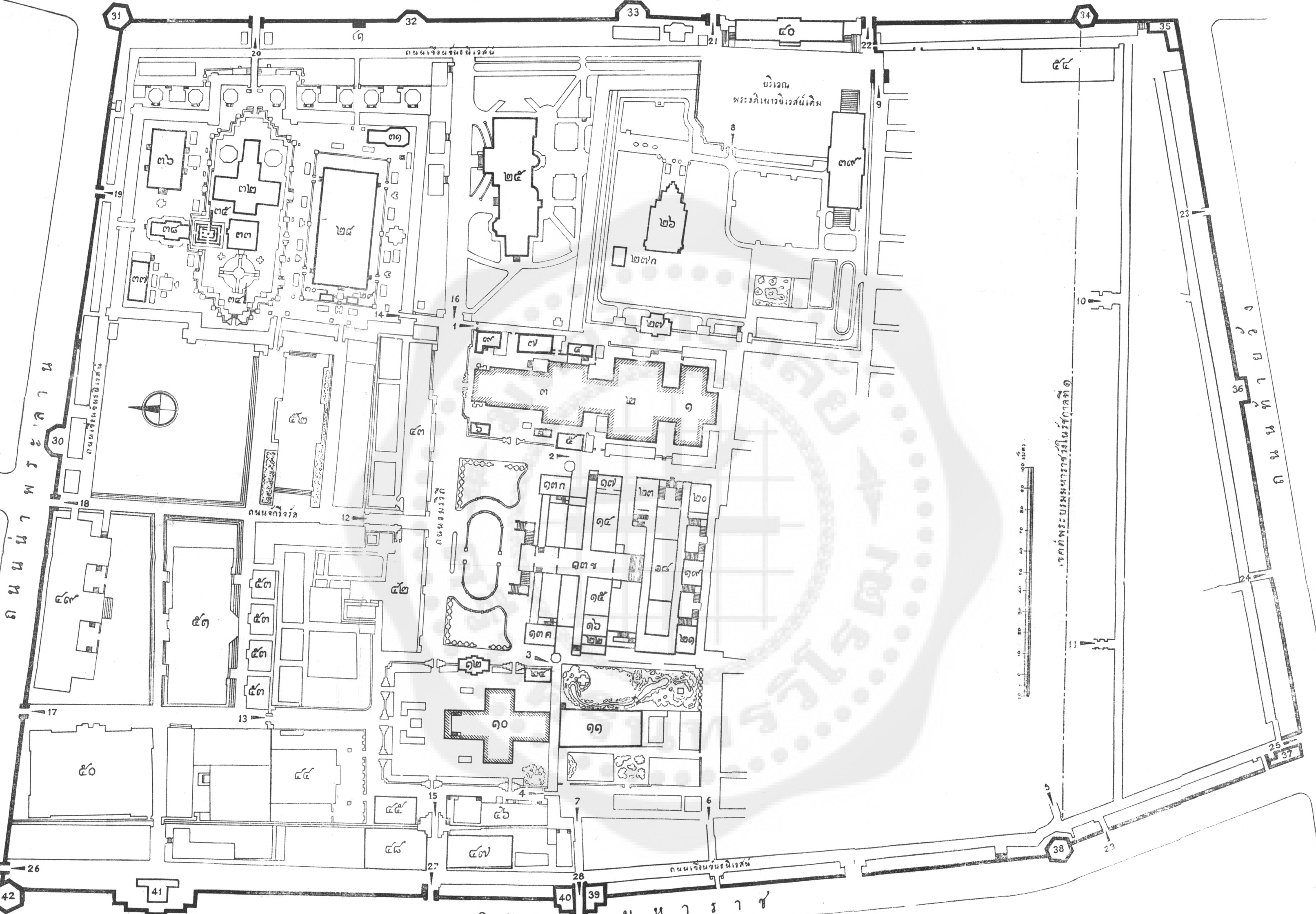
๒๒. พระที่นั่งราชปรารัตน์
๒๓. พระที่นั่งเทพด้นนันทิยากร
๒๔. พระที่นั่งราชกรัณยสภา
๒๕. พระที่นั่งบรมพิมาน
๒๖. พระพุทธรัตนสถาน
๒๗. พระที่นั่งมहिศราสาท
๒๘. ก. พระที่นั่งสัตตลาภิรมย์
๒๙. พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
๓๐. หอราชพงศานุสร
๓๑. หอพระคันธารราษฎร์
๓๒. ปราสาทพระเทพบิดร
๓๓. พระมณฑป
๓๔. พระศรีรัตนเจดีย์
๓๕. นครวัดจำลอง
๓๖. หอพระมณฑปธรรม
๓๗. หอพระนาค
๓๘. วิหารยอด
๓๙. พระที่นั่งศิวาลัย
๔๐. พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
๔๑. พระที่นั่งไชยชุมพล
๔๒. สำนักงานราชเลขาการ
๔๓. สำนักพระราชวัง
๔๔. หอราชพิธีกรรม (กองมหาดเล็ก)
๔๕. ศาลาอัฐวิจิตร

๔๖. หอธรรมสังเวช
๔๗. หออุเทศทักษิณา
๔๘. หอนิเทศพิทยา
๔๙. หอรัษฎากรพิพัฒน์
๕๐. ตึกราชวัลลภ (กรมบัญชีกลาง)
๕๑. ศาลาอุทขุนใน
๕๒. ศาลาสหทัยสมาคม
๕๓. โรงช่างต้น
๕๔. พระตำหนักสวนกุหลาบ

1. ประตูดุสิตาสดา
2. ประตูสนามราชกิจ
3. ประตูพรหมโสภา
4. ประตูพรหมศรีสวัสดิ์
5. ประตูศรีสุดาวงค์
6. ประตูอนงคลีลา
7. ประตูยาตราภษัตริ์
8. ประตูแกลงราชกิจ
9. ประตูราชสำราญ
10. ประตูนางในไคลคลา
11. ประตูกันยาวดี
12. ประตูพืมานไชยศรี
13. ประตูสุวรรณบริบาล
14. ประตูศรีรัตนศาสดา
15. ประตูศรีสุนทร
16. ประตูเหล็กเพชร

17. ประตุมานเทเวศ
18. ประตูวิเศษไชยศรี
19. ประตุมณีนพรัตน์
20. ประตูสวัสดิโสภ
21. ประตูเทวาพิทักษ์
22. ประตูศักดิ์ชัยสิทธิ์
23. ประตูจิตรบรรจง
24. ประตูนงนการักษ์
25. ประตูพิทักษ์บวร
26. ประตูสุนทรทศา
27. ประตูเทวาภิรมย์
28. ประตูอุดมสุตารักษ์
29. ประตูช่องกุด
30. บ่อมขันธุ์เขื่อนเพชร
31. บ่อมเผด็จดัสกร
32. บ่อมสัจจารใจวัง
33. บ่อมสิงขรพันธุ์
34. บ่อมอนันต์นคร
35. บ่อมมณีปราการ
36. บ่อมพิศาลสีมา
37. บ่อมภพาสุทัศน์
38. บ่อมสัตว์บรรพต (ส่วนใหญ่รื้อแล้ว)
39. บ่อมโสฬสลีลา
40. บ่อมมหาโลหะ
41. บ่อมทัศนนิกร
42. บ่อมอินทรัสมย์ (รื้อแล้ว)

ถนนสีลม

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

กำแพง

น้ำ

เจ้า

พระ

ยา

สำเนาหนังสือบรรจุในศิลาเกอฤกษ์พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

“คุณมัสกุ พระพุทธศาสนกาล เป็นอภิศกติกาล่วงแล้ว ๒๔๑๑
 พรรษา รุศคักราช ๑๒๓๐ ปีมะโรงสัมฤทธิศก พระบาทสมเด็จพระ
 ประมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทร เทพยมหามงกุฏ บุรุษรัตนราช
 รวีวงศ์ วรุตมพงศ์บริพัตร วรชิตยราชนิกรโธม จารุรัตนบรมมหาจักร
 พรพริราชสังกาศ อุภโตสุชาติสังสุทธเคราณณี จักรีบรมนาถมหามงกุฏ
 ราชรามวรังกูร สุจริตมูลสุสาธิตอรรคอุกฤษฐไพบุลย บุรพาคุณยกฤษ
 คามินิหาร สุภาธิการรังสฤษดิ์ ธิัญญลัญญณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์
 มหาชนโนตมางคประนต บาทยงกชยุคล ประสิทธิสรรพศุภผล อุดม
 บรมสุขุมาล ทิพยเทพาวตาร ไพศาลเกียรติคุณ อุดลยพิเศษ สรรพ
 เทเวศรานุรักษ์ วิสิฐศักดิ์สมญาพินิตประชานาถ เปรมกระมลชักราช
 ประยูร มุลมุขมาตยาภิรมย์ อุดมเทศาธิการ บริบูรณ์คุณสาร สยามา
 ทินครวรุตเมกราชภิลกอนันต มหันตวรฤทธิเดช สรรพพิเศษศิรินร
 มหาชนนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิวรยศมโหคบรมราชสมบัติ นพค
 ฤเวศฉัตราภินิทร ศิริวิโรจน์ปลกษณ มหาบรมราชาภิเศกการณียิต
 สรรพทศทิศวิชาติไชย สกลมไหศุวิรมหาสวามินทร์ มเหศวรมหินทร
 มหารามารัชาวโรคม บรมนาถชาติอาชาวศรัย พุทธาภิไทรรัตน
 สรณารักษ์ อุดลศักดิ์รัตนเรศราชิยติ เมตากรุณาสีตลหฤทัยอนปมัย
 บุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิบดินทร ประมินทรรวมิกมหาราชา
 จิราชยพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใต้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
 บรมราชาภิเศก สืบบรมราชสันตติวงศ์เป็นลำดับพระเจ้าแผ่นดินสยาม

ที่ ๕ ในพระบรมราชวงศ์จักรีมหากษัตริย์ศึก ซึ่งไต่ประเพณีฐานและตำรง
 กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์มหินทราโยธยา มหาธิลกภ
 รัตนราชธานี บุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน เป็นมหานครราช
 ธานีใหญ่ในแผ่นดินสยามเหนือใต้ และประเทศราชใกล้เคียง คือ
 ลาวเฉียง ลาวท้าว มลายู กะเหรี่ยงและอื่นๆ ทรงพระราชดำริว่า
 ที่ทำหนักเดิมซึ่งเป็นที่อยู่คนมหมามงคสถาน ที่ประสูติของพระองค์แต่
 เดิมนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฟ้าโลก ซึ่งเป็นปฐมบรม
 ราชวงศ์นี้ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเษก ดำรงกรุงสยาม
 ในพระพุทธศาสนากาล ๒๓๒๕ พรรษา จุลศักราช ๑๑๔๔ ปีชวดจัตวาตก
 ใต้ทรงประเพณีฐานพระนครในปากฝั่งบุรีทิศของลำน้ำเจ้าพระยา ณ ตำบล
 บางกอก และทรงสร้างพระบรมมหาราชวังและพระที่นั่งดุสิตมหาปรา
 สาท พระที่นั่งพิมานรัตยา พระปรัศเรือนจันทร์น้อยใหญ่ทั้งปวง และ
 พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มโหฬารวิชัยพิมาน และพระที่นั่งจักรพรรดิ
 พิมานฝ่ายใน และสรรพสิ่งสำหรับพระนคร และสำหรับราชอิสริยยศ
 ทั้งปวง ใต้ทรงสร้างพระราชอุทยานสองข้างพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน
 ฝั่งของบุรีทิศ เรียกว่าสวนขวา ฝั่งของประจิมทิศ เรียกว่าสวนซ้ายสืบมา
 ครั้นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฟ้าโลกเสด็จสวรรคต พระพุทธศาสนา
 กาล ๒๓๕๒ พรรษา จุลศักราช ๑๑๗๑ ปีมะเส็งเอกศก พระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบสันต
 ทิวังค์ดำรงภิรมย์สยาม โดยผาสุขสวัสดิสืบมา ครั้นเสด็จสู่สวรรคตแล้ว
 สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรง
 พระนามพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระพุทธศาสนา
 ๒๓๖๗ พรรษา จุลศักราช ๑๑๘๖ ปีวอกฉศก จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ

ให้สร้างพระตำหนัก ถวายสมเด็จพระบรมราชชนนี ซึ่งทรงพระนาม
 กรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย ลงในสวนซ้ายนี้ มีพระตำหนักหอหลัง ๑
 อยู่ด้านบูรพาแล้วมีชลา ในด้านอุดรของชลาชั้น มีหอพระหลัง ๑
 ต่อไปด้านทักษิณเป็นประตู พระตำหนักด้านประจิมเป็นพระตำหนักแฝด
 แล้วเป็นชลา มีเรือน ๕ ห้องเฉลี่ย ๓ ด้าน ๒ หลัง หันหน้าเข้าหากัน
 มีเรือน ๕ ห้องเฉลี่ยรอบต่อไปข้างตะวันตกหลัง ๑ หลังต่อมีเรือนใน
 ราว ๕ ห้องเฉลี่ยรอบกับ ๕ ห้องเฉลี่ย ๓ ด้านข้างทิศทักษิณมีอีกหลัง
 ๑ ห้องเครื่อง ๕ ห้องหลัง ๑ ประตุมายังจากชลาประตู ๑ ด้านอุดร
 หลังโรงพระยาช้างเผือก มีเขื่อนเพชรยาวตลอดเป็นทึบคนอยู่ได้ กรม
 สมเด็จพระศรีสุลาลัยได้เสด็จอยู่ในที่นั้นจนตลอดกาลทิวงคต แล้ว
 พระเจ้าบรมมหาราชวัง กรม สมเด็จพระศรีสุทธารัตน ราชประยูรได้
 เสด็จประทับอยู่ในที่นั้นสืบมา ตลอดเวลารัชกาลที่ ๓ ครั้นพระพุทธ
 ศาสนกาลล่วงแล้ว ๒๓๕๕ พรวรษา จุลศักราช ๑๒๑๓ บัณฑิต
 พระบาท สมเด็จพระปรมินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้เสด็จ เสด็จอวตัย ราชสมบัติบรมราชาภิเษก สืบ พระบรม ราชวงศ์ใน
 รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ในพระธิดา กรมหมื่น มาตยา
 พิทักษ์ให้มีอิสริยยศเป็นพระราชเทวี ทรงพระนามว่า พระนางเธอ
 พระองค์เจ้าวิภาวดีบรมราชินี ซึ่งได้เฉลิมพระนามในแผ่นดินขัตติยบัน
 ตามพระเกียรติยศ ซึ่งเป็นพระบรมราชชนนีของพระเจ้าแผ่นดินว่ากรม
 สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ได้เสด็จอยู่ในพระตำหนักกับด้วยพระ
 เจ้าอาวาสสืบมา ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนา ๒๓๕๖ พรวรษา จุลศักราช
 ๑๒๑๕ บัณฑิตเบญจคึก มีพระราชโอรสองค์ใหญ่ทรงพระนามว่า เจ้า
 ฟ้าจุฬาลงกรณ์ ได้ประสูติในตำหนักแฝด ณ สถานที่นั้น แล้วมีพระราช

ธิตาอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า เจ้าฟ้าจันทร์มณฑลโสภณภควดี
 และมีพระราชกุมารอีก ๒ พระองค์ พระองค์ ๑ ทรงพระนามว่า เจ้าฟ้า
 จาทรนทร์ศรี มี พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
 แล้วกรม สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีเสด็จทิวศก ล่องไปใน พระพุทธ
 ศาสนกาล ๒๔๐๔ พรรษา จุลศักราช ๑๒๒๓ ปีระกาตรีศก และพระ
 ราชโอรสและพระราชธิดาได้เสด็จอยู่ในต้นสิบมา จนถึงพระพุทธศาสนา
 กาล ๒๔๑๑ พรรษา จุลศักราช ๑๒๓๐ ปีมะโรงสัมฤทธิศก พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระราชโอรสพระองค์ใหญ่
 ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬ
 ลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชดำริว่า พระ
 คำหนักเดิมนั้นเป็นไชยภูมิมงคลสถานประสูติของพระองค์ และเป็น
 เสด็จประทับสืบมาตามลำดับ มิได้มีผู้อื่นเข้ามาเจียนจนถึงตลอดเวลา
 ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้เคยเสด็จประทับอยู่เป็นที่สบายแต่เดิม
 มา จึงมีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทคำรัสสั่ง เจ้า
 พระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เป็นแม่กอง พระยาสุรศักดิ์มนตรี
 จางวางมหาดเล็กเป็นกงสี พระยาเวียงในนฤบาลเป็นนายช่าง จัดการ
 ทำพระที่นั่งใหม่ ๒ องค์โดยกว้างซื่อยาว ๕ วา เติบ ๑๑ ศอก รวม
 กว้าง ๗ วา ๓ ศอก ยาวในองค์ ๑๐ วา เติบ ๒ คืบ ๑๑ ศอก รวม
 ยาว ๑๒ วา ๓ ศอก สูงถึงพื้น ๖ ศอก ๗ นิ้ว เกยสูง ๓ วา ศอก ๖ นิ้ว
 มีมุขหน้ากว้าง ๖ วา สูงพ้นเท้าหลังใหญ่ เกย ๑๐ ศอก องค์ข้าง
 ตะวันออกพระราชทานนามว่า พระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์ องค์ข้าง
 ตะวันตก กว้างยาว สูงเท่ากันกับองค์ข้างตะวันออก พระราชทานนามว่า

พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ มีอัมรินทร์ใหญ่ลงระวางกลางมณฑลสอง
พระที่นั่งอีกองค์ ๑ ท่อไปข้างตะวันตกพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ ยาว
ในองค์ ๕ วา ๒ ศอกคืบ ๒ นิ้ว เกลี้ยง ๒ ค้าน ๒ วา รวม ๗ วา ๒ ศอก
คืบ ๒ นิ้ว ช่อยาว ๒ วา เกลี้ยงสองค้าน ๒ วา รวมกว้าง ๕ วา สูงถึง
พน ๖ ศอกคืบ ๓ นิ้ว เกยสูง ๒ วา ๒ ศอกคืบ ๒ นิ้ว พระราชทานนามว่า
พระที่นั่งดำรงสวัสดิคือนัญวงศ์ อีกองค์ข้างตะวันออกพระที่นั่งมุลสถาน
บรมอาสน์ ช่อกว้าง ๔ วา ยาว ๖ วา ๒ ศอกคืบ สูงแต่พน ๖ ศอกคืบ ๓
นิ้ว เกยสูง ๒ วา ๕ นิ้ว พระราชทานนามว่า พระที่นั่งพิพัฒน์พงศ์ถาวร
วิจิตร มีหอพระ ๒ หลัง ในระวางพระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์ กับพระ
ที่นั่งพิพัฒน์พงศ์ถาวรวิจิตรหลัง ๑ ในระวางพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ
กับพระที่นั่งดำรงสวัสดิคือนัญวงศ์ท่อนหลัง ๑ ทั้ง ๒ หลังช่อกว้างหลัง
ละ ๑๐ ศอกคืบ ๘ นิ้ว ยาว ๔ วา ๒ ศอก ๖ นิ้ว เกยสูง ๘ ศอก พนชั้น ๑
สูงศอกคืบ ๘ นิ้ว พนชั้น ๒ สูง ๖ ศอกคืบ ๒ นิ้ว และโรงพระยาช้างเผือก
๔ โรง ข้างหน้านั้น โปรกให้รือไปปลูกไว้หลังศาลาถกขุนในพระบรม
มหาราชวังและให้ทำเขื่อนเพชร ค้านหน้าสูง ๒ วา กว้าง ๒ วา ยาว ๓๐ วา
มีพระทวาร ๒ พระทวาร พระทวารหนึ่งกว้าง ๓ วา มีศาลา ๒ หลังอยู่ซ้าย
ขวา หลังหนึ่งช่อ ๘ ศอก ยาว ๕ วา เกลี้ยงวา ๑ เกยสูง ๒ วา ๒ ศอก
๘ นิ้ว พนสูงศอก ๑ เท่ากัน ทั้ง ๒ หลัง การยังหาสำเร็จลงไม่ ครั้น
พระพุทธศาสนาถล่นแล้ว ๒๔๑๓ พุทธศักราช ๑๒๓๒ บัณฑิต
โทศก เสด็จพระราชดำเนินไปประพาสเมืองสิงคโปร์และเมืองยะวาเสด็จ
พระราชดำเนินกลับ จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งใหม่อีก
หลัง ๑ ในที่หลังพระที่นั่งเดิม ให้รือห้องเครื่องไปไว้ที่เขื่อนเพชรใน

สวนขวา ให้เปลี่ยนโรงแ่งไปไว้ที่ตำหนักกรมขุนกัลยาสุนทรเดิมและ
ให้เปลี่ยน คลังไปไว้ ที่เรือนเจ้าคุณแช และให้เปลี่ยน พระตำหนัก พระเจ้า
น้อยยาเธอ พระองค์เจ้ากรรณิกาแก้วไปอยู่ที่ตำหนัก กรมขุน กัลยาสุนทร
คนละครึ่งกับโรงแ่ง จึงได้จัดการสร้างพระที่นั่งลงโดยยาวในองค์
๑๑ วา ๓ ศอก เกลี้ยง ๒ ก้าน ๑๑ ศอกคืบ รวมยาว ๑๔ วา ๒ ศอก
คืบ ขอกว้าง ๕ วา ๓ ศอก เกลี้ยง ๒ ก้านกว้าง ๑ วา ๓ ศอก รวมกว้าง
๘ วา ๒ ศอกคืบ พื้นชั้น ๑ สูง ๓ ศอกคืบ ๔ นิ้ว มุขหน้าต่อกันกับพระที่นั่ง
มูลสถานบรมอาสน์ พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติกว้าง ๗ วา ๗ นิ้ว สูง
ยาว ๗ วา ๕ นิ้ว สูงพื้นล่าง ๒ วา ๑๑ นิ้ว เกยสูง ๓ ศอก มุขหลัง
กว้าง ๗ วา ๗ นิ้ว ยาว ๕ วา ๓ ศอก สูงพื้นล่าง ๒ วา ๕ นิ้ว เกยสูง ๓ วา ๓ ศอก
๕ นิ้ว มุขเล็กด้านหน้า ๒ มุขกว้างมุขละ ๔ วา ๒ ศอก พื้นชั้นล่าง ๒
ศอกคืบ ๔ นิ้ว พื้นชั้นกลาง ๒ วา ๓ ศอกคืบ เกยสูง ๑ วา ๓ ศอก ๖ นิ้ว
เขื่อนเพ็ชรด้านหลัง ๒ ก้านยาว ๓๔ วา ๔ ศอก กว้าง ๖ ศอกคืบ ๖ นิ้ว
สูง ๒ วา ๓ ศอกคืบ กำแพง กั้นรอบจังหวัด พระที่นั่ง ตั้งแต่ มุม พระที่นั่ง
พิพัฒพงศ์ถาวรวิจิตร เลี้ยวมาชนมุมเขื่อนเพ็ชรสายหนึ่ง ตั้งแต่
มุมเขื่อนเพ็ชร ตะวันตก มาชน พระปรัศขวา สาย ๑ พระราชทาน นามว่า
พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร

ครั้นพระพุทธศาสนากาล ๒๔๑๖ พรรษา จุลศักราช ๑๒๓๕ ปี
ระกาเบ็ญจศก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาประทับ ณ พระที่นั่ง
มูลสถานบรมอาสน์ แต่ยังหาได้ทำการเฉลิมพระราชมณเฑียรไม่ ครั้น
พระพุทธศาสนากาล ๒๔๑๘ พรรษา จุลศักราช ๑๒๓๗ จึงทรงพระ
กรุณาโปรดฯ ให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ม.ส.ม.ป.จ. เป็น

แม่กอง ให้มิสเตอร์ยอนคลินิช เป็นนายช่างหลวงคึกอย่างทำพระที่นั่ง
ท้องพระโรงอีกองค์หนึ่ง และให้พระยาเวียงในนฤบาล เป็นผู้กำกับ
การทุกอย่าง กับพระจิฐการภักดี เป็นผู้ตรวจกำกับบัญชีและของทั้ง
ปวง มิสเตอร์แฮนริคคลินิชโรส เป็นผู้ช่วยนายช่างอีกคนหนึ่ง จึงให้
รื้อเขื่อนเพชร หน้าพระที่นั่งและมณฑปพระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์ พระ
ที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติทั้ง ๒ องค์ แล้วทำพระที่นั่งลงในทิศด้าน
โดยยาว ๒ เส้น ๒ วาคอก ๑ กับ ๖ นิ้ว กว้างด้านสกัด ๑๕ วา ตรง
กลางเป็น ๓ ชั้น เป็นหลังคากลม พื้นชั้น ๑ สูง ๒ วา ๓ คอก พื้นชั้น
๒ สูง ๓ วา ๒ คอก กว้าง ๖ วาคอก รวมผนังกลางสูง ๑๐ วา ต่อมา
ข้างตะวันออก ๒ ชั้น ๗ ห้อง พื้นชั้น ๑ สูง ๒ วา ๓ คอก ยาว ๑๑ วา คืบ
๓ นิ้ว ผนังสูง ๖ วาคอก ปลายพระที่นั่งด้านตะวันออก ๓ ชั้น หลังคา
กลม พื้นชั้น ๑ สูง ๒ วา ๓ คอก พื้นชั้น ๒ สูง ๓ วา ๒ คอก พื้นชั้น ๓
สูง ๓ วา ยาว ๕ วา ๓ คอก หลังคาสูง ๓ วาคอก กว้าง ๔ วา ๓ คอก
รวมผนังสูง ๕ วาคอก ตั้งแต่ ๓ ชั้นกลางพระที่นั่งมาข้างตะวันตก มี ๗
ห้อง และปลายเป็น ๓ ชั้นหลังคากลม กว้างยาวสูงเท่ากันกับข้าง
ตะวันออก รวมพระที่นั่งตรงกลางผนังสูง ๑๐ วาคอก หลังคาสูง ๓
วา ๒ คอก เป็นสูงตลอดยกยอก ๑๓ วา ๓ คอก ยาว ๒ เส้น ๒ วาคอก
๖ นิ้ว กว้าง ๑๕ วา ได้ลงมือทำการมาแต่เดือน ๕ ครั้นถึง ๖ วันอังคาร
เดือน ๖ แรม ๕ ค่ำขี้อายุศก จึงให้มีการสวดมนต์บนพระที่นั่งมุล
สถานบรมอาสน์

ครั้น ๖ วันพุธเดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมงกับ ๓๖ นาที
ได้ศุภฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางศิลาสำหรับสร้าง

พระที่นั่งและอิฐูปักของบิณฑบาต ซึ่งเป็นอิฐอุกษ ในที่ผนังท่าม
กลางพระที่นั่งทั้งสองสายพร้อมด้วยพระราชพิธีสังฆพราหมณ ซึ่งเป็น
ราชประเพณีก่อรากพระที่นั่งแต่โบราณมา และได้ประจวบเงินทองเป็นของ
ใช้อยู่ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ และรูปคนรูปที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่สำคัญอยู่ใน
กรงกับรูปแบบพระที่นั่งซึ่งจะสร้างใหม่ กับทั้งหนังสือไว้ในศิลาทั้ง
สองแผ่น เพื่อให้เป็นที่ระลึกถึงการที่ได้ทำนุสืบไปภายหน้า

แต่วันพรหม ๑๐ ค่ำในเดือนไฟสาขเป็นเดือนที่ ๖ ซึ่งนับแต่ต้น
ฤกษนาในรัชกาลอัฐศก พระพุทธศาสนากาล ๒๔๑๕ พรรษา จุลศักราช
๑๒๓๘ เป็นปีที่ ๕ ในรัชกาลปัตยุบันนี้”

ขณะที่ได้เริ่มการก่อสร้างลงไปแล้ว สมเด็จพระยาบรมมหา
ศรีสุริยวงศ์ กราบบังคมทูลขอให้ทำเป็นปราสาท ด้วย อ่างเหตุผล
๒ ข้อ คือ

ข้อ ๑ กรุงศรีอยุธยามีปราสาทเรียงกัน ๓ องค์ คือวิหารสมเด็จพระ
สรรเพ็ชรปราสาท สิริยาสอมรินทร์ ที่กรุงเก่า มีหมู่พระที่นั่งจักร
พรรดิพิมาน กับ พระที่นั่งคสุติมหาปราสาทอยู่แล้ว พระที่นั่งจักรีสร้าง
ตรงกลาง เสมือนสรรเพ็ชรปราสาท เพราะฉะนั้นพระที่นั่งจักรีควรสร้าง
เป็นปราสาท

ข้อ ๒ ในรัชกาลหนึ่ง ๆ กรุงรัตนโกสินทรนี้ ได้ทรงสร้าง
ปราสาทมาทุกรัชกาล ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก ทรงสร้างพระที่นั่งคสุติมหาปราสาท ในรัชกาลที่ ๒ พระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่ได้ทรงสร้าง แต่ถึงรัชกาลที่ ๔ พระ

บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างพระที่นั่งมณฑิครปราสาท
ชั้นเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมชนกนาถ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสม
เด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลงพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ซึ่งแต่ก่อนเป็น
พลับพลามาแต่รัชกาลที่ ๑ เปลี่ยนหลังคาเป็นยอดปราสาท ในรัชกาลที่ ๔
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างพระอภิเนาวนิเวศน์
เพราะเหตุ ๒ ประการนี้ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์จึงกราบ
บังคมทูลความเห็นว่าจะสร้างพระที่นั่งจักรีเป็นมหาปราสาท โปรดเกล้า
ให้เปลี่ยนเป็นรูปปราสาท ๓ ยอด ทั้งปรากฏอยู่ทุกวันนี้

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรง
นิพนธ์ใน “จดหมายเหตุเรื่อง ก่อฤกษ์พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท คัด
จากหนังสือคอก”))

